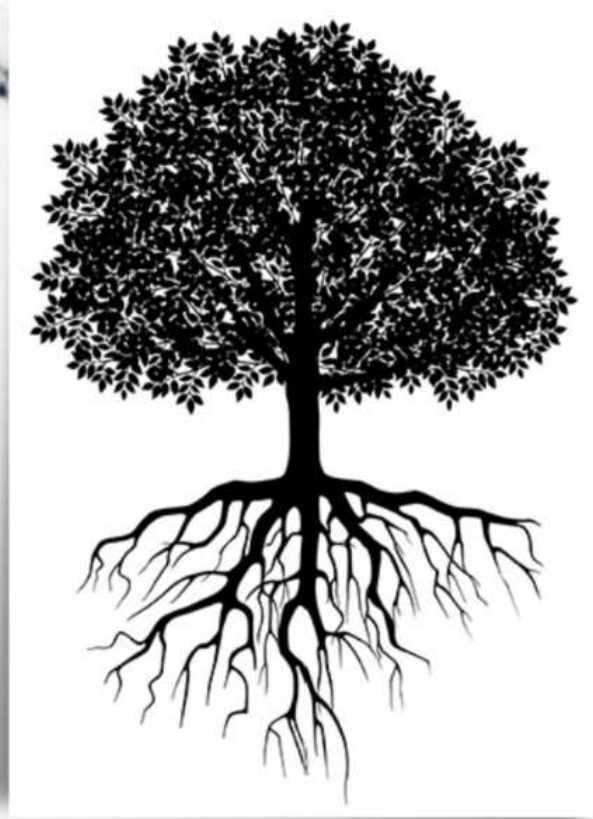

RUSUH

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

RUSUH UŞAK ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
RUSUH UŞAK UNIVERSITY THE JOURNAL OF FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES

Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 2 (Aralık/December 2023)
(ISSN: 2791-7398)

YAYINLAYAN KURUM VE SAHİBİ/PUBLISHING INSTITUTION AND OWNER

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi adına/ on behalf of Uşak University Faculty of Islamic Sciences

Prof. Dr. Ali Yılmaz (Dekan/Dean)

EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. Mehmet Saki Çakır, Uşak Üniversitesi

EDİTÖR YARDIMCISI/ASSISTANT EDITOR

Arş. Gör. Mehmet Dalı, Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Ünal, Uşak Üniversitesi

ALAN EDİTÖRLERİ KURULU/FIELD EDITORS

Doç. Dr. Yasin Ulutaş (Temel İslam Bilimleri Alan Editörü/Basic Islamic Sciences Field Editor), **Doç. Dr. Hikmet Gültekin** (Temel İslam Bilimleri Alan Editörü/Basic Islamic Sciences Field Editor), **Dr. M.Rami Awwad**(Temel İslam Bilimleri Alan Editörü/Basic Islamic Sciences Field Editor), **Doç. Dr. Mehmet Ünal** (İslam Tarihi ve Sanatları Alan Editörü/Islamic History and Arts Field Editor), **Doç. Dr. Ramazan Bulut** (Felsefe ve Din Bilimleri Alan Editörü/Philosophy and Religious Studies Field Editor).

Dr. Sadık Seymen (Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor)

Dr. M.Rami Awwad(Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor)

SEKRETERYA/SECRETARIAT

Dr. Abdullah Çimen, Uşak Üniversitesi

Dr. Tuğba Altuncu, Uşak Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ/LAYOUT EDITOR

Hilal Solakoğlu, Uşak Üniversitesi

YAYIN VE DANIŞMA KURULU/PUBLISHING AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hüseyin Yaşar, Uşak Üniversitesi | **Prof. Dr. Sayın Dalkıran**, Uşak Üniversitesi | **Prof. Dr. Zülfikar Güngör**, Ankara Üniversitesi | **Prof. Dr. Hasan Aksoy**, Hakkari Üniversitesi | **Doç. Dr. Yusuf Eşit**, Batman Üniversitesi | **Doç. Dr. Yakup Bıyıkoglu**, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi | **Doç. Dr. Hüseyin Okur**, Kocaeli Üniversitesi | **Doç. Dr. Mehmet Ünal**, Uşak Üniversitesi | **Doç. Dr. Mehmet Saki Çakır**, Uşak Üniversitesi | **Dr. Ramazan Emektar**, Çankırı Karatekin Üniversitesi

ONLİNE YAYIN TARİHİ

Aralık/December 2023

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Fakülte Sekreteri Süleyman KOZAK

İLETİŞİM ADRESİ/CORRESPONDENCE

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Bir Eylül Yerleşkesi İzmir Yolu 8. Km- Uşak

Tel: 0 276 221 21 30 e-mail: rusuhdergisi@usak.edu.tr

GENEL BİLGİLER/GENERAL INFORMATION

Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından yayınlanmaktadır. Türkçe, İngilizce ve Arapça yazılmış sosyal ve beşeri bilimler/din ile ilgili akademik çalışmaları, Haziran-Aralık olacak şekilde yılda iki sayı, elektronik ortamda yayınlayan açık erişimli, ulusal hakemli ve bilimsel bir dergidir.

AMAÇ/AIM

Rusuh Dergisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından yayımlanan ulusal akademik bir dergidir. Rusuh Dergisi, özgün makale, kitap kritiği ve sempozyum değerlendirmesi gibi dini araştırmalar alanına dair çeşitli çalışmaları yayınlamayı amaçlamaktadır.

KAPSAM/SCOPE

Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, dini araştırmalar alanına dair (Sosyal ve Beşeri Bilimler/Din) makale, kitap kritiği, yüksek lisans ve doktora tez özetleri ve sempozyum değerlendirmesi gibi çalışmaları yayınlamaktadır.

ETİK İLKELER/ETHICAL PRINCIPLES

Derginin etik ilkeleri, yazarlar ve editörler, yazarlar ve hakemler arasında ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının önlenmesi ve tüm makale değerlendirme formları bu ilke doğrultusunda gerekli uyarılarla birlikte hazırlanmıştır. Dergide yayınlanan yazıların telif hakkının, yazarlar tarafından dergi editörlüğüne verildiği kabul edilmektedir. Yazıların içeriğine dair tüm sorumluluk yazarlara aittir. Yazarlara yayın için herhangi bir ücret ödenmez. Yazılar dergiye ulaştırılmadan önce Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi Yayın Rehberi'nin incelenmesi ve çalışmaların buradaki formatlara uygun gönderilmesi beklenir. Makale gönderimlerinde yazar tarafından intihal raporu gönderilir. İntihal raporu % 20 oranını geçmemelidir. Herhangi bir durumda belirtilen oranın üzerinde yer alan raporlar sürece alınmayacaktır.

DEĞERLENDİRME VE YAYIN SÜRECİ/EVALUATION AND PUBLICATION PROCESS

Yayınlanmak üzere gönderilen makaleler ön kontrol, intihal taraması, hakem değerlendirmesi ile Türkçe-İngilizce dil kontrolü aşamalarından geçirilmektedir. Ön kontrol aşamasında iki defa incelendiği halde bu süreçten geçmeyen çalışma, yazara iade edilmekte ve aynı yayın döneminde tekrar işleme alınmamaktadır. Ön kontrol aşamasını geçen çalışmalar en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal programları aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediğine dikkat edilerek değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme süreci yaklaşık 15 gün, hakem değerlendirme süreci ise yaklaşık 30 gün devam eder. Belirtilen süreler zaman zaman değişebilmektedir. Yazarlara makale önerilerini yazarken yol göstermesi için derginin kullandığı tüm değerlendirme formlarını (biçim ve içerik ön değerlendirme, alan editörü ve hakem formları) dergi web sitesinden indirerek incelemeleri tavsiye edilir.

RUSUH UŞAK ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
RUSUH UŞAK UNIVERSITY THE JOURNAL OF FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES

Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 2 (Aralık/December 2023)

(ISSN: 2791-7398)

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of The Studies Religious Higher Specialization Education of The Presidency of Religious Affairs

İBRAHİM KURT.....78-91

Dönemin Toplumsal Şartlarının Fetvalara Yansıması: Ceride-i İlmiyye’de Mefkûd/Gaib

Reflection of The Social Conditions of The Period on Fatwas: The Lost/Missing In Ceride-i İlmiyye

HİLAL SOLAKOĞLU – NİHAT TOSUN.....92-110

DEAŞ’ın Yeni Medya Kullanımı Üzerine Bir İnceleme

A Review on DAESH's Digital Media Construction

YUSUF DOKUR – SAYIN DALKIRAN.....111-139

Nusayrî Gençlerinin Dini Eğitimi ve Amcalık Kurumunun İşlevi

Religious Education of Nusayri Youth and the Function of The “Uncle” Institution

MEHMET HANİFİ YOLDAŞ – BURHAN KAYNARCA – NEVZAT YILDIRIM.....140-156

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2023, 3 (2): 78-91

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of The Studies Religious Higher Specialization Education of The Presidency of Religious Affairs

İbrahim Kurt

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Vaiz,
Presidency of Religious Affairs,
Ankara, Turkey

ank_ibrahimkurt@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-2354-8841>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 19.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 8.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 78-91

Atıf/Cite as: Kurt, İbrahim. "Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme [An Evaluation of the Studies Religious Higher Specialization Education of the Presidency of Religious Affairs]". Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences 3/2 (Aralık 2023):78-91

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2023 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

KURULUŞUNDAN BUGÜNE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİNİ YÜKSEK İHTİSAS EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatma, inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili iş ve işlemleri yürütme ve ibadet yerlerini yönetmek amacıyla 1924'den bu yana cami içi ve cami dışı din hizmetlerini yürütmektedir. DİB, sahih dini inancın ortaya konulması ve inananların dini-ahlaki ve manevi hayatlarına rehberlikte bulunabilmek amacıyla çeşitli hizmet içi eğitimler yürütmektedir. Başkanlıkta resmi olarak 1951 yılında başlayan hizmet içi eğitim faaliyetleri Bolu Eğitim merkezi ve ardından Haseki İhtisas merkezi ile kurumsal ve sistemli bir yapıyla personelini sahih dini inanç çerçevesinde farklı alanlarda eğitmektedir. Hayatın sürekli gelişip değişmesi, yeni teknolojilerin ve hizmet alanlarının ortaya çıkması vb. nedenlerle personelin geliştirilme ve eğitilmesi önemli bir ihtiyaç haline gelmektedir. Yaşanılan her toplumsal değişim ve dönüşüm, bu değişimlere ayak uydurabilen ve kendini yenileyebilen personelin varlığını gerektirmektedir. Bu da devingen bir yapı arz eden hizmet içi eğitimler sayesinde gerçekleşecektir. 2022 yılına geldiğimizde Başkanlıkta Diyanet Akademisi Başkanlığının kurulmasıyla önemli değişimler gerçekleşmiş ve personelin görevlerine daha hazır bir şekilde başlaması öncelenmiş, hizmet içi eğitim faaliyetleri hizmet öncesi eğitime çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada amacımız kuruluşundan bu yana DİB Dini Yüksek İhtisas merkezleri ile ilgili yapılan çalışmaları konu, amaç, yöntem vb. açılardan değerlendirmektir. Lisansüstü çalışmaların kurum ve kuruluşlara yol gösterme, rehberlikte bulunma ve sunulan hizmetlerin geliştirilmesi gibi temel fonksiyonları bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle DİB Dini Yüksek İhtisas eğitiminin kısa tarihçesine yer verilmiş daha sonra ilgili çalışmalar kategorize edilerek çeşitli açılardan incelenmiştir.

Anahtar kavramlar: Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Yüksek İhtisas Eğitimi, Bilimsel Çalışma.

AN EVALUATION OF THE STUDIES RELIGIOUS HIGHER SPECIALIZATION EDUCATION OF THE PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS

The Presidency of Religious Affairs has been carrying out religious services inside and outside mosques since 1924 in order to enlighten the society about religion, carry out and transactions related to the principles of faith, worship and morality, and manage places of worship. Presidency of Religious Affairs conducts various in-service trainings in order to reveal the true religious belief and to guide the religious-moral and spiritual lives of believers. The in-service training activities at the Presidency, which officially started in 1951, train its personnel in different fields within the framework of true religious belief, with an institutional and systematic structure at the Bolu Training Center and then at the Haseki Specialization Center. Every social change and transformation requires the existence of personnel who can keep up with these changes and renew themselves. This will be achieved thanks to in-service training. When we come to 2022, significant changes have taken place in the Presidency with the establishment of the Presidency of the Religious Academy, and it has been prioritized for the personnel to start their duties more ready, and in-service training activities have evolved into pre-service training. In the study, first, the history of the Presidency of Religious Affairs Religious Higher Specialization education was included, and then the relevant studies were categorized and evaluated from various perspectives.

Keywords: Presidency of Religious Affairs, Religious Higher Specialization Education, Scientific work, Diyanet Academy, Religious Education.

Giriş

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatma ve rehberlikte bulunma misyonunu üstlenen personeline nitelik kazandırmak, onları yeni görevlere hazırlamak amacıyla farklı süre ve konularda çeşitli hizmet içi eğitimleri düzenlemektedir. Hızla değişen, gelişen ve dönüşen dünyada verimliliği yakalayabilmek, içinde bulunduğumuz dünyanın gerekliliklerini kavramayı ve kendini yenileyebilmeyi zorunlu kılmaktadır. Toplumun din konusunda aydınlatma görevinin başarılması da toplumda ortaya çıkan ihtiyaçlar, yönelimler, yaşanan sorunların fark edilmesi yanında bütün bu gelişmelere karşılık verecek görevlilerin bilgi ve becerilerinin güncellenmesi ve geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla etkili bir din hizmetinin sunumunda etkili bir hizmet içi eğitimin önemi oldukça büyüktür. DİB'in personeline yönelik yürüttüğü hizmet içi eğitim kurslarından biri de 1976 yılından bu yana devam eden, Haseki eğitimi ile de anılan Dini Yüksek İhtisas kurslarıdır. İhtisas merkezlerinin önemi, kurumun kurmay kadrolarının yetiştirilmesinden gelmektedir. İstanbul Haseki merkezi örneğinde faaliyet gösteren bu kurumların sayısı bugün itibarıyla 12'ye çıkmıştır. Kuruluşunda halen görev yapan müftü ve vaizlerin yetiştirilmesini amaç edinen bu merkezler, süreç içerisinde müftü, vaiz ve yönetici kadrolarında görev yapacak personelin yetiştirilmesi şeklinde form değiştirmiştir. Dolayısıyla kurumun açılış amacı bugün kuruluşundan daha geniş bir çerçeveyi ifade etmektedir. Buradan hareketle İhtisas merkezleri kurulduğu günden bu yana DİB'in kendi personeline kalifiye ettiği en önemli eğitim kurumu olmuştur. Bu kurumlarda eğitim-öğretim faaliyetleri süreç içerisinde ihtiyaçlara göre güncellenen programlara göre yürütülmektedir. İhtisas programı incelendiğinde bu merkezlerin birden çok amaca matuf şekilde yapılandırıldığı görülmektedir. Başkanlık teşkilatında çalışacak müftü, vaiz, eğitim görevlisi vb. üst görevlere personel temin etme, eğitime aldığı personeli ileri görevlere hazırlama, onları dinî kaynaklara doğrudan ulaşabilir kılma, dinî konularda toplumun ihtiyaç duyduğu mütehasıs elemanları yetiştirme, Arapça ve temel İslamî ilimler alanında personeline yetkin kılma programının temel amaçları arasında sayılmıştır.¹

30 ay süren İhtisas eğitimi hazırlık ve İhtisas dönemi olarak yapılandırılmıştır. Hazırlık döneminde Arapça bilgi-becerileri, İhtisas döneminde ise Temel İslam Bilimleri (Fıkıh, Tefsir, Hadis) ve İslam Düşüncesi alanlarında eğitime alınan kursiyerlerin donanımlı hale getirilmesi amaçlanmıştır. "İhtisas programı, temel İslam ilimleri alanında temayüz etmiş, bu ilimlerle ilgili klasik ve modern çalışmaları etkin kullanabilen, güncel dinî meselelere ve inanç problemlerine Kur'an, sünnet ve İslam dininin tarihsel tecrübesi çerçevesinde çözüm üreten, topluma din hizmeti sunarken kadim ve modern bilgi ve medeniyet birikiminden yararlanan, Başkanlığın hizmet alanlarına yönelik hizmet içerisinde bilgi ve görgüsünü artırmış personel yetiştirmeyi amaçlamaktadır."² "Köklü bir hizmet içi eğitim kurumu olarak Dini Yüksek İhtisas merkezlerinin anlam ve önemi artık ülke sınırlarını aşmış, özellikle Balkan ülkeleri, Türkî Cumhuriyetler ve Arap ülkelerinden gelen kursiyerlerin de eğitim-öğretime katılmalarıyla farklı ve daha önemli bir boyut kazanmıştır. Neticede söz konusu eğitim merkezlerinde verilen eğitimin düzeyi artık, Başkanlığın en üst yöneticileri tarafından "âlim yetiştirme projesi"³ olarak

İbrahim Kurt, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 1.

² Diyanet İşleri Başkanlığı, "İhtisas Eğitim Programı (2018)" (Program Geliştirme Daire Başkanlığı, 2018), 3.

³ Şahin Güven, "Günümüz Türkiye'sinde Dini İlimlerin İhya ve İnşa Mekânları Olarak Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi Programları", *Diyanet Arapça İlmî Dergi* 1 (2019), 218.

nitelendirilmektedir.”⁴ Bugün İhtisas merkezlerinin âlim yetiştirme projesi olarak isimlendirilmesinde geçmişten bu yana ilim ve ulemaya duyulan muhabbetin geldiği söylenmelidir.⁵ İhtisas eğitiminin önemi eğitime katılma ve devam etme süreçlerinde de kendini göstermektedir. Çünkü bu eğitime katılabilmek için dört yıllık dini yükseköğrenim yanında yapılacak yazılı ve sözlü sınavlardan başarılı olmak gerekmektedir, her biri en az 8 dersten oluşan 11 dönemde de tüm sınavlardan başarılı olunması istenmektedir. Aksi takdirde kursiyer eski görevine iade durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Dolayısıyla eğitime giriş sınavlarından başarılı olmak eğitim için sadece ön şart olmakta, eğitim süreci 30 ay boyunca yoğun ve ciddi şekilde devam etmektedir.

İhtisas eğitimi ile ilgili tamamlanmış lisansüstü çalışmaların çeşitli açılardan incelendiği bu çalışmada aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır.

-DİB İhtisas eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar yıllara ve düzeylere nasıl dağılım göstermektedir?

-İhtisas eğitimi ile ilgili yürütülen bu çalışmaların odaklandığı temel amaç ve konular nelerdir?

-İhtisas eğitimini konu alan bu çalışmaların metodolojileri nasıl dağılım göstermektedir ve bu metodolojiler uygun olarak ifade edilmiş midir?

-Çalışmalarda ilgili çözüm önerilerine değinilmiş midir? Değindikyse bu öneriler uygulanabilirlik açısından hizmet içi eğitimin geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikte midir?

-İhtisas eğitimini problem edinen bu çalışmaların alana ve kuruma katkıları nelerdir?

-Alanda yapılan çalışmalara bütüncül olarak bakıldığında henüz araştırmaya konu edilmemiş ve odaklanılması gereken çalışma alan/konuları neler olmalıdır?

Araştırmanın Metodolojisi

DİB İhtisas eğitimini konu alan bu çalışma, nitel desene göre yapılandırılmış, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği esas alınmıştır. Bu teknik, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Bu tekniğe göre veriler sistematik şekilde taranmış, elde edilen verilerin analizinde ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analizde ise temel amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır.⁶ Verilerin bütüncül şekilde anlaşılabilirliğini sağlamak adına tablolardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın evrenini, YÖK-TEZ’de yayınlanan 11 lisansüstü çalışma oluşturmaktadır. İlgili tezler veri tabanında “İhtisas - Dini İhtisas - Dini Yüksek İhtisas” kelimeleri kullanılarak taranmış ve sonuç olarak 9 yüksek lisans, 2 doktora düzeyindeki çalışmaya rastlanılmıştır. Evrenin belirli ve sınırlı çerçeveyi ifade etmesi nedeniyle çalışmada ayrıca örneklem belirlenmemiştir.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlama adına aktarılabirlik, teyit edilebilirlik, tutarlılık ve inandırıcılığa dikkat edilmiştir.

⁴ Ali Erbaş, “Geçmişten Günümüze Diyanet İhtisas Eğitimi”, *Diyanet Aylık Dergi* 285 (2014), 53.

⁵ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 46.

⁶ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 322.

Bu çalışmanın DİB hizmet içi eğitimi ve İhtisas eğitimi konusunda araştırma yapacak lisansüstü öğrencilerine rehberlikte bulunması umulmaktadır. Çünkü çalışma, alanda araştırma yürütecek bireylere derli toplu bilgileri sunmaktadır.

1. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitimleri ile İlgili Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi

Tablo 2. Lisansüstü çalışmaların yapıldığı kurum/üniversite/enstitü

Sıra	İl	Üniversite	Düzeyi	Enstitü	Danışman Unvan	Bilim dalı	Çalışmanın konu ve amacı	Yıl
1	Konya	Selçuk	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İstanbul ve Konya İhtisas merkezlerinin program boyutuyla incelenmesi	1997
2	Ankara	Ankara	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İhtisas eğitimlerinin hizmet içi eğitim açısından değerlendirilmesi	2002
3	Bursa	Uludağ	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	İlköğretim DKAB Anabilim Dalı/Din Eğitimi	İhtisas kurslarının önemine dikkat çekmek ve kursa giriş imtihanından başlayarak kurs bitimine kadar eğitim süreçlerinde karşılaşılan sorunları tespit edip bunlara çözüm önerileri sunabilmek	2006
4	Ankara	Ankara	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	Hizmet içi eğitim ihtisas kurslarında yeni uygulanan programın uygulama alanlarını ve kriterlerini değerlendirmek, alan uzmanlarının yeni program hakkında görüş ve önerilerini elde etmek	2008
5	Konya	Selçuk	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	Kursiyerlerin AB ve Din hakkındaki bakış açılarını ortaya koymak	2008
6	İstanbul	Marmara	Doktora	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	Geleneksel tarzda ve uzun soluklu bir eğitim alan DİB hizmet içi eğitim ihtisas kurslarındaki kursiyerlerin, "geleneksellik" ve "modernlik" karşısındaki tutumlarını ortaya koymak	2010
7	Kayseri	Erciyes	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	İhtisas kursiyerlerinin edinmiş oldukları bilgilerin, dindarlıklarına nasıl bir etkide bulunduğunu tespit etmeye çalışmak	2011
8	Erzurum	Atatürk	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Psikolojisi	İhtisas kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimlerine ilişkin tutumları ile dini tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek	2014
9	Sivas	Cumhuriyet	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İhtisas mezunlarının kursa ilişkin düşünce ve değerlendirmelerini ortaya koymak	2022
10	İstanbul	Sabahattin Zaim	Yüksek Lisans	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Doçent	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	Dini Yüksek İhtisas merkezlerindeki öğrencilerin eğitim süreçlerinde karşılaştıkları problemleri tespit etmek ve bunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmak	2022
11	Ankara	Yıldırım Beyazıt	Doktora	Sosyal Bilimler	Profesör	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi	İhtisas eğitim programının müftüvaiz yeterlikleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu programın bir modele bağlı olarak değerlendirilmesi	2023

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kuruluşundan bu yana İhtisas eğitimi ile ilgili YÖK-TEZ veri tabanına göre toplamda 11 lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 2'si doktora, 9'u ise yüksek lisans düzeyindedir. Çalışmanın yürütüldüğü bilim dalları incelendiğinde bunların 7'sinin Din Eğitimi, 3'ünün Din Sosyolojisi, 1'inin ise Din Psikolojisi dalında

yürütüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla her bir çalışma Felsefe ve Din Bilimleri anabilim dalında yürütülmüştür. Çalışmaların 5'ini Profesör, 6'sını ise Doçent ünvanına sahip danışman yönetmiştir. İhtisas eğitimlerini konu alan çalışmaların ilki 1997 yılında Akşit⁷ tarafından sonuncusu ise 2023 yılında Kurt⁸ tarafından tamamlanmıştır.

Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde 7 çalışmanın İhtisas merkezlerinde yürütülen eğitim-öğretim süreçlerini ve programlarını konu aldığı görülmektedir. Din Psikolojisi ve Sosyolojisi bilim dallarında yürütülen çalışmalar da modernite algısı ve dini tutum konularını ele almıştır.

Tablo 3. DİB Dini Yüksek İhtisas Eğitimi ile İlgili Yürütülen Lisansüstü Çalışmalara İlişkin Metodolojik Bilgiler

Model/Yöntem	Adet	Desen	Adet	Veri Toplama Aracı	Adet	Örneklem	Adet
Karma	4	Durum Çalışması	1	Anket	7	Kolay Örneklem	1
Nicel/Tarama	7	Açıklayıcı		Anket ve Gözlem	2	Tesadüfi örneklem	1
Nitel		İlişkisel tarama	3	Anket, Görüşme	2	Belirtilmemiş	5
		Belirtilmemiş	7	Gözlem	1	Maksimum çeşitlilik	1
						Araştırma evren üzerinden yürütülmüştür	2

İhtisas eğitimlerini konu alan 11 lisansüstü çalışmanın metodolojisi incelendiğinde bu çalışmaların genellikle tarama modelinde gerçekleştirildiği, veri elde etme aracı olarak da anket tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaların her birerinde doküman incelemesi ortak veri elde etme aracı olduğundan yukarıda bu durum ayrıca belirtilmemiştir. Bununla birlikte çalışmaların önemli bir bölümünde desen ve örneklemin hangi yöntem ve tekniklere göre belirlendiğine dair bilgilere ise rastlanılmamıştır. Bu durum, çalışmaların önemli çoğunluğunun yöntem açısından uygun şekilde yapılandırılmadığını göstermektedir. Oysaki yöntem, lisansüstü araştırmaların en önemli bölümüdür.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğine göre yüksek lisans programının amacı; “öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgiye erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını sağlamak”⁹ olarak ifade edilmiştir. Doktora programının amacı ise “öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazanmasını sağlamak”¹⁰ olarak açıklanmıştır. Görüldüğü üzere lisansüstü araştırmalarda “yöntem” hususuna ayrıca değinilmiştir. Yöntemi etkili şekilde kullanmak ve kullanılan yöntemi uygun şekilde ifade etmek bu anlamda oldukça önemlidir. Temel İslam Bilimleri alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde özellikle yöntemden fazla içeriğe odaklanıldığı ve bilginin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun yanında felsefe ve din bilimleri alanında ise yöntem konusunun nispeten daha uygun işlendiği ifade edilmelidir. Fakat

⁷ Vehbi Akşit, *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997).

⁸ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*.

⁹ Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (32074)” (Resmi Gazete, 15 Ocak 2023), md. 6.

¹⁰ Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (32074)”, md. 15.

ihtisas eğitimini konu alan çalışmaların önemli bir bölümünde bu hususun pek önemsenmediği de ifade edilmelidir.

1.1. Dini Yüksek İhtisas Eğitimi Konu Alan Lisansüstü Çalışmaların Tanıtımı

Bu başlıkta tablo 2’de ifade edilen lisansüstü çalışmalar, araştırmanın problemleri çerçevesinde incelenerek yorumlanmıştır.

Alanda yürütülen ilk lisansüstü çalışma Akşit tarafından 1997 yılında “İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi”¹¹ başlığıyla Tavukçuoğlu danışmanlığında tamamlanmıştır. Çalışma 1994-1997 yılları arasında yürütülmüştür. Anılan yıllarda sadece İstanbul ve Konya İhtisas merkezi mevcuttur. Bundan dolayı çalışma bu iki eğitim merkezi örneklemine yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yanında kursiyerlere anket de uygulanmıştır. Bu ankette eğitim süreçleri hakkında kursiyerlerin düşünceleri elde edilmiştir. Çalışma her iki merkezin öğretim müfredatını konu almakta, bu programları muhteva ve kaynak açısından incelemektedir. Çalışmadan anlaşıldığına göre anılan yıllarda eğitim merkezlerinde bugünkü anlamda ortak bir öğretim programı bulunmamaktadır. Bununla birlikte öğretimde program yerine müfredat adı altındaki ders çizelgelerinden yararlanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 2000’li yıllara dek İhtisas eğitiminde program temelli bir yapının ve merkeziliğin bulunmadığı söylenmelidir. Bugün geldiğimiz noktada uygulamadaki programların süreç içerisinde ihtiyaçlara göre güncellendiği, program geliştirme süreçlerine daha fazla dikkat edildiği, hedef, muhteva, eğitim-öğretim durumları ve değerlendirme süreçlerine değinildiği, uygulama esaslarında eğitim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların vurgulandığı görülebilmektedir. Araştırma neticesinde önemli bazı sonuçlar elde edilmiştir. Eğitimin kursiyer ve öğretmenler tarafından son derece faydalı bulunduğu, bununla birlikte eğitimden mezun olmanın kursiyerlerin özlük haklarında herhangi bir olumlu değişikliğe neden olmadığı, derslerde en fazla takrir metodunun uygulandığı, diğer öğretim yöntem ve teknikleri konusunda ise öğretmenlerin başarılı olamadığı araştırma sonuçlarından bazılarıdır. Araştırma eğitim süreçleri ile ilgili bazı önerileri de ifade etmiştir. Buna göre eğitim merkezlerinin daha cazip hale getirilmesi için eğitimin üniversiteye bağlı bir enstitü tarafından verilmesi, eğitimin ancak bu şekilde asıl hüviyetine kavuşacağı en temel eleştiri olarak ifade edilebilir. Çalışmanın alanda yapılan ilk lisansüstü çalışma olması, literatüre önemli katkı sağlaması, alanda yapılan diğer çalışmalara örneklik sunması, kurumun tanınırlığının artırılması gibi hususlara katkı sağlamıştır. Çalışma çok yönlü bir şekilde sürdürülmüş, sonuç ve öneriler bizzat eğitime katılanların görüşleriyle desteklenerek ifade edilmiştir. Yazarın ihtisas eğitiminin üniversiteye bağlı enstitü tarafından verilmesi fikri oldukça değerlidir. Çalışmanın bu önerisi aradan geçen 25 yıl sonra kısmen vücut bulmuştur. Diyanet Akademisi Başkanlığının kurulması ile hizmet içi eğitimin hukuki alt yapısı güçlendirilmiş, üniversitelerle işbirliği imkânı artırılmıştır. Bununla birlikte ihtisas eğitimi YÖK programı ile ilişkilendirilmemiş, kendine özgü yapısını yine korumuştur. Çünkü ülkede mevcut akademi birimlerinin mevzuatları incelendiğinde bu birimlerin önemli çoğunluğunun YÖK yapılanması çerçevesinde faaliyet gösterdiği, yine YÖK tarafından onaylanan program ve atanan öğretim üyelerinin bulunduğu görülmektedir. Fakat Diyanet Akademisi Başkanlığı bünyesinde yürütülen İhtisas eğitiminde ise durum bu şekilde değildir. Akademi, kendi yetiştirdiği mezunları eğitim görevlisi olarak istihdam etmekte, programlarını kendi hazırlamakta, eğitim-öğretim süreçleri yine kendisi yürütmektedir.

¹¹ Akşit, *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi*.

İhtisas eğitimini konu alan ikinci çalışma 2002 yılında Poyraz tarafından “DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları”¹² başlığıyla Doğan danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans araştırmasıdır. Bu çalışmada İhtisas merkezleri, hizmet içi eğitimin ihtiyaç, planlama, program, ölçme ve değerlendirme boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada eğitim görevlileri, müfredat ve kursiyerlerle ilgili de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yürütülen eğitimin hizmet içi eğitim olmasından hareketle bu merkezlerin kanuni dayanaklarına da araştırmada değinilmiştir. Çalışma bu çerçevede sonuç ve önerilerle tamamlanmıştır. Çalışmanın önerileri incelendiğinde bunların uygulanmasının eğitimin niteliği açısından zorunluluk arz ettiği söylenmelidir. Kursiyerlere yönetim bilgi ve becerisinin kazandırılmadığından hareketle idare ve yönetim derslerinin müfredata eklenmesi, eğitim görevlileri ve kursiyerlerin özlük hakkı problemlerinin giderilmesi, yürütülen hizmet içi eğitimin günün şart, ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek tarzda ihtiyaç analizi yapılarak yeniden yapılandırılması, kursiyerlerin problem çözme durumlarına katkı sağlayacak, onları ibare ve ezbercilikten kurtaracak ve düşünmeye sevk edecek eğitim tarzına geçmesinin artık zorunluluk arz ettiği, programların hazırlanmasında program geliştirme uzmanları ve eğitimcilerden katkı alınması, eğitim süreçlerinde takrir metodu yanında farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin de kullanılması, kurslarda sosyal ve kültürel faaliyetlerin artırılması, araştırmanın önerilerinden bazılarıdır.¹³ Çalışmanın yapıldığı 2002 yılından bu yana 22 yıl geçmiştir. 2023 yılında yapılan alan araştırmalarının önerileri ile bu araştırmanın önerileri arasında neredeyse pek bir şey değişmemiştir. Kurt ve Dinç tarafından tamamlanan çalışmalar incelendiğinde kursiyerlerin derslere karşı motivasyonlarını artıracak sosyal ve kültürel etkinliklerin olmayışından yakındıkları, buradan hareketle de bu çerçevede düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁴ Bununla birlikte 2014 yılında onaylanan personel yeterlikleri incelendiğinde bu yeterliklerin hazırlandığı komisyonda herhangi bir öğretici, imam, vaiz veya müftünün bulunmadığı görülmüştür.¹⁵ Dolayısıyla eğitim sorunlarının yön değiştirerek devam ettiği görülmektedir. Araştırmanın bir diğer önerisi de öğretim yöntem ve teknikleri konusundadır. Yine 2023 yılında yürütülen çalışmalarda bu önerilerin tekrar ifade edildiği, dolayısıyla da araştırma önerileri çerçevesinde herhangi bir aksiyon alınmadığı söylenmelidir. Kursiyerlere idare/yönetim bilgi-becerisinin kazandırılması, onları ibarenin anlamlandırılmasının yanında problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi hususundaki öneriler de kıymetlidir. Çünkü bu kurslardan mezun olanlar, mezuniyetlerini takip eden ilk sınava girerek müftü olarak atanabilmekte ve idare ve yönetim açısından eğitimde geniş kapsamlı bir staj veya içerik olmadığından bu kişiler idare ve yönetimi görevlerinde yaparak/yaşayarak öğrenmektedirler. Sonuç olarak DİB’in lisansüstü araştırmalarda ifade edilen bu denli önemli önerileri dikkate almakta başarılı olmadığı söylenmelidir. Bunun en önemli göstergesi ise alanda geçen 22 yıl sonunda farklı çalışmalardan aynı veya benzer önerilerin hala devam ediyor olmasıdır.

İhtisas eğitimi konusunda üçüncü çalışma da Kara tarafından 2006 yılında Şanver danışmanlığında “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”¹⁶ başlığıyla hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada

¹² Şerafettin Poyraz, *DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

¹³ Poyraz, *DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları*, 119.

¹⁴ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*; Seyid Enes Dinç, *Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri” (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).

¹⁶ Mustafa Kara, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

İhtisas kurslarının önemine ve kursa giriş süreçlerinden eğitimin bitimine kadar karşılaşılan sorun ve problemlere dikkat çekmek ve bu problemlere çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır. Çalışma 2006 yılında hizmet içi eğitim yürüten 5 İhtisas merkezi üzerinden yürütülmüştür. Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu aracılığıyla program, kazanım, süreç ve muhteva çerçevesinde kursiyerlerin görüş ve önerileri alınmıştır. Çalışma sonucunda İhtisas eğitiminin geliştirilmesi adına programın paydaşları tarafından önemli teklif ve öneriler sunulmuştur. İhtisas kursiyerlerinin eğitimin genel yapısından hareketle klasik Arapça konusunda oldukça başarılı oldukları, bunun yanında modern Arapça'da ise aynı başarıyı gösteremedikleri, mesleki uygulama açısından eğitimin eksik kaldığı, eğitimin içeriği aynı olmasına rağmen mezunların vaiz, müftü, eğitim görevlisi vb. birçok farklı alana istihdam sağlaması fakat bu istihdam alanlarının özel niteliklerinin eğitim içeriğinde yer almaması, araştırma sonuçlarından bazılarıdır.¹⁷ Bununla birlikte çalışmada eğitimin niteliği adına önemli önerilerde de bulunulmuştur. İhtisas eğitimi yönetmeliğinin çıkarılması, Akademinin kurulması, Diksiyon, Etkili İletişim ve Dinler Tarihi dersinin programa eklenmesi, sınavların merkezi olarak yapılması, kursiyerlere eğitim sonunda akademik bir unvanın verilmesi araştırmanın önerilerindedir. Bu öneriler incelendiğinde bugün bunların önemli bir bölümünün hayata geçirildiği söylenebilir. Bununla birlikte eğitimde mesleki uygulama eksikliği probleminin ise devam ettiği söylenmelidir.¹⁸ Araştırmanın en dikkat çeken önerisi, eğitimin sonunda mezunlarına akademik bir unvanın (bilim uzmanı, bilim doktoru) verilmesidir. Bu önerinin bulunduğu şartlarda hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü bu bir hizmet içi eğitimidir. Aynı zamanda kurumsal yapılması sadece DİB ile sınırlıdır. Bu konudaki yetki ve sorumluluk ise YÖK'ündür. Buna göre bir öğrencinin lisansüstü eğitime katılmasında belirli şartlar bulunmaktadır. Bunun yanında öğreticilerin en azından doktora unvanına sahip olması YÖK tarafından şart koşulmaktadır. Her ne kadar Diyanet Akademisinin kurulması bu anlamda bir açılım yaptı ise de yapılan bu değişiklik sadece DİB ile sınırlı kalmış, üniversitelerle ilgili yapılanma süreci kanunun dışında bırakılmıştır. Diğer bir ifadeyle DİB kendine has özgün yapısına müdahale ettirmek istememiş, personelini yine kendi program ve öğreticisiyle yetiştirmek istemiştir. Buradan hareketle bu şartlarda kursiyere eğitimin nihayetinde herhangi bir unvanın verilmesi mümkün görünmemektedir. Eğer bu anlamda eğitime katılanlara yönelik bir taltif yapılacaksa en önemli taltif mezunlarının özlük haklarını yükseltmek olacağı ifade edilmelidir. Çünkü alanda yapılan ilk lisansüstü çalışmadan son çalışmaya kadar üzerinde sıklıkla durulan husus bu olmuştur.

İhtisas eğitimlerini konu alan dördüncü çalışma ise Köken tarafından 2008 yılında "İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi"¹⁹ başlığıyla Altaş danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışma, 4 İhtisas merkezinde uygulanmakta olan program hakkında alan uzmanlarının değerlendirmelerini konu almaktadır. Çalışmaya mikro anlamda bir program değerlendirmesi olarak bakılabilir. Önceki uygulanan programların karşılaştırılması, yeni uygulanacak program hakkında paydaşlarla anket çalışmasının yapılması açısından çalışmanın oldukça değerli olduğu söylenmelidir. SPSS kullanılarak tablolar halinde açıklanan veriler, eğitimin niteliğine oldukça katkı sağladığı söylenmelidir. Bununla birlikte program değerlendirmede kullanılan yaklaşım ve model, ilke ve

¹⁷ Kara, *Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 129.

¹⁸ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 123.

¹⁹ Hayrullah Köken, *İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

yöntemin çalışmada ifade edilmemesi ise önemli bir eksiklik olarak ifade edilmelidir. Çalışmada oldukça önemli sonuç ve öneriler elde edilmiştir. Çalışmanın en önemli özelliğinin programda yer alan her bir alan ve ders için tespit ve değerlendirmelerin yapılması ve buna bağlı olarak da tekliflerin sunulmasıdır.

İhtisas eğitimini konu alan beşinci çalışma da Kurt tarafından “Avrupa Birliği ve Din-Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezlerinde Öğrenim Gören Kursiyerlerin Avrupa Birliğine Yaklaşımları”²⁰ başlıklı Bayyigit danışmanlığında 2008 yılında tamamlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışma kursiyerlerin Avrupa Birliği üyeliği konusundaki görüşlerini almayı amaçlamıştır. 2000’li yıllarda sıkça konuşulup tartışılan AB’ye üye olup olmama, olduğumuzda ne tür kazanımları elde edebiliriz veya olmadığımızda ne kaybederiz konularından yola çıkılarak nitelikli insan gücünü yetiştiren kurum olan Dini yüksek ihtisas merkezlerinde öğrenim gören kursiyerlerin ve Başkanlıkta çalışan üst düzey personelin fikirlerini araştırmayı karma desen kullanılarak açıklamaya çalışan bir çalışmadır.²¹ Araştırmada doküman incelemesi, mülakat ve anket teknikleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kursiyerlerin AB’ye üyelik noktasında olumlu görüş ifade ettikleri, bu konularda kamu kurumlarında yapılan çalışmalardan haberdar oldukları, strateji ve yöntemleri önemli oranda destekledikleri sonuçlarına ulaşmıştır.²² Araştırmacı, tezin alanda yapılan ilk çalışma olduğunu ve alanda önemli bir boşluğu dolduracağını ifade etmiştir. Her bir çalışma önemli, değerli ve kendi alanında kıymetlidir. Fakat sistem, gündem ve siyasetle ilgili konular bir anda gündemden düşebilmekte ve o alanda yazılıp çizilenlerin sahada karşılığı ve etkisi bulunmamaktadır. Bu meyanda AB’ye üyelik konusunun ülke gündeminden önemli boyutta çıkmış olması sebebiyle tezin ilgili önerileri ve tespitleri durum tespitinden öteye geçememiştir. Belki süreç içerisinde farklı politikalarla tekrar üyelik konusu gündeme gelirse bu süreçte yapılan araştırma verilerinin karşılığı olabilir.²³

İhtisas eğitimi ile ilgili altıncı çalışma 2010 yılında Coşkun tarafından “Geleneksellik ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları”²⁴ başlığıyla Arslantürk danışmanlığında hazırlanan doktora tezidir. Çalışma, 2022 yılına kadar İhtisas eğitimi ile ilgili hazırlanmış ilk ve tek doktora çalışmasıdır. Çalışmada İhtisas kursiyerlerinin geleneksellik ve modernlik kavramlarını nasıl algıladıkları araştırılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anketten yararlanılmış, her bir eğitim merkezinden belirli örneklem alınarak kursiyerlerle anket yapılmıştır. Çalışma sonucunda bazı sonuçlar ifade edilmişse de öneri olarak araştırmada şu ifadeden başka bir öneri sunulmuş değildir: “Kanaatimizce kurum, ihtisas eğitim programlarını bir daha gözden geçirmeli ve hizmet içi eğitim mantığına uygun olarak ihtiyaca göre bu kursları düzenlemelidir.”²⁵ Buradan hareketle araştırmada genelde metodolojik problemlere rastlanılmasa da yöntemin doktora çalışmasının gerektirdiği anlayışla kurgulanmadığı söylenebilir. Örneğin; çalışmada geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili herhangi bir hususa değinilmemiştir. Ayrıca araştırmada detaylı bir öneri de sunulmuş değildir.

²⁰ Mehmet Kurt, *Avrupa Birliği ve Din Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri’nde Öğrenim Gören Kursiyerlerin Avrupa Birliği’ne Yaklaşımları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

²¹ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 23.

²² Kurt, *Avrupa Birliği ve Din*.

²³ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 32.

²⁴ Mustafa Asım Coşkun, *Geleneksellik Ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

²⁵ Coşkun, *DİB Hizmet İçi Eğitim*, 120.

İhtisas eğitimlerini konu alan yedinci çalışma 2011 yılında Yeniay tarafından “Dini-Sosyal Bir Kurum Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Kayseri Eğitim Merkezi Örneği)” başlığıyla Taştan danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Araştırmanın amacı, “görev ve fonksiyonları açısından DİB ihtisas eğitim merkezlerini incelemek, İlahiyat fakültesi mezunu ihtisas kursiyerlerinin durumlarını tespit etmek ve elde edilen tespitlere dayanarak bu durumu sosyolojik açıdan analiz ederek günümüz değişen dünyasında toplum içinde yaşayan bireyler olarak ihtisas kursiyerlerinin edinmiş oldukları bilgilerin, dindarlıklarına nasıl bir etkide bulunduğunu tespit etmeye çalışmak” olarak ifade edilmiştir.²⁶ 93 kursiyer ile yapılan çalışma sonucunda elde edilen bazı sonuçlar şu şekilde olmuştur: Kursiyerlerin dini bilgilerinin artması, dindarlıklarının farklılaşmasında etkili olduğu, hafız olmayan kursiyerlerin hafız olan kursiyerlere göre daha dindar olduğu, nafile namaz kılma konusunda hazırlık sınıfından son sınıflara doğru gidildikçe bir azalmanın olduğu, çalışmanın sonuçlarından bazılarıdır. Araştırmada herhangi bir öneri sunulmaması ayrıca dikkat çekicidir. Dini tutum, dindarlık düzeyi gibi önemli konularda veri elde edebilmek için veya bu denli iddialı tespitlerde bulunabilmek kanaatimizce uygun değildir. Çünkü sadece anket verileri bu durumu açıklamak doğru olmaz. Ayrıca anket ile tutum ölçmek de uygun görünmemektedir. Çünkü ölçek farklı, anket farklıdır. Tüm bunlara rağmen çalışma dini tutum ve dindarlık açısından fikir vermekte, literatüre katkı sağlamaktadır.

İhtisas eğitimlerini konu alan sekizinci çalışma 2014 yılında Sain tarafından “Diyanet İhtisas Kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimleri Derslerine Yönelik Tutumları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”²⁷ başlığıyla Tokur danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışma kursiyerlerin dindarlık algıları ve aldıkları eğitimin dindarlık düzeylerine etkilerini konu almaktadır. Çalışmada dini tutum kavramları açıklanmış, araştırma problemi çerçevesinde ihtisas kursiyerleriyle anket yapılmış, son bölümde de kursiyerlerin dini tutum ve felsefe ve din bilimine yönelik bulgular yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda ihtisas kursiyerlerinin felsefe ve din bilimleri derslerine yönelik olumsuz tutum içerisinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle bu derslere yönelik ihtiyacın kursiyerlere hissettirilmesi, değişen ve gelişen dünyada din psikolojisi, din sosyolojisi, din eğitimi, din felsefesi gibi bilim dallarının oldukça önemli olduğu, bu içerikli derslerin bu olumsuz tutuma rağmen ihtisas merkezi programlarına eklenmesi önemli olacaktır.²⁸ Kahramanmaraş merkezli depremlerde zarar gören insanlara yönelik manevi rehberlik hizmetlerinin planlanması ve bu hizmetlerin yürütülmesinde din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi biliminin önemi kavranmış ve kursiyerlerin bu tarz derslere ihtiyaç hissettiği rahatlıkla söylenebilir.²⁹

İhtisas eğitimi ile ilgili dokuzuncu lisansüstü çalışma 2022 yılında Dinç tarafından “Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma” başlığıyla Aşıkoğlu danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada kursiyerlerin eğitim aldıkları merkezler ve ders süreçleri çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Araştırmada 2018 yılından sonra mezun olmuş İhtisas mezunlarının kursa ilişkin düşünce ve değerlendirmeleri, ders programı içerikleri,

²⁶ Halil İbrahim Yeniay, *Dini-Sosyal Bir Kurum Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Kayseri Eğitim Merkezi Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 12.

²⁷ Mehmet Sain, *DİB İhtisas Kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimlerine Yönelik Tutumları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

²⁸ Sain, *Felsefe ve Din Bilimlerine Yönelik Tutumları*, 104.

²⁹ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*, 293.

kursların tarihsel gelişimine ait bazı bilgiler doküman incelemesi, anket ve gözlem tekniğiyle elde edilmiştir. Çalışmada toplam 54 mezuna anket uygulanmıştır. Çalışma, İhtisas eğitimine genel bakış ve mezunların eğitim açısından edindikleri bilgi ve tecrübelerin aktarılması adına önemli ve değerlidir. Bununla birlikte 2018'den bu yana 788 mezunun bulunması ve bu mezunlardan veri toplama amacıyla sadece 54'ünün araştırmaya dâhil edilmesi, evrenin temsil edilebilirliği noktasında bir eksiklik olarak ifade edilebilir.³⁰ Araştırma sonucunda eğitimin niteliğinin artırılması adına ifade edilen önerilerden bazıları şu şekildedir: Programa kursiyerlerin görevleri sırasında ihtiyaç duyacakları medyada din, sosyal medya, iletişim ve rehberlik, Siyer ve güncel içerikli derslerin dahil edilmesi önerilerin bazılarıdır.³¹

İhtisas eğitimi ile ilgili onuncu çalışma 2022 yılında Ekşi tarafından "Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi"³² başlığıyla Genç danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Araştırmanın temel amacını, İhtisas merkezlerinde öğrenim gören kursiyerlerin eğitim sürecinde karşılaştıkları sorun ve problemlerin tespiti ve bunlara çözüm önerileri oluşturmuştur. Tarama modeliyle yürütülen çalışmada Kocaeli ve İstanbul Haseki eğitim merkezlerinde eğitim gören 221 kursiyer örneklem olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda eğitimsel süreçler hakkında bazı tespit ve öneriler ifade edilmiştir. Çalışmada; kursiyerlerin bu eğitime katılmadaki en önemli amaçlarının kendilerini ilmî açıdan geliştirmek olduğu ve eğitimin mesleki uygulama pratiklerinin yeterli olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Buradan hareketle eğitimin hizmet içi eğitimin gerektirdiği uygulama boyutuyla zenginleştirilmesi, Siyer, İslam Tarihi ve güncel içerikli derslerin programa eklenmesi, bunun yanında özellikle ADRB bürolarında görev yapacak vaizler için Din Psikolojisi ve Sosyolojisi derslerinin önemli olduğu, programa dahil edilmesi, araştırmanın önerilerinden bazılarıdır.³³

YÖK-TEZ verilerine göre Dini Yüksek İhtisas eğitimi ile ilgili yapılmış son çalışma Kurt tarafından Zengin danışmanlığında "Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi" başlığıyla hazırlanan doktora çalışmasıdır. Karma yöntemle yapılandırılan çalışma İhtisas eğitimi, eğitim programı, program değerlendirme, müftü ve vaiz yeterliklerini konu almaktadır. Çalışmada Dini Yüksek İhtisas eğitim programı Stuffbeam CIPP modeli ile kursiyerlerce değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada programın kazandırmak durumunda olduğu vaiz ve müftü yeterlikleri çeşitli açılardan incelenmiş ve programın mezunu olup halen aktif olarak vaiz ve müftü kadrolarında görev yapan personelin öz yeterlik algıları ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda programın özellikle Arapça ve Temel İslam Bilimleri alanında oldukça doyurucu ve nitelikli bilgi, beceri donanımını sağladığı, bunun yanında İslam Düşüncesi ve Din Hizmetleri Uygulaması alanlarında istenen niteliği sağlayamadığı, programın hizmet içi eğitimin gerektirdiği uygulama boyutunda eksik kaldığı, vaiz ve müftülerin kendilerini özellikle temel yeterlikler açısından yeterli gördükleri ve programın bu temel yeterlikleri önemli ölçüde karşılayabildiği, bununla birlikte özel yeterlikleri karşılamada ise programın büyük çoğunlukla yeterli olmadığı, ihtisas eğitiminde yer alan kursiyer-rehber ve tez yazım uygulamalarının etkin, aktif ve amacına uygun şekilde yürütülemediği, eğitim merkezlerinde kursiyerlerin motivasyonlarına katkıda bulunacak çeşitli sosyal ve kültürel

³⁰ Dinç, *İhtisas Eğitimi Üzerine*.

³¹ Dinç, *İhtisas Eğitimi Üzerine*, 134.

³² Yakup Ekşi, *Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³³ Ekşi, *İhtisas Eğitim Süreçlerinin Değerlendirilmesi*, 94.

etkinliklerin düzenlenmediği araştırma sonuçlarından bazıları olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında çalışmada programa, yeterliklere ve eğitimin bütününe yönelik bazı öneri ve tekliflerde bulunularak çalışma sonlandırılmıştır.³⁴

Sonuç

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'nin en köklü kurumlarından biri olarak 100 yıldır ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli din görevlilerini istihdam etmek, personeli yetiştirmek, dolayısıyla da etkili bir din hizmeti sunumuna katkı sağlamak amacıyla çeşitli hizmet içi eğitim, kurs, seminer ve programlar gerçekleştirmektedir. Dini Yüksek İhtisas eğitimi ile ilgili yürütülmüş lisansüstü çalışmaların incelendiği bu çalışma sonucunda aşağıdaki sonuç ve öneriler ifade edilebilir.

İhtisas eğitimi ile ilgili kuruluşundan bu yana 11 lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 9'u yüksek lisans, 2'si ise doktora düzeyindedir. Çalışmaların 5'i Din Sosyolojisi ve Psikolojisi, 6'sı ise Din Eğitimi bilim dalında tamamlanmıştır. İhtisas eğitimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların; eğitimin tanıtımı, programların değerlendirilmesi, sorun ve problemlerin ortaya konulması, kursiyerlerin dini tutum, modernite ve dindarlık düzeyleri, felsefe ve din bilimlerine bakış açıları, AB üyeliği konusundaki görüş ve düşünceleri konu aldığı görülmektedir.

İhtisas eğitimlerini konu alan çalışmaların genellikle metodolojik olarak uygun şekilde yapılandırılmadığı, araştırmanın yaklaşım, model, desen, örneklem belirleme tekniği gibi temel özelliklerine ilgili çalışmalarda değinilmediği gözlemlenmiştir.

İlgili araştırmalarda belirtilen öneriler incelendiğinde bunların bir bölümünün DİB tarafından hayata geçirildiği görülse de önemli bir bölümü ile ilgili herhangi bir değişimin gerçekleşmediği söylenmelidir. Eğitimin mesleki uygulama boyutuyla zenginleştirilmesi, programa iletişim, rehberlik, idare/yönetim, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi, Siyer/İslam Tarihi derslerinin eklenmesi, eğitim sürecinin yoğun yapısından kaynaklı kursiyerlerin motivasyonuna katkı sağlanacak sosyal ve kültürel etkinliklerin planlanması, kursiyer ve eğitimin ilk çıktısı vaizlerin özlük haklarının iyileştirilmesi, incelenen çalışmaların genelinde ifade edilen önemli teklifler arasında yer almaktadır. Teklifler arasında gerçekleşmesi mümkün olmayan (mezunlara akademik unvanın verilmesi) bazı öneriler de yer alabilmektedir. Bazı çalışmalarda ise kayda değer herhangi bir teklif ve öneriye ise rastlanılmamıştır.

DİB İhtisas eğitiminin kuruluşundan bu yana yarım asır geçmiştir. Bu zaman diliminde ihtisas eğitimini konu alan oldukça az çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar da belirli konular çerçevesinde yürütülmüştür. Diyanet Akademi kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte alanda daha fazla çalışma yapılması beklenmektedir. DİB İhtisas eğitimi ile ilgili aşağıda yer alan konular, kanaatimizce alanda önemli olan ve farklı boyutlarıyla lisansüstü araştırmalara konu edilmesi/odaklanması gereken çalışma alanları arasında zikredilebilir.

- Hizmet içi eğitim ihtiyaç analizi,
- İhtisas eğitiminde androgojik yaklaşım,
- Program geliştirme ve değerlendirme süreçleri,
- Mesleki memnuniyet, iş doyum ve performans ilişkisi,

³⁴ Kurt, *Dini Yüksek İhtisas Eğitimi*.

- Eğitimin vaizlik ve müftülük görevine etkisi,
- Yeterlikler çerçevesinde programın değerlendirilmesi,
- Hizmet içi eğitimde değerlendirme.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler/The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Akşit, Vehbi. *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk İhtisasın Program Yönüyle Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Coşkun, Mustafa Asım. *Geleneksellik Ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Diñç, Seyid Enes. *Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri". Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
<https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/Documents/Diyamet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Personel%20Yeterlikleri.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "İhtisas Eğitim Programı (2018)". Program Geliştirme Daire Başkanlığı, 2018.
[https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/%C4%B0htisas%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1%20%20\(2021%20YEN%C4%B0\).pdf](https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/%C4%B0htisas%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1%20%20(2021%20YEN%C4%B0).pdf)
- Ekşi, Yakup. *Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Erbaş, Ali. "Geçmişten Günümüze Diyanet İhtisas Eğitimi". *Diyanet Aylık Dergi* 285 (2014), 52-55. <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=6452&SRC=erba%C5%9F>
- Güven, Şahin. "Günümüz Türkiye'sinde Dini İlimlerin İhya ve İnşa Mekânları Olarak Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezleri Programları". *Diyanet Arapça İlmi Dergi* 1 (2019), 218-241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daid/issue/55922/766320>

- Kara, Mustafa. *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Köken, Hayrullah. *İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kurt, İbrahim. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Kurt, Mehmet. *Avrupa Birliği ve Din Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri'nde Öğrenim Gören Kursiyerlerin Avrupa Birliği'ne Yaklaşımları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Poyraz, Şerafettin. *DİB Hizmet İçi Eğitim Kursları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sain, Mehmet. *DİB İhtisas Kursiyerlerinin Felsefe ve Din Bilimlerine Yönelik Tutumları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yeniay, Halil İbrahim. *Dini-Sosyal Bir Kurum Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması (Kayseri Eğitim Merkezi Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 11. Basım., 2016.
- Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı. "Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (32074)". Resmi Gazete, 15 Ocak 2023.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21510&mevzuatTur=Kuru mVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2023, 3 (2): 92-110

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Dönemin Toplumsal Şartlarının Fetvalara Yansıması: Cerîde-i İlmiyye’de Mefkûd/Gaib
Reflection of The Social Conditions of The Period on Fatwas: The Lost/Missing In Ceride-i İlmiyye

Hilal Solakoğlu

Araştırma Görevlisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı,
Research Assistant, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law

Uşak, Turkey

hilal.cakim@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4745-0466>

Nihat Tosun

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Associate Professor, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law

Uşak, Turkey

nihat.tosun@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8081-8627>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 6.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 26.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 92-110

Atıf/Cite as: Solakoğlu, Hilal-Tosun, Nihat. “Dönemin Toplumsal Şartlarının Fetvalara Yansıması: Cerîde-i İlmiyye’de Mefkûd/Gaib [Reflection of The Social Conditions of The Period on Fatwas: The Lost/Missing In Ceride-i İlmiyye]”. *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 3/2 (Aralık 2023):92-110

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2023 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

DÖNEMİN TOPLUMSAL ŞARTLARININ FETVALARA YANSIMASI: CERÎDE-İ İLMİYYE’DE MEFKÛD/GAİB¹

Öz

XX. yüzyılın başları Osmanlı Devleti açısından Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’nın ve ardından Milli Mücadele’nin yaşandığı maddi ve manevi açıdan zorlu bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Bu savaşların devam ettiği 1914-1922 yılları arasında Meşihat Makamı (Şeyhülislamlık) tarafından yayınlanmış olan Cerîde-i İlmîyye, içeriğindeki halktan ve devlet kurumlarından gelen fetvâlar ve resmî yazışmalarla bizlere o dönemin toplumsal ve dînî meseleleri hakkında kaynaklık etmektedir. Derginin içeriğindeki “fetâvâ-i şerîfe” ve “ecvibe-i şer’iyyeler” bölümleri incelendiğinde, İslam Hukukunda hayatta olup olmadığı ve yeri bilinmeyen kayıp kişi anlamına gelen mefkûd/gâib konusunda oldukça fazla içerik olması dikkat çekmektedir. Zira dönemin savaş şartlarında seferberlik ilanı ile savaşa giden ve geri dönmeyen kişilerin sayısının çok fazla olmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan hukukî meseleler mevcuttur. Çalışmamızda genelde Cerîde-i İlmîyye içerisindeki savaşla ilgili içerik, özelden de mefkûd/gâible ilgili içerik İslam Hukuku açısından önceki fetvalara kıyasla incelenecek ve bu konuda zamanın getirdiği şartlar dolayısıyla fetvadaki değişime değinilecektir. Bu anlamda çalışmamız son dönem Osmanlı Hukukunun toplumsal olaylarla etkileşiminin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fetvâ, Cerîde-i İlmîyye, Birinci Dünya Savaşı, Mefkûd/Gâib.

REFLECTION OF THE SOCIAL CONDITIONS OF THE PERIOD ON FATWAS: THE LOST/MISSING IN CERIDE-I İLMİYYE

Abstract

XX. The beginning of the century is described as a materially and morally difficult period for the Ottoman Empire, during the Balkan War, the First World War, and then the War of Independence took place. *Ceride-i İlmîyye*, which was published by the Sheikh al-Islam Office between 1914 and 1922, when these wars continued, serves as a source for us about the social and religious issues of that period, with the fatwas and official correspondence coming from the public and state institutions. When the "fetâvâ-i şerîfe" and "ecvibe-i şer’iyyes" sections in the magazine's content are examined, it is noteworthy that there is a lot of content on the subject of mafkûd/gâib, which means a missing person whose existence or location is unknown in Islamic Law. Because of the war conditions of the period, there were legal issues that arose in connection with the high number of people who went to war with the declaration of mobilization and did not return. In our study, the content related to war in *Ceride-i İlmîyye* in general, and the content related to the missing/unseen in particular, will be examined in terms of Islamic Law compared to previous fatwas, and the change in the fatwa due to the circumstances of the time be touched upon. In this sense, our study is important in terms of better understanding the interaction of late Ottoman Law with social events.

Keywords: Islamic Law, Fatwâ, *Ceride-i İlmîyye*, World War I, the Lost/Missing.

¹ Bu makale Doç. Dr. Nihat Tosun danışmanlığında Hilal Solakoğlu tarafından hazırlanan “Ceride-i İlmîyye’deki Fetva ve Ecvibe-i Şer’iyyeler’in İslam Aile Hukuku Bağlamında İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

GİRİŞ

İslam hukuk sistemi doğumundan ölümüne kadar her durumda tüm insanların haklarını tespit etme ve koruma amacı güder. Şahsın hukukî anlamda farklı değerlendirildiği bir durum olan “mefkûd” konusunda da İslam hukuku özel kurallar ve esaslar belirlemiştir. Kendisinden haber alınamayan, hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimse anlamındaki mefkûdun eşinin, nafakasıyla yükümlü olduğu diğer kimselerin ve mallarının durumu gibi konular yıllar boyunca hem gündelik hayatta karşılaşılabilen bir durum olarak hem de insanların kaybolmasının daha muhtemel ve vaki olduğu, savaş ve göç gibi toplumsal olayların yaşandığı zamanlarda özellikle dönemin şartları gerektirdiğinden çokça gündeme gelmiş bir konudur.

Osmanlı devletinde kurulmuş olan Şeyhülislamlık (Makâm-ı Meşîhat) ve bu kuruma bağlı çalışan “Fetvâhâne-i Âlî” kurumu sayesinde, herhangi bir dönem hakkındaki fetvalardan o dönemin toplumsal olaylarına ve sosyal yaşantısına dair izler tespit edilebilmektedir. Bu makalede inceleyeceğimiz “Cerîde-i İlmîyye”, tam da I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerine denk gelen 1914-1922 yılları arasında Şeyhülislamlık makamı tarafından özelde Meşîhat’e bağlı kurumların, genelde ise tüm halkın bilgilendirilmesi için basılmış bir resmi yayın organıdır. Cerîde-i İlmîyye’nin muhtevasının büyük bir kısmını o dönemde halktan ve devlet kurumlarından Fetvâhâne-i Âlî’ye gelen fetva talepleri ve bunlara verilen cevaplar/fetvalar oluşturmaktadır. Bu içeriğe bakıldığında dikkatimizi çeken başlıca konu ileride detaylıca açıklanacak olan “mefkûd/gaib”² konusu olmuştur. Cerîde-i İlmîyye’nin içeriğine dair daha önce yapılan çalışmalardan³ farklı olarak, Fetvalar ve Ecvibe-i Şer’iyyeler içerisinde mefkûd/gaib konusunda sorulan fetvaların tekrar eden bir özellik göstermesi ve dikkat çekici bir yer kaplaması, bizi bu konudaki fetvaların toplumsal ve sosyal olaylar bağlamında incelemeye yöneltmiştir. Bu makalede I. Dünya Savaşı’nda savaşa giden askerler ve bunlardan mefkûd hükmünde olanların ailelerini ilgilendiren fikhî meselelerin Cerîde-i İlmîyye’deki fetvalar, evcibe-i şer’iyyeler ve fetvâhâne kararlarındaki yansıması önceki fetvalara kıyasla incelenecektir. Dönemin toplumsal şartları ve bu şartların etkisiyle yeni verilen fetvalardaki değişim, özelde mefkut hükümleri

² Bu iki ıstılah çoğu zaman “kayıp kişi” anlamında birbirlerinin yerine kullanılsa da aslında iki farklı durumu ifade eder. Mefkûd, nerede olduğu ve yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kimse için, gaib ise yaşadığı bilindiği halde nerede olduğu bilinmeyen kişi için kullanılan kavramdır. İstılahlarla ilgili detaylı açıklamalar makalenin devamında yapılacaktır.

³ Cerîde-i İlmîyye içeriği hakkında daha önce yapılmış çalışmalar için bkz. Sadık Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye: Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı* (İstanbul: DİB Yayınları, 2018), Nesimi Yazıcı, “Cerîde-i İlmîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/407-408, İsmail Cebeci, *Ceride-i İlmîyye’de Yer Alan Fetvalar Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), İsmail Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), Saliha Okur Gümrükçüoğlu, *Ceride-i İlmîyye’deki Bozma Kararlarının Hukuki Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), Şeyma Ercümen, *Ebussuud Efendi Fetvaları ile Ceride-i İlmîyye Fetvalarının Mukayesesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), Sadettin Narman, *Ceride-i İlmîyye Çerçevesinde Son Devir Osmanlı Kelam Çalışmaları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), Hilal Yenilmez, *Ceride-i İlmîyye’ye Göre Osmanlı Son Dönemde İlmîyye’nin İşleyişi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), Rumeysa Gündüz, *Cerîde-i İlmîyye Dergisi Dârü’l-Hikme Neşriyatında Toplumsal Sorunlar ve Din* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), İsmail Cebeci, “Osmanlı Son Dönemini Anlamaya Yardımcı Bir Kaynak Şeyhülislamlık Makamının Dergisi Cerîde-i İlmîyye”, *İslâm’ı Uyandırmak Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İLEM, 2018), 1/493-495, Mustafa Ünal, “İslam Hukukunda Temyiz: Ceride-i İlmîyye Kapsamında Meclis-i Tedkîkât-ı Şer’iyye Örneği”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 13/2 (Eylül 2023) 837-861.

çerçevesinde ortaya konulacaktır. Bu fetâvâ ve ecvibe-i şer’iyyelerin asıl metinlerine de makalemizde gerek dipnotlarda gerekse doğrudan alıntı şeklinde yer verilmiştir.

20. Yüzyılın başları Osmanlı Devleti için oldukça zorlu bir dönem olarak tasvir edilebilir. Bu dönemde patlak veren savaşlar ve ardından yaşanan süreç, toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı⁴, 1912’de Avrupa devletlerinin kışkırtmasıyla bir araya gelerek isyan eden Balkan uluslarıyla çıkan ve sonucunda ağır yenilgiler alınan Balkan Savaşları’nın ardından⁵ 1914 yılında önce Avrupa’daki imparatorluklar arasındaki çıkar çatışmalarından doğan, ardından beş kıtaya yayılarak “Cihan Harbi” adını alan I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle bu savaşa Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte dâhil olması ve savaşta birçok farklı cepheye asker göndermesi, Osmanlı Devleti’nin askerî gücünü zayıflatarak zor bir duruma sokmuştur.⁶ I. Dünya Savaşı sonunda yaklaşık üç yüz yirmi beş bin askerin şehit olduğu ifade edilmektedir.⁷ Çok sayıda askerin de kayıp, esir ya da firarî oldukları ve ailelerinin yanına geri dönemedikleri bilinmektedir. Yine kaynaklara göre firari, savaş esiri, hasta veya kayıp olarak kaydedilen asker sayısı toplam bir milyon beş yüz altmış beş bin kadardır.⁸ Kaynaklarda yalnızca Kastamonu’da elli bin askerin savaştan sonra ülkesine geri dönemediği ve bunlardan otuz bininin evli olduğu tespit edilmiştir.⁹ Bu askerlerden belli rütbede olanların geride bıraktıkları ailelerine devletin maaş yardımı yaptığı ve aylık olarak belirli bir miktar para ödediği de nakledilmektedir.¹⁰ Yine savaşta esir düşen ve kaybolan askerlerin aileleri için yardım yapılmasına dair Meclis-i Mebusan’da kararlar alınmıştır.¹¹ Ancak bu maaş ödemelerinin sınırlı bir ödenekle yapıldığı ve seferberlik çağrısıyla askere giden rütbesiz askerlerin ailelerinin hepsinin bu yardımdan faydalanamadıkları da tahmin edilmektedir. Eşleri geri dönmeyen ve kendilerine hayatta olup olmadıklarının haberi ulaşmayan kadınların hem kendilerinin hem de ailenin diğer fertlerinin nafakalarının temini konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve bazı kadınların nafaka alamadıkları kayıp eşlerinden boşanmak için Fetvâhâne-i Âlî’ye fetva sordukları da tespit edilmiştir. Bu fetva örnekleri Cerîde-i İlmîyye’de fetvalar (Fetâvâ-i Şerîfe) ve şer’î cevaplar (Ecvibe-i Şer’iyye) kısımlarında yayınlanmıştır.

⁴ Kemal Beydilli, “Trablusgarp Savaşı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/606-609.

⁵ Pierre Renouvin, *I. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, haz. Nurer Uğurlu (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004), 196-203, Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/23-25.

⁶ Renouvin, *I. Dünya Savaşı ve Türkiye*, 291-298, Robert Gerwarth, Erez Manela, *Savaşta İmparatorluklar (1911-1923)* ed. Kerem Ünüvar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 55, Ercüment Kuran, “I. Dünya Savaşı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/196-200.

⁷ Kuran, “I. Dünya Savaşı”, 199.

⁸ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 122-123.

⁹ Vedat Tüfekçi, *Birinci Dünya Savaşı’nda İngilizlere Esir Düşen Türk Askerleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 1076.

¹⁰ Burcu Yıldırım, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Asker Ailelerine Devletin Yaptığı Yardımlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 32-33.

¹¹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Cerîdesi, 1331(1915), devre 3, cild 2, içtima senesi 2* (Ankara, TBMM Basımevi, 1991), 338-340.

1. Cerîde-i İlmîyye İçeriğinde Savaş ve Toplumsal Tezahürü

Cerîde-i İlmîyye, Mayıs 1914 (Recep 1332) tarihinde yayın hayatına başlamış, Eylül 1922 (Safer 1341) tarihine kadar yaklaşık dokuz yıl süresince yayınlanmaya devam etmiş olan Osmanlı Devleti Şeyhülislamlık Makamının resmî yayın organıdır.¹² Dönemin Şeyhülislamı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi’nin teşebbüsleriyle yayınlanmaya başlanmış olan bu meslekî gazete/dergi¹³ özelliği taşıyan Cerîde-i İlmîyye, süreç içerisinde diğer Şeyhüislamaların gözetiminde Osmanlı Devleti’nin zor bir dönemi olan I. Dünya savaşı, Milli Mücadele, İstiklal Harbi ve Mütareke yılları boyunca toplamda yetmiş dokuz sayı olarak yayınlanmıştır.¹⁴ Cerîde-i İlmîyye, muhtevası bakımından hem dînî hem de resmî bir özellik taşımakta olup¹⁵, bu anlamda İslam hukuk tarihi araştırmaları için zengin bir kaynak olduğu ifade edilebilir.

Derginin ilk sayısında yayınlanan “ifade-i mahsusa”, Cerîde-i İlmîyye’nin yayınlanma amacının Bab-ı Meşihat’e bağlı olan şer’î mahkemeler, İslamî medreseler gibi kurumları ilgilendiren resmi bilgilendirmelerin yapılması ve bu yayın organı tarafından herkese duyurulması olduğunu ifade etmektedir. Buna ilaveten, derginin yayınlanma amacının yalnızca Meşihate bağlı kuruluşlarda görevli kişilerin bilgilendirilmesiyle sınırlı kalmayıp, umumu ilgilendiren konularda Fetvahâne’nin vermiş olduğu fetvaların da yayınlanması suretiyle, halkın ibadetler ve muamelat konularında doğru bilgileri elde etmelerinin sağlanmasının da amaçlandığı ifade edilmiştir. Öte yandan ilim sahibi kimseler tarafından kaleme alınarak bu dergide yayınlanacak olan bazı yazıların Müslümanların dînî konularda bilgilendirilmesine yarayacağı yine “ifade-i mahsusa”da ifade edilmiştir.¹⁶

Bu derginin yayınlanmasından önce, Osmanlı Devleti’nde herhangi bir zamanda Şeyhülislamlık makamı tarafından burada olduğu gibi halkın bilgilendirilmesi ve bir nevi eğitilmesi için bir yayın yapılmamıştır, bu bağlamda kendi alanında ilk olması bakımından Cerîde-i İlmîyye oldukça önemli bir kaynaktır. Bu zamana kadar böyle bir yayın yapmamış olan Meşihat’in, II. Meşrutiyet döneminden sonra başlayan yenileşme akımlarıyla Osmanlı’daki muteber yerinin sarsılması endişesi taşıyarak hem resmî kurumlarda hem de halk nezdinde daha etkili olabilmek için böyle bir çalışma başlatmış olabileceği ifade edilmektedir.¹⁷ Ayrıca Cerîde-i İlmîyye’nin yayınlandığı dönemin savaş dönemine denk gelmesi ve bu dönemde halkın dînî

¹² Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvâları*, 13-14.

¹³ Cerîde-i İlmîyye’nin içeriği incelendiğinde yayın politikasının iki döneme ayrıldığı ifade edilir. Yaklaşık ilk kırk sayısının yayınlandığı dönemde Meşihat-i Ulyâ Mektupçuluğu’nun idaresinde olan Cerîde-i İlmîyye bu dönemde daha çok devlet kurumlarının resmî yazılarından oluşan bir muhtevaya sahiptir, bu sayıları resmî/meslekî bir gazete olarak tanımlayabiliriz. Ancak otuz altıncı sayısından itibaren yine Meşihat’e bağlı bir kurum olan Dâru’l-Hikmeti’l-İslamiyye’nin idaresi altına giren Cerîde-i İlmîyye, içerik bakımından oldukça farklılaşarak genellikle halka hitap eden irşâd ve dînî tebliğ içeriklerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemden itibaren onu dînî bir tebliğ dergisi olarak tanımlayabiliriz. Her ne kadar bizi ilgilendiren kısımlar ilk dönem yayın politikasının muhtevasına dahil olsa da, makalemizde Cerîde-i İlmîyye’nin zaman içerisinde geçirdiği bu muhteva değişimine binaen dergi hükmünde kabul etmekteyiz. Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 132-133.

¹⁴ Nesimi Yazıcı, “Cerîde-i İlmîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/407-408, Eraslan, *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 127-130.

¹⁵ Eraslan, *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 128.

¹⁶ Cebeci, “Şeyhülislamlık Makamının Dergisi Cerîde-i İlmîyye”, 493-495.

¹⁷ Esra Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 128, Eraslan, *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 130.

konularda eğitilmesinin amaçlanmasının sebepleri arasında dönemin toplumsal olarak hem maddi hem manevi bir çöküş yaşaması da gösterilebilir. Nitekim ilan edilen seferberlik sonrası yaklaşık yirmi üç milyonluk bir nüfusa sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan iki milyon sekiz yüz yetmiş üç bin asker (genel nüfusun yüzde on ikisi)¹⁸ silahaltına alınmış ve geride kalan kadınların sosyal hayata daha fazla katılmaları ve gerektiğinde ev dışına çıkarak kamusal alanda çalışmaları geleneksel düzenin değişmesinde sebep olmuş, çeşitli ahlaki problemlerin nedeni olarak görülen bu değişim hakkında dönemin aydınları arasında büyük tartışmalar yaşanmıştır.¹⁹ Sadece kadınlarla ilgili sosyal durumun değişmesi değil, savaşın getirdiği yoksulluk ve sefalet yüzünden hırsızlık, vurgunculuk ve karaborsacılık gibi durumların artmasıyla, ahlaki çöküntünün de ileri boyutlarda yaşandığı ifade edilmektedir.²⁰ İşte bu toplumsal sorunların gündemde olduğu bir dönem içerisinde bulunulduğundan, Cerîde-i İlmîyye’nin muhtevasında Dâru’l-Hikme’nin yayınladığı yazılarda bu dönemde artış gösteren ahlaki problemlere değinilerek halk için ahlaki olarak eğitici yazılar yayımlandığını da görmekteyiz.²¹ Dergideki fetâvâ ve ecvibe-i şer’iyye kısımlarının içeriği, savaş ve savaşın toplumsal etkisiyle ilişkili olarak şu üç farklı konuda incelenebilir; bunlar savaşa giden askerlerle, savaştan etkilenen halkın durumuyla ve savaşa giden askerlerin geride bıraktıkları ailelerinin durumuyla ilgili olanlardır.

1.1. Askerlerle İlgili Fetâvâ ve Ecvibe-i Şer’iyye

Cerîde-i İlmîyye’de I. Dünya Savaşına dair içeriğe bakıldığında en önemli olan ve tarihi belge niteliğinde olan kısmın derginin Muharrem 1333 (Kasım 1914) tarihli 7. sayısında “Cihad-ı Ekber Fetâvâ-i Şerîfesi” olarak yayınlanmış olan cihat fetvaları olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan bir tanesi dergide şu şekilde yer almıştır:

“İslâmiyet aleyhine tehâcum-i a’dâ vâkî ve memalik-i İslâmiyye’nin gasb u gâreti ve nüfus-i İslâmiyye’nin seby ü esîr edilmeleri mütehakkık olunca Padişâh-ı İslâm hazretleri nefir-i âmm sûretiyle cihâdî emr ettikte “infirû hifâfen ve sikâlen ve câhidû bi emvâlikum ve enfusikum” âyet-i celîlesi hükm-i munîfince kâffe-i Müslimîn bi’l-cümle aktârdaki Müslimînin mâlen ve bedenen cihada müsâraat eylemeleri farz-ı ayn olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevâb: Allah teâla a'lem, olur.”²²

Örnekteki fetvada, derginin diğer sayılarındaki fetvalara benzer şekilde cihat fetvası da Şeyhülislam’a sorulan bir soru şeklinde yer almış, ardından Şeyhülislam’dan gelen “olur” cevabıyla tüm Müslümanların malen ve bedenen cihat etmelerinin üzerlerine farz-ı ayn olduğu tüm halka duyurulmuştur. Ardından gelen fetvada ise savaşa katılan devletlerin İslam dinini ortadan kaldırma amacı taşıdıkları ifade edilerek seferberlik çağrısı yapılmaktadır. Buna ilaveten bu cihat fetvalarında dikkat çekici bir husus da yalnızca Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Müslümanlara değil Osmanlı ile savaş halinde olan diğer devletlerin yönetimi altında dahi olsa

¹⁸ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği*, 124.

¹⁹ Cafer Ulu, “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşanan Sosyal ve Ahlâkî Çözülme” (1914-1922), *Tarih Dergisi*, 58/2 (2013), 100.

²⁰ Alev Gözcü, “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Gündelik Hayatından Kesitler”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Bahar 2016), 139, Yıldırım, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Asker Ailelerine Devletin Yaptığı Yardımlar”, 29.

²¹ Gündüz, *Cerîde-i İlmîyye Dergisi Dâru’l-Hikme Neşriyatında Toplumsal Sorunlar ve Din*, 19.

²² “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (İstanbul: Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, 1333) 1/7, 437-438, Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 230-231.

tüm Müslümanların idaresi altında buldukları devletlere cihat ilan edip Hilâfet lehine bir tutum sergileyerek bu cihada katılmalarının farz olduğu da belirtilmiştir.²³ Görüldüğü üzere Cerîde-i İlmîyye’deki bu fetvaların içeriği yalnızca Türkçe konuşan Müslümanlara hitap etmeyip, tüm Müslüman halka hitap etmektedir. Nitekim aynı fetvalar yine derginin yedinci sayısında Osmanlıcaya ilaveten Arapça, Farsça, Tatarca ve Urduca olarak da yayınlanmıştır.²⁴

Yine Cerîde-i İlmîyye’nin 14. sayısında Ecvibe-i Şer’iyye bölümünde “Mecrûhîn-i guzâtan bazıları cânibinden vukû bulan istiftâ üzerine Fetvâhâne-i Âlî’den verilen cevaptır” açıklamasıyla ve “Sefer halinde bulunan Asâkîr-i İslâmiyye’nin namazları ve oruçları hakkında” başlığıyla bir cevap yayınlanmıştır. Yayınlanan bu cevapta sefer halinde olan askerlerden yaralananların namazlarını ne şekilde eda edeceklerini ve Ramazan oruçlarını tutmaları veya kaza etmeleri durumları Fetvâhâne tarafından fikhî açıdan uzun uzadıya açıklanmıştır.²⁵ Aynı şekilde sefer halinde bulunan askerlerin namazlarını seferi olarak mı yoksa mukim olarak mı kılacaklarının sorulduğu bir fetvaya verilen cevabı ve askerlerin şiddetli sıcağın dolayısıyla oruçlarını kazaya bırakıp bırakamayacaklarına dair fetvaları da yine Fetâvâ-i Şerîfe bölümünün içerisinde görmekteyiz.²⁶

22. ve 23. Sayılarda Fetvâhâne-i Âlî Kararları kısımlarında art arda “kefen ve lahid hakkında” başlıklarıyla, ölen kimsenin nasıl kefenlenip gömüleceğinin bilgileri detaylı olarak açıklanmış ve hatta kefen bulunmadığında kişinin giysilerinden uygun bir bez parçasıyla kefenlemenin yapılabileceği gibi ayrıntılara özellikle değinilmiştir. Yine 25. Sayıda “makâbîr hakkında” başlığıyla bir yazı yayınlanmış, herhangi bir yerde vefat eden ve oraya gömülen kimsenin mezarının başka bir yere hiçbir surette taşınamayacağı belirtilmiştir.²⁷ Dergide açıkça ifade edilmemiş olsa da, normalde bir kişiden veya kurumdan gelen soruların aslıyla birlikte verilir cevaplandığı bu bölümde, soruyu soran kimse belirtilmeden uzun fikhî açıklamalar şeklinde yayınlanan bu yazılarda ele alınan konuların içeriği, bu fikhî açıklamaların savaş halinde olan askerler için yapılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

1.2.Savaşın Etkilenen Halkla İlgili Fetâvâ ve Ecvibe-i Şer’iyye

Savaş döneminde Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan halkın maddi ve manevi açıdan oldukça zorlu zamanlar geçirdiğini daha önce belirtmiştik. Yine Cerîde-i İlmîyye içerisinde çeşitli kurumlardan ve halktan gelen fetva ve yazışma örneklerinde halk açısından bu zorlu dönemin izlerini görmek mümkündür. Bunlardan bazıları hakkında sorulan sorular resmî yazışma şeklinde Müftülükler ve Kadılıklar tarafından Meşîhat’e bildirilirken, bazıları hakkında da şahsî olarak fetva istenmiştir.

²³ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/7), 437-438, Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 230-231.

²⁴ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/7), 459-480.

²⁵ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (2/14), 68-69.

²⁶ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/10), 579, “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/4), 177.

²⁷ “Fetvâhâne-i Âlî Kararları”, *Cerîde-i İlmîyye*, (3/22), 445, “Fetvahane-i Ali Kararları”, *Cerîde-i İlmîyye*, (3/23), 488-489, “Fetvahane-i Ali Kararları”, *Cerîde-i İlmîyye*, (3/25), 583.

Derginin 11. Sayısında Ecvibe-i Şer’iyyeler bölümünde Adakale Kadılığında²⁸ gelen bir resmî yazıda, Adakale Camiine Sırpların saldırması sonucunda caminin çatısı, kiblegahı ve minarelerinin zarar gördüğü ifade edilmiş, hâlihazırda vakit namazlarının caminin müezzin odasında cemaatle kılındığı, ancak Cuma namazlarında yağmur yağmadığı zamanlarda caminin içinde kılındığı belirtilmiştir. Yazıda düşmanın saldırılarının şiddetinin artmasından dolayı caminin altında bulunan bir kalede Cuma namazının eda edilip edilemeyeceği Şeyhülislam’a sorulmaktadır. ²⁹ Görüldüğü gibi bahsedilen yerdeki şiddetli savaş koşulları nedeniyle halkın düşmandan korkması ve kendilerine zarar gelmeyeceklerinden emin oldukları bir yerde namaz kılma talepleri kadılık tarafından resmî yazışmalarla Fetvâhâne’ye iletilmiştir. Fetvâhâne ise soruyu zaruret nedeniyle namazların kılınabileceği yönünde cevaplamıştır.

Yine savaş durumuyla ilgili olarak Fetvâhâne’ye şahıslar tarafından iletilmiş ecvibe-i şer’iyyelere örnek verecek olursak, derginin 64. sayısında Mustafa Sami imzasıyla gelen bir yazıda, savaş nedeniyle istilâya maruz kaldığı için minareleri yıkılan camilerde ve zarar görmüş olan medreselerde görevli olan kişilerin savaş durumu sürdüğü müddetçe düşmandan korktukları için vazifelerini yerine getirememeleri halinde ücretlerini almalarının caiz olup olmadığı sorulmaktadır.³⁰ Fetvâhâne’nin cevabı ise görevlerini yapamadıkları süreler için ücret almalarının caiz olmadığı yönünde olmuştur.

59. sayıda yayınlanmış olan Ecvibe-i Şer’iyyeler başlığı altında ise, Ali Fikri imzasıyla gelen bir yazıda, düşmanın girdiği bir beldenin daru’l-harb hükmü alıp almayacağı sorulmuş, Fetvâhâne tarafından yalnızca düşmanın girmesiyle o bölgenin daru’l-harb hükmünde olmadığı açıklaması yapılmıştır. ³¹

Cerîde-i İlmîyye’nin içeriğindeki bu gibi örneklerden anlaşıldığı üzere, halkın ve resmî kurumların gerekli durumlarda Fetvâhâne’ye soru sorarak bir işin meşruiyetini öğrenme çabaları, savaş şartları altında da devam etmiş, savaşın koşullarının getirdiği olağanüstü durumlarla ilgili de Fetvâhâne’ye birçok soru gelmiştir.

1.3. Asker Ailelerinin Durumuyla İlgili Fetâvâ ve Ecvibe-i Şer’iyye

Ülkede seferberlik ilan edilmesi ve eli silah tutan tüm erkeklerin askere alınmasından ötürü, tabii olarak savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılardan en çok etkilenenlerden biri de asker aileleri olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, askerlerin ailelerine devlet bir takım yardımlar yapmıştır ancak bu yardımların yetersiz kaldığı bilinmektedir.

Cerîde-i İlmîyye, içeriğinde barındırdığı Fetâvâ ve Ecvibe-i Şer’iyyelerle bize yayınlandığı dönemde meydana gelen toplumsal meseleleri okuma imkânı sağlamaktadır. Nitekim halktan gelen soruların içeriği, o dönemde halkın zihnini meşgul etmiş olan meseleleri gösterir. Dergideki fetvalar incelendiğinde, bu dönemde asker ailelerinden gelen soruların fazla miktarda olduğu dikkat çekmektedir. Dergide askere giden ve daha sonra kendisinden haber alınamayan kişilerin

²⁸ Önceleri Osmanlı Devleti’ne bağlı bir toprak olup, günümüzde Romanya sınırları içerisinde olan, üzerine baraj yapılmasıyla sular altında kalan bir adadır. Coşkun Alptekin, “Adakale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/340-341.

²⁹ “Ecvibe-i Şer’iyye”, *Cerîde-i İlmîyye*, (2/11), 646.

³⁰ “Ecvibe-i Şer’iyye”, *Cerîde-i İlmîyye*, (7/64), 2035.

³¹ “Fetvâhâne-i Âlîye Vukû Bulan Müracaât-ı Resmîye Üzerine İ’ta Olunan Ecvibe-i Şer’iyye”, *Cerîde-i İlmîyye*, (5/59), 1871.

eşlerinin ve ailelerinin yaşadığı sıkıntılarla ilgili olan birçok fetva ve yazışma örnekleri mevcuttur. Asker ailelerinin gönderdiği sorularda İslam hukuku açısından incelenmeye değer en önemli husus ise hayatta olup olmadığı belli olmayan kayıp kişi anlamına gelen “mefkud” meselesi olmuştur. Öyle ki savaşta kayıp olan ve uzun süre geri dönmeyen askerlerin hukuki durumuyla ilgili sorunlar, İslam hukukunun birçok konusunu ilgilendirmektedir. Mefkûd/gaib kişinin özel durumundan dolayı ortaya çıkan problemler arasında, hâkimin kendisine velayeti, mallarının taksimi, mirasçılığı, malları üzerine kayyım atanması, eşlerinin ve çocuklarının nafaka temin edememelerinden doğan sorunlar, ne zaman hükmen ölü sayılacağı ve eşinin başkasıyla evlenebilmesi için gerekli şartlar gibi çeşitli meseleler mevcuttur. Bu meselelerden Cerîde-i İlmîyye’de en çok karşımıza çıkanlar çoğunlukla nafaka ve eşinin başkasıyla evlenmesi meseleleridir. Eşleri uzun süre geri dönmeyen kadınların yaşadıkları maddi ve manevi sıkıntılar onları Fetvâhâne’ye yönlendirmiştir. Bu dönemde mefkûda dair verilen fetvalarda zamanın getirdiği koşullar nedeniyle eski fetvalardan farklılaşan örnekler ve kararlar görmek de mümkündür. Aşağıda klasik kaynaklarda mefkûd konusundaki görüşlere değinildikten sonra Cerîde-i İlmîyye içeriğinde mefkûd konusunun nasıl yer aldığı incelenecektir.

2. İslam Hukukunda Mefkud/Gaib

İslam hukukunda bazen birbirlerinin yerine kullanılabilen “mefkûd” ve “gaib” kavramlarıyla ilgili farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar mevcuttur. Sözlük manası olarak bir şeyin yok olması, kaybolması anlamına gelen fe-ka-de kökünden ism-i meful olarak gelen “mefkûd” kelimesi³², bir fıkıh terimi olarak yaşadığı yerden herhangi bir sebeple ayrılmış ancak nerede olduğu ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişi demektir.³³ Yine Arapça ga-ye-be kökünden ism-i fail olarak gelen “Gaib” kavramı ise yine kayıp ve nerede olduğu bilinmeyen kişi anlamında kullanılmaktadır.³⁴ İslam Hukukçuları gaib kavramını kendi içerisinde ikiye ayırmışlardır; yaşadığı bilinen ancak nerede olduğu bilinmeyen kimsenin durumu “gaybet-i gayr-ı munkatî’a”, nerede olduğu da yaşayıp yaşamadığı da belli olmayan kimsenin durumu da “gaybet-i munkatî’a” olarak isimlendirilmiştir.³⁵ Gaybet-i munkatî’a, aynı zamanda mefkûd kişinin durumunu anlatan bir tabirdir. Bu anlamda mefkûd konusu gaib meselesinin altında incelenebilir. İkinci bir yaklaşıma göre de “gaib” ve “mefkûd” kavramları ayrı iki farklı şeyi ifade eder ve birbirinin alt konusu olarak görülmez.³⁶ Her iki durumda da gaibi mefkûddan ayıran şey, yaşadığının bilinmesi durumudur. Ancak bazen “gâib” kelimesinin örfen “mefkud” anlamında kullanıldığını da ifade

³² Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, h.1414), “fkd”, 3/337.

³³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 7/208, Muhammed b. El-Hasan eş-Şeybânî, el-Asl, thk. Mehmet Boynukalın, (Beyrut: Daru İbn Hazm 2012), 9/356, Beşir Gözübenli, “Mefkûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/353. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 355.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “gyb”, 1/655, Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 151.

³⁵ Abdulkerim Ünalın, “İslam Hukukunda Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu (Mukayeseli Olarak)”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/11 (2001), 111, Hüsâdüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, (Mekke, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, İslam Araştırmaları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, h. 1438), 9/135, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudame, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 8/130.

³⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 7/210.

edelim.³⁷ Savaşa giderek kaybolan ve geri dönmeyen kişilerin durumu da bu anlamda, yaşayıp yaşamadıkları bilinmediği ve hatta savaş gibi tehlikeli bir durumda kayıp oldukları için yaşamadıkları daha muhtemel görüldüğü için gaybet-i munkatî’ a kategorisine girerek “mefkûd” olarak değerlendirilmektedir.³⁸

Bir kişinin nerede olduğu bilinmeksizin kaybolması, hem kişinin kendisini ilgilendiren hukukî meseleler açısından hem de yakınlarının durumu açısından güçlükler meydana getirmektedir. Kişinin bu durumu hukukun birçok alanını ilgilendirirken, bu durumda hem şahıs hakları bakımından, hem aile hukuku açısından (boşanma ve nafaka gibi) hem de miras hukuku açısından özel durumlara tabi olur.

2.1. Mefkûd’un Sahip Olduğu Malların Durumu ve Mirası

İslam Hukuku mefkûd kişiyi “kendi hakları konusunda yaşayan, başkalarının hakları konusunda ölü” olarak değerlendirmektedir. Öyle ki hukuken, mefkûd kişinin hayatta olma ihtimali esas alınarak, ölü bir kişi gibi malları taksim edilip mirasçılara verilmez, ancak diğer bir yönden bakıldığında da kişinin ölmüş olma ihtimaline karşı da geri dönmediği müddetçe başkasına mirasçı olamaz.³⁹ Bu anlamda İslam Hukuku mefkûd kişinin malını koruma altına alınır, kişiyi kazanılmış hakları açısından sağ, kazanacağı hakları açısından da ölü kabul eder.

Kişi mefkûd olduktan sonra, hem sahip olduğu mallarını korumak ve malları üzerindeki haklarını gözetmek için hem de bu süre içerisinde bir geliri varsa onu koruma altına almak için, hâkim tarafından kendisine bir kayyım atanır. Bu anlamda mefkûd olan kişi kendi mallarını idare edemeyen çocuk ve mecnun gibi değerlendirilmektedir. Mefkûd olan kişi sağ salim geri dönünceye kadar yahut hâkim tarafından hükmen ölü sayılıncaya kadar mallarının idaresi kayyım tarafından yapılır. Kayyım olarak görevlendirilen kişinin yetki alanı yalnızca mefkûdun menfaatini korumaya yönelik işlemlerle sınırlandırılır.⁴⁰

2.2. Mefkûdun Evliliğinin Durumu

Mefkud hükmünde olan kişinin hem kendi faydasının hem de yakınlarının maddi ve manevi faydasının dikkate alınması gerekir. Özellikle, kendisi kaybolduğunda arkada bıraktığı eşi ve ailesinin haklarının korunması önemli bir meseledir. Mefkûdun, kendisinin öldüğüne kesin bir kanıt getirilmediği müddetçe belli bir zaman sonra ölü olduğuna dair zann-ı galip meydana gelir. Bu durumda kişinin ölü olduğuna hükmedilir ve kişi “hükmen ölü” kabul edilir.⁴¹ Neticede eşi kendisinden boşanmış olur ve yeni biriyle evlenebilir. Kişinin ne zaman ve ne şekilde hükmen ölü kabul edileceği ve eşinin kendisinden boşanabilmesi için geçmesi gereken süre miktarı konusu mezhepler arasında farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

³⁷ Yunus Vehbi Yavuz, “Osmanlı Sultanı Muhammed Reşad Döneminde Kocasını Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkan Veren Fıkhi Hüküm Değişikliği İle İlgili Bir Vesika”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 1 (2009), 81.

³⁸ Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebcut*, (Beyrut: Daru'l-ma'rife, ts.), 11/38.

³⁹ Serahsî, *el-Mebcut*, 11/34.

⁴⁰ el-Merginani, Ali b. Ebi Bekir, *el-Hidaye fi şerhi'l-Bidayeti'l-Mübtedi* (Beyrut: Daru'l-erkam, ts.), 1/474, Ali Aslan Topçuoğlu, “İslam Hukukunda Gaibin / Kayıp Kişinin Hükmen Ölü Sayılmasına Kadarki Süreçte Mallarının Yönetimi “Türk Medeni Kanunu ile Mukayeseli Olarak””, *Dini Araştırmalar*, 7/19 (2004), 303.

⁴¹ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1980), 6/148.

Hanefî mezhebine göre, kişinin ne zaman hükmen ölü sayılacağı konusunda iki ana görüş bulunmaktadır. Birincisi “İstishâb” deliline dayanan görüştür. Istishâb, fıkhîta bir şeyin aksine bir delil bulunmadığı takdirde en son olduğu halde kalması anlamına gelen bir terimdir.⁴² Bu görüşe göre kaybolan kişi öldüğüne dair bir haber gelmediği müddetçe yaşitlarının öldüğü zamana kadar hayatta kabul edilir. Bir insanın en uzun yaşam süresi olarak kaynaklarda 120, 90, 80 ve 60 gibi farklı üst sınırlar belirlenmiştir. İkincisi ise ölüm zamanını belirlemeyi hâkimin takdirine bırakmaktır. Hâkim kaybolan kişinin hangi tehlikeli şartlar altında kaybolduğunu göz önünde bulundurarak bir ölüm tarihi belirler, bundan sonra kişi ölmüş sayılır.⁴³

Şafîî mezhebine göre ise yine iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre (el-kavlî'l-kadîm) eşi mefkûd olan kadın dört yıl bekler, ardından kocası hükmen ölü kabul edilir ve yeniden evlenmek için dört ay on gün olan ölüm iddetini bekler. Daha sonra başkasıyla evlenebilir. Diğer görüşe göre ise (el-kavlî'l-cedîd) kadın kaybolan kocasının ölüm haberi kendisine ulaşmadıkça ya da kocasından kendisini boşadığına dair haber gelmedikçe hala onun karısı olarak kalır, boşanması ve başkasıyla evlenmesi söz konusu olamaz.⁴⁴

Hanbelî mezhebine göre, kişinin kaybolduğu duruma bakılır. Eğer mefkûd yolculuk, ticaret ya da ilim öğrenmek gibi sebeplerle sefere çıkmış ve geri dönmemişse, ya da esir alındığı biliniyorsa hayatta olmasının daha muhtemel olduğu düşünülerek doksan yaşına gelinceye kadar ya da yaşitları ölünceye kadar hayatta olduğu kabul edilir ve eşi kendisinden boşanamaz. Ancak kişinin savaşta kaybolması gibi hayatta olma ihtimalinin zayıf olduğu durumda, karısı 4 yıl bekler, ardından başkasıyla evlenebilir.⁴⁵

Mâlikî mezhebinde ise, kişinin nasıl ve nerede kaybolduğu belirleyici etken olarak kabul edilir. Öyle ki, İslam ülkesinde kaybolan bir mefkûd kimse için; kadın eğer nafakasını temin edebiliyorsa mefkûd olan kocasını dört yıl bekler sonra bu süre bitince kocası hala dönmediyse dört ay on gün ölüm iddeti bekler ve sonra başkasıyla evlenebilir. Ancak kadın bu süre içerisinde nafakasız kaldıysa hâkim, kadını kocasından hiçbir zorunlu bekleme süresi olmaksızın boşayabilir. İslam ülkesi dışında kaybolan mefkûdu ise, karısı yaşitlarının ölmesine kadar bekler, bu yaş sınırı da yetmiş olarak belirlenmiştir. Müslümanlar arasındaki bir çatışmada kaybolan kişi eğer çatışma sona ermiş ancak hala ortada yoksa hemen boşama gerçekleşebilir, karısı yalnızca ölüm iddeti bekler. Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki bir çatışmada kaybolan bir mefkûd hakkında ise, savaşın bitmesinden itibaren bir sene beklenir, bu sürede geri gelmezse öldüğüne hükmedilir, eşi bu tarihten itibaren ölüm iddeti bekler. Nitekim Osmanlı Hukuk-ı Aile

⁴² Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahat-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 1/17, Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, terc. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: T.D.V. Yayınları 2015), 217, Erdoğan, *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 260.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 9/357, Sirâceddin İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002), 3/292, Serahsî, *el-Mebcut*, 11/38, Ünalın, *Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu*, 118.

⁴⁴ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî, *el-Muhtasar* (Riyad: Dâru'l-medâric, 2019), 2/289, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1999), 11/221, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîî, *el-Üm* (Beyrut: Daru'l-fıkr, 1990), 5/255, Ünalın, *Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu*, 117.

⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/389. Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'* (Riyad: Mektebetü'n-nasr, ts.), 4/465, Ünalın, *Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu*, 121.

Kararnamesi de bu konuda Mâlikîlerin görüşünü kabul etmiştir.⁴⁶ Burada kaybolan kişinin düşman tarafından ailesine ulaşmasının engellenmiş olma ihtimali göz önünde bulundurularak diğer türden daha uzun süre verilmiştir. Ya da bu kişi ölmemiş ancak esir alınmış olabilir, tüm bu ihtimaller dikkate alınmaktadır.⁴⁷

2.3. Mefkûdun Nafaka Yükümlülüğü

Evlî olan mefkûd bir kimsenin karısının, çocuklarının ve nafakasından sorumlu olduğu diğer kişilerin nafakalarının temini konusunda da nasıl hareket edileceği konusu gündeme gelmektedir.

Hanefilere göre Mefkûd olan kocanın mallarından yalnızca bozulabilecek olan türde ve altın-gümüş ya da yiyecek, kıyafet gibi nafaka cinsinden olanlarla karısının, muhtaç usul ve furû’unun nafakaları temin edilebilir. Mefkûdun gayrimenkul ya da ticaret malları türündeki mallarının satılıp nafaka olarak bu kişilere verilmesi gerekmez. Yine mefkûd yalnızca hâkim kararı olmaksızın normal şartlarda da nafakasından mes’ul olduğu karısı, muhtaç halde olan usulü ve furu’unun nafakasını teminle sorumlu tutulur, bunlar dışındakilerin nafakasından mesul değildir. Eğer mefkûdun bozulabilecek ve satılabilecek türden malı yoksa karısı geçimini sağlamak için hakim kararıyla kocası adına borçlanarak “istidâne⁴⁸”ye başvurur. Diğer mezheplere göre istidâne yapabilmek için hâkim kararına ihtiyaç görülmemiştir. Ayrıca yine Hanefiler dışındaki diğer mezheplerde mefkûdun karısı kocasının tüm mallarını satıp nafakasını temin edebilmekte, yalnızca kocasının geride bıraktığı hiçbir malı yoksa o takdirde istidane yapabilmektedir.⁴⁹

3. Osmanlı Fetvasında ve Cerîde-i İlmîyye’de Mefkûd/Gaib

Osmanlı hukukunun Hanefî mezhebi geleneğini benimsediği ve klasik dönemde nadir örnekler dışında verilen fetvalarda mezhep dışına çıkılmadığı bilinmektedir. Herhangi bir konuda fetva verilirken Hanefî mezhebi içerisinde tahriç ve istidlal yapılmakta, ortaya çıkan yeni meselelere çözümler bu surette mezhep içi bir usûl gözetilerek üretilmekteydi.⁵⁰ Klasik dönemde verilen fetvalarda mefkûdun hükmen ölü sayılacağı yaş hususunda fetvalarda Hanefî mezhebinin dışına çıkılmadan hareket edildiğini görmekteyiz. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi’nin (ö. 1103/1692) bir fetva örneği şu şekildedir:

“Zeyd-i mefkûd doksan yaşında oldukda mevtine hükm olunup terekesi veresesi beyinlerinde taksim olunur mu?”

⁴⁶ M. Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 155.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî, *şerhu’l-Haraşî ala muhtasari’l-Halîl* (Beyrut: Daru’l-fikr, 1901), 8/224, Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene* (Beyrut: Daru’l-kütübü’l-ilmîyye, 1994), 2/32, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr* (Beyrut: Daru’l-fikr, ts,) 2/489. Ünalın, Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu, 116.

⁴⁸ “İstikrâz, borç edinme, ödünç alma.” Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 262.

⁴⁹ İbn Âbidîn, *Hâşiyeti Reddül-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Mısır: Mustafa el-Babî Matbaası, 1966), 3/590-593, Mehmet Koç, “İslâm Hukukunda Mefkûd Kişinin Nafaka Hükümleri (1550-1910 Tarihleri Arası Osmanlı Uygulaması)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (Eylül 2022), 1121, Ünalın, Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu, 131, Bilmen, *Hukuk-ı İslâmîyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 7/218.

⁵⁰ Süleyman Kaya, “Akifzâde’nin Mecelletü’l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40/1 (2011), 97.

el-Cevâb: Olunur.”⁵¹

Yine Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin (ö. 1115/1703) bir fetvâ örneği ise şu şekildedir:

“Zeyd-i mefkûd doksan yaşında oldukda mevtine hükmolunup, ancak li-ebeveyn karındaşı Amr’ı terk eylese Amr tereke-i Zeyd’i ihraza kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.⁵²

Klasik dönem fetvalarındaki bu ve benzeri örneklerde klasik Hanefî eserlerinde yer alan râcih görüş olan “ıstışhâb” esasına dayalı olarak doksan yaşına kadar bekleme şeklindeki fikhî uygulamanın esas alındığı tespit edilmektedir.⁵³ Bunun pratik sonuçlarından biri de mefkûdun karısının mefkûd doksan yaşına gelene kadar hala karısı olarak kalması, ayrılık durumunun söz konusu olmamasıdır. Klasik Hanefî metinlerinde de kişinin öldüğüne hükmedilinceye kadar mirasının dağıtılmaması gerektiği, kişinin öldüğüne dair bir kesinlik meydana gelene kadar zahire hükmedilip hayatta kabul edileceği ifade edilmektedir.⁵⁴ Yine 17.yy fetva örneklerinde de nafaka konusunda mefkûdun karısının istidâne yapmasına dair fetvalara rastlamaktayız. Örneğin Şeyhülislam Dâmadzâde Ahmet Efendi’ye (ö. 1154/1741) sorulan bir fetva örneğinde kocası mefkûd olan kadının kadıya giderek kendisi için günlük belli bir akçe nafaka takdir ettirmesi ve istidâne yapmak için resmî izin almasından bahsedilir.⁵⁵ Bu konuda Hanefî mezhebinin dışına çıkılmasının nadir bir örneğine Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin (ö. 982/1574) şu fetvâsında rastlanmaktadır:

“Mes’ele: Zevci nâ-bedîd olan Hind nafakayı aczi olıcak teşeffu’ edip âhara varmak caiz midir?

el-Cevâb: Câizdir, zaruret olıcak nafakaya. Ebussuûd.

Örnekteki fetvâda, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, nafakasını temin edemeyen kocası mefkûd olan kadının Şafii mezhebine göre muamele edilerek (teşeffu’) kocasından boşanıp başkasıyla nikâhlanmasına fetvâ vermiştir. Ancak yine aynı konudaki diğer bir fetvasında “Teşeffû’ hususu diy’ar-ı Rûm’da cârî olmaya deyu men-i sultânî vâkî olmuştur” kaydını koyarak buna şartlı izin verildiğini de görmekteyiz.⁵⁶ Bu yasağın Kânûni tarafından hakkı kötüye kullanmaların önüne geçilmesi için koyulduğu⁵⁷ ve bundan dolayı Anadolu ve Rumeli’de görev yapan kadıların istisnalar dışında teşeffu’ ile hüküm vermedikleri ve genel olarak klasik dönemde Hanefî mezhebi dışına çıkılmadığı söylenebilir.⁵⁸

⁵¹ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz. Esra Kılavuz Eser (İstanbul: İSAR Yayınları, 2021), 236.

⁵² Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâva-yı Feyziyye*, haz. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 139.

⁵³ Serahsî, *el-Mebcut*, 11/35.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebcut*, 11/35.

⁵⁵ *Netîcetü’l-fetâvâ*, der. Es-Seyyid Ahmet Efendi vd, haz. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014) 88.

⁵⁶ Ahmet Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 333.

⁵⁷ Hatice Kübra Kahya, “Çareyi Başka Mezhepte Aramak: Osmanlı Aile Hukukunda Mefkûd/Gaib Kocanın Evliliği Problemi”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 12/2 (2022), 705.

⁵⁸ Kahya, “Mefkûd/Gaib Kocanın Evliliği”, 704.

Bu dönemde verilen fetvalara bakıldığında, kocası mefkûd olduğu için nafaka temin etmekte zorlanan kadınlara getirilen çözüm Hanefî mezhebi dışına çıkılmaksızın kadının hâkime giderek nafaka takdir ettirmesi ve kocasının malından nafaka temin edemeyen kadınlar için de kocası adına borçlanarak istidâne yapması olmuştur. Ancak bu türden bir borçlanma borç verecek olan kişi açısından da güvensizlik meydana getirdiği ve kadına aslında tamamıyla bir çözüm sunmadığı için bu konuda zamanla başka mezheplere başvurulması çözüm olarak görülecektir.⁵⁹

Osmanlı hukukunda, Tanzimat döneminden sonra fetvalarda değişimin sebeplerinden biri olan zamanın değişmesi karşısında, bazen genel kurallardan istisnâ hükümler getirilebilir, eskiden cevaz verilmiş olan bazı şeyler değiştirilebilir veya eskiden cevaz verilmeyen şeylere artık cevaz verilebilmektedir. Yahut da mezhebin racih görüşünden dönülerek mercuh olan bir görüşe dayanılarak fetva da verilebilmektedir.⁶⁰ Burada fetva verilirken kitlesel anlamda büyük zorluk yaratan bir durumun düzeltilmesi amacına hizmet ederek başvuru mezhepte o konuyla ilgili kolaylaştırıcı bir çözüm bulunduğunda da mezhep dışına çıkılabilmektedir.⁶¹ Nitekim bu değişim zamanla mefkûd konusundaki fetvalara da yansiyacak, bu konuda mefkûdun aleyhine ancak karısının lehine bazı yeni gelişmeler yaşanacaktır.

Öyle ki Osmanlı son dönem hukukunu yansıtan Cer’ide-i İlmîyye’nin dördüncü sayısında “kavânîn ve nizâmât” başlığı altında yayınlanan “Fetvâhânenin hey’et-i iftâiyye kısmına (fetva odasına) ait nizamname”de maddeler halinde Fetvâhâne’nin işleyişine dair kurallar belirtilmiştir. Nizamnamenin altıncı maddesinde, Fetvâhâne tarafından Hanefî mezhebinde müftâ bih olmayan görüşlerin ve (Hanefî mezhebi dışındaki) üç mezhebin görüşlerinden birinin zamanın maslahatı gereği kullanılabilmesi ifade edilmiş, böyle bir karar alındığı takdirde bu konuda delilleriyle bir mazbata tanzim edilip, bu konu irade-i seniyyeyle uygun bulunduktan sonra bu konuda fetva verilebileceği açıkça ifade edilmektedir.⁶² Böylece mefkûd konusu gibi bazı konular için verilecek fetvâlarda değişime kapı aralanmıştır.⁶³

Cerîde-i İlmîyye’nin 1334 (1915) tarihli yirminci sayısında yayınlanan bir kanun değişikliği mefkûdun karısının yaşadığı problemlerin çözümünü getiren şey olmuştur. Bu sayıda “İrade-i Seniyye ‘Suret-i Hattı Hümayun’” başlığında Meşîhat yetkilileri ve Şeyhülislam tarafından nafaka temin edemeyen mefkûdun eşinin mahkeme kararıyla boşanabilmesiyle ilgili olarak Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre hüküm verilmesi için kanun tasarısı Sultan Mehmet Reşad’a sunulmuş ve Sultan’ın onayıyla kanun yürürlüğe girmiştir.⁶⁴ Yine aynı dönemde Osmanlı kanunlaştırma hareketlerinin önemli bir adımı olan 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi hazırlanırken büyük ölçüde Hanefî mezhebinin görüşlerinden yararlandığı gibi Mecelle’den

⁵⁹ Kahya, “Mefkûd/Gaib Kocanın Evliliği”, 703.

⁶⁰ Ahmet Yaman, “Fıkhnın Sosyolojik Yürürlüğü Bağlamında Fetvada Değişim”, *Diyanet İlmî Dergisi*, 50/2 (2014),14.

⁶¹ Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*, 84.

⁶² “Kavânîn ve Nizamât”, *Ceride-i İlmîyye*, (1/4), 156.

⁶³ Emine Arslan, “Fetvâhânenin Son Yıllarındaki Fetvâ Faliyetleri ve Müftâ-bih Olan Görüşün Devlet Başkanı İrâdesiyle Değişimi -378 Numaralı Fetvâhâne-i Âlî Ecvibe-i Şer’iyye Defteri Çerçevesinde-”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021), 1458.

⁶⁴ “İrade-i Seniyye Suret-i Hattı Hümayun” *Ceride-i İlmîyye*, (2/20), 353-356, Yavuz, “Kocası Kaybolan Kadının Durumuyla İlgili Bir Vesika”, 83, Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*, 307.

farklı olarak aynı zamanda Şafii, Hanbelî ve Mâlikî mezhebinin de görüşlerine yer verilmiştir.⁶⁵ Mefkûdun karısının boşanmasıyla ilgili Mâlikî mezhebine göre fetva verileceğini ifade eden yeni karar, Hukuk-ı Aile Kararnamesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyihasında “Mefkûdun Zevcesi” başlığı altında açıklanmış ve kararnamenin 127 ve 128. maddelerinde yer almıştır. 127. maddede eşleri kayıp olan kadınların nafaka temin etme sıkıntısı yaşamasalar bile hâkime gidip tefrik talep ettikleri takdirde dört yıl bekleyip ardından boşanmanın gerçekleşebileceği kararı alınmıştır. Devamında da bizim için en önemli olan kısım olan eşleri muharebede kaybolmuş kadınların artık askerler ve esirler evlerinde dönmelerinin üzerinden bir sene müddet geçtikten sonra hâkim tarafından boşama kararının gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Kararnâme Cerîde-i İlmîyye’nin 34. sayısında da “Kavânîn ve Nizâmât” başlığı altında yayınlanmıştır.⁶⁶

Görüldüğü gibi yapılan kanunlaştırmalarda yaşanan büyük sıkıntılardan ötürü özellikle kocaları savaşa gidip mefkûd olan kadınların önceki dönemlerdeki gibi Hanefî mezhebine göre hüküm verilmeye devam edilmesi halinde zor durumda kalmalarının göz önünde bulundurulduğu ve buna göre yenilikler getirildiği tespit edilmektedir. Bu yeni kanunlaştırmanın izlerini Cerîde-i İlmîyye içerisindeki örnek fetvalar ve ecvibe-i şer’iyyelerde de gözlemlemek mümkündür.

“Zeyd mevki’-i harbde a’dâ ile muharebe ettikten sonra mefkûd olup hayat ve memâtı mâlûm olmasa Zeyd’in memâtı gâlib-i zann olacak mertebe müddet mürurundan sonra mevtiyle hükm olunmak sahih olur mu?”

El-Cevâb: Olur.”

“Bu surette Zeyd’in mevtine hükmün luhûkundan sonra zevcesi Hind ba’de inkıdai’l-idde nefsinin âhara tezvic ve veresesi dahi terekesini mesele-i mirasları veçhile taksim etmeye kâdir olurlar mı?”

El-Cevâb: Olurlar.”⁶⁷

Cerîde-i İlmîyye’de fetâvâ-i şerîfe başlıkları altında bu konuda sorulmuş ve en çok tekrar edilmiş fetvaların bu iki fetva olduğunu söyleyebiliriz. Bu fetvalar, muhtemelen yıllar içerisinde en çok gelen konu olduğundan derginin farklı sayılarında yaklaşık 10 kez tekrar edilmiştir. Yine başka bir fetva örneğinde de nafaka tahsil edemeyen mefkûdun karısı hakkında Hanbelî mezhebine göre fesh-i nikâh yapıp yapılamayacağı sorulmuş ve bu yöntem de fetvâhâne tarafından onaylanmıştır.⁶⁸ Örneklerde görüldüğü üzere artık kocası mefkûd olan kadının hâkime giderek kocasının ölümüne hükmedildikten sonra başkasıyla evlenmesi konusunda diğer mezheplerin uygulamaları esas alınarak kolaylıklar sağlanmıştır. Yine bu konudaki fetva örneklerinde, mefkûdun karısının başka biriyle evlenebilmesi için mefkûdun ölümüne mahkeme tarafından hükmedilmiş olması şartının altı çizilmiştir⁶⁹, mirasçılarının da terekesinden paylarını

⁶⁵ Ahmet Yasin Küçükçitiriyaki, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 34.

⁶⁶ “Kavânîn ve Nizâmât”, *Cerîde-i İlmîyye*, (4/34), 100.

⁶⁷ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/1) 25; (1/3) 116; (1/8) 493; (1/9) 551; (1/10) 588; (2/18) 245; (7/48) 1478; (5/50) 1574; (5/62) 1969. Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 88.

⁶⁸ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (2/21) 387, Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 112.

⁶⁹ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/ 4) 176, Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 99.

ancak bu şartla alabilecekleri belirtilmiştir.⁷⁰ Hükmen ölü olduğu belli olmadan önce mefkûdun malına atanan kayyımın görev ve sorumlulukları hakkında da çeşitli fetvalar mevcuttur.⁷¹

Cerîde-i İlmîyye’de yayınlanan resmî yazışma örneklerinde de savaştan dolayı yaşanan mağduriyetlerle ilgili konular göze çarpmaktadır. Derginin 13. Sayısında Harbiye Nezâretinden gelen bir tahrirat suretinde, ailedeki tüm erkekler silahaltına alınmış olduğu için annelerinden başka kendilerine bakacak kimsesi olmayan çocuklar için nafaka yükümlülüğün kime ait olacağına dair soru sorulmuş, Fetvâhâne tarafından verilen cevapta babaları gaib bile olsa babanın üzerine olacağına dair cevap verilmiştir.⁷² Yine başka bir örnekte 14. Sayıda Hizan Kadılığında gelen bir istiftâda, bir grup kadın, eşleri başka ülkeye giderek kendilerini nafakasız bıraktığı için Kadılığa giderek ya nafakalarının ödenmesini ya da başka biriyle evlenmek istediklerini ifade etmişler, Kadılık da Fetvâhâne’ye Şafii mezhebine göre amel edip tefrikan hükmedilip edilemeyeceğini iletmiştir. Fetvâhâne’nin cevabında ise ancak mücbir bir zaruret varsa bu uygulamanın yapılabileceği ifade edilmiştir.⁷³

Yine askerlerin karılarının mağduriyetinin giderilmesi konusunda yeni uygulamayı görebildiğimiz bir örnek de, 24. sayıda Kandıra Müftülüğünden gelen bir istiftâdır. Müftülük kocası Balkan savaşına giden ancak savaş bittiği ve askerler döndüğü halde eşi savaştan dönmeyen nafaka temin etmekte zorlanan bir kadının kocasından boşanıp boşanamayacağını sormaktadır. Bu sorunun cevabını Fetvâhâne “Zevc-i gaib hakkında” başlığıyla yayınlamış, savaşa gitmenin tek başına boşanmak için sebep olamayacağını, muharebe yapıldıktan sonra herkes geri döndüğü halde geri dönmeyen mefkûdun zann-ı gâliple ölümüne hükmedilebileceğine ve eşinin başkasıyla evlenebileceğine dair yeni kararı açıklamıştır.⁷⁴ Yine bu karara çok benzer şekilde 27. Sayıda “Mehlekede mefkûdun ne vakit mevtiyle hükmolunacağı hakkında” başlığıyla, savaşta mefkûd olanların durumuyla ilgili benzer açıklama yapılarak, mefkûdun ölümüne dair zann-ı galib meydana geldiğinde, o kişinin savaşa gittiği ve geri dönmediğine dair şahitlerin mevcut olması şartıyla terekesinin veresesine dağıtılabileceği ifade edilmiştir.⁷⁵

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında 1914-1922 yılları arasında Meşihat Makamı tarafından yayınlanan Cerîde-i İlmîyye’nin yaklaşık her sayısında bulunan “fetâvâ-i şerîfe” ve “ecvibe-i şer’iyye” başlıklar altında savaşla ilgili içerik incelendiğinde halkın, askerlerin ve asker ailelerinin Fetvâhâneye yönelttikleri sorular dikkat çekmektedir. Bu sorularda da en çok tekrarlanan ve en detaylı bilgi verilen konu mefkûd/gaibin malları, nikahı ve nafaka yükümlülüğü olmuştur. Kaynaklarda mefkûd/gâib konusunda dört mezhebin de farklı görüşleri ve uygulamaları olduğu tespit edilmiştir. Klasik dönemde Osmanlı’da Hanefî mezhebine bağlı kalınarak fetva verildiğini, mefkûd konusunda da mezhepteki müftâ bih olan görüşün dışına çıkmadığını görmekteyiz. Ancak önceki dönem Şeyhülislam fetvalarında gördüğümüz gibi Hanefî mezhebi içerisinde

⁷⁰ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/6) 386, Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 98.

⁷¹ “Fetâvâ-i Şerîfe”, *Cerîde-i İlmîyye*, (1/3) 117; (1/11) 630; (4/40) 1180, Cebeci, *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, 99.

⁷² “Ecvibe-i Şer’iyye”, *Cerîde-i İlmîyye*, (2/13) 25.

⁷³ “Ecvibe-i Şer’iyye”, *Cerîde-i İlmîyye*, (2/14) 68.

⁷⁴ “Fetvâhâne-i Âlî Kararları”, *Cerîde-i İlmîyye*, (3/24) 535.

⁷⁵ “Fetvâhâne-i Âlî Kararları”, *Cerîde-i İlmîyye*, (3/27) 688.

kalarak verilen fetvaların asker eşlerinin mağduriyetlerinin had safhada olduğu Birinci Dünya Savaşı döneminde mağduriyetlerin giderilmesi için tam bir çözüm sağlamadığı tespit edilmiştir. Belli bir kitleyi ilgilendiren bu toplumsal meselenin çözümü de Fetvâhâne tarafından hazırlanan bir kanun tasarısıyla devlet başkanının onayından geçerek kanunlaştırılmış, artık normal şartlarda kaybolan kişinin öldüğüne hükmedilmesi için dört sene, savaş şartlarında kaybolan mefkûd için ise bir sene geçmesi kaydıyla diğer üç mezhepten yararlanılarak tefrik vasıtasıyla bu soruna çözüm bulunmuştur. Şeyhülislamlık makamının resmî yayın organı olan Cerîde-i İlmîyye’de de mefkûdun nikâhı ve nafaka yükümlülüğü hakkında yeni uygulamaya koyulan kanuna muvafık olarak fetvalar ve ecvibe-i şer’iyyeler yer aldığı gözlenmektedir. Yayınlandığı dönem bakımından Osmanlı son dönem fikhî gelişmelerinin izini sürebildiğimiz, toplumsal bir meselenin fikhî çözümünü ve uygulamasını görebildiğimiz Cerîde-i İlmîyye bu bağlamda Osmanlı hukuku araştırmalarına önemli ölçüde kaynaklık etmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler/The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: H.Solakoğlu (%30), N.Tosun (%70) Veri toplanması / Data collection: H.Solakoğlu (%30), N.Tosun (%70) Veri Analizi / Data Analysis: H.Solakoğlu (%30), N.Tosun (%70) Makalenin Yazımı / Writing up: H.Solakoğlu (%70), N.Tosun (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: H.Solakoğlu (%70), N.Tosun (%30).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

Alptekin, Coşkun. “Adakale”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Arslan, Emine. “Fetvâhânenin Son Yıllarındaki Fetvâ Faliyetleri ve Müftâ-bih Olan Görüşün Devlet Başkanı İrâdesiyle Değişimi -378 Numaralı Fetvâhâne-i Âlî Ecvibe-i Şer’iyye Defteri Çerçevesinde-”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (2021), 1443-1463.

Aydın, M. Âkif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-‘Înâye fi şerhi’l-Hidâye*. 10 cilt. Lübnan: Darü'l-fikr, 1. Basım, 1980.

Beşikçi, Mehmet. *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- Beydilli, Kemal. “Trablusgarp Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/606-609. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü’l-kınâ‘ ‘an metni’l-İknâ‘*. 6 cilt. Riyad: Mektebetü’n-nasr, ts.
- Cebeci, İsmail. *Cerîde-i İlmîyye Fetvâları*. İstanbul: Klasik, 2009.
- Cebeci, İsmail. “Osmanlı Son Dönemini Anlamaya Yardımcı Bir Kaynak Şeyhülislamlık Makamının Dergisi Cerîde-i İlmîyye”, *İslâm’ı Uyandırmak Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar. İstanbul: İLEM, 2018.
- Cerîde-i İlmîyye*. İstanbul: Meşihat-ı Celîle-i İslâmiye, 1332-1341.
- Desûkî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye ‘ale’s-Şerhi’l-kebîr*. Beyrut: Darü’l-fikr, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım, 2016.
- Eraslan, Sadık. *Meşihat-i İslâmiyye ve Ceride-i İlmîyye Osmanlılarda Fetvâ Makamı ve Yayın Organı*. İstanbul: DİB Yayınları, 2018.
- Gerwarth, Robert - Manela, Erez. *Savaştaki İmparatorluklar 1911-1923*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Gözcü, Alev. “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Gündelik Hayatından Kesitler,” *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (2016 Bahar), 133-169.
- Gözübenli, Beşir. “Mefkûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28/353. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Gündüz, Rumeysa. *Cerîde-i İlmîyye Dergisi Dârü’l-Hikme Neşriyatında Toplumsal Sorunlar ve Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî, *şerhu’l-Haraşî ala muhtasari’l-Halîl*. 8 cilt. Beyrut: Darü’l-fikr, 1901.
- İbn Âbidîn, *Hâşiyeti Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*. 6 cilt. Mısır: Mustafa el-Babî Matbaası, 2. Basım, 1966.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. 10 cilt. Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1. Basım, 1968.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 3. Basım, h.1414.
- İbn Nüceym, Sirâceddin. *en-Nehrü’l-fâ’ik şerhu Kenzi’d-dekâik*. 3 cilt. Beyrut: Darü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1. Basım, 2002.
- Kahya, Hatice Kübra. “Çareyi Başka Mezhepte Aramak: Osmanlı Aile Hukukunda Mefkûd/Gaib Kocanın Evliliği Problemi”. *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/2 (2022), 697-716.
- Kaya, Süleyman. “Akifzâde’nin Mecelletü’l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/1 (2011), 93-108.

- Koç, Mehmet. “İslâm Hukukunda Mefkûd Kişinin Nafaka Hükümleri (1550-1910 Tarihleri Arası Osmanlı Uygulaması)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Eylül 2022), 1116-1142.
- Kuran, Ercüment. “Birinci Dünya Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Küçük, Cevdet. “Balkan Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/23-25. İstanbul: TDV Yayınları 1992.
- Küçüktiryaki, Ahmet Yasin. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 4 cilt. Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1. Basım, 1994.
- Maverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 cilt. Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1. Basım, 1999.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerîdesi, 1331(1915), devre 3, cilt 2, içtima senesi 2*. Ankara: TBMM Basımevi, 1991.
- Merğînânî, Ali b. Ebi Bekir. *el-Hidaye fi şerhi'l-Bidayeti'l-Mübtedî*. 2 cilt. Beyrut: Darü'l-Erkam, ts.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl. *el-Muhtasar*. 2 cilt. Riyad: Dârü'l-medâric, 1. Basım, 2019.
- Pierre Renouvin, *I. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*. haz. Nurer Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebcut*. 31 cilt. Beyrut: Darü'l-ma'rife, ts.
- Sîgnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî. *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*. 25 cilt. Mekke, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, İslam Araştırmaları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, h. 1438.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*, terc. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 22. Basım, 2015.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 8 cilt. Beyrut: Daru'l-fıkr, 2. Basım, 1990.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1. Basım, 2012.
- Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, haz. Esra Kılavuz Eser. İstanbul: İSAR Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâva-yı Feyziyye*, haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. “İslam Hukukunda Gaibin/Kayıp Kişinin Hükmen Ölü Sayılmasına Kadarki Süreçte Mallarının Yönetimi "Türk Medeni Kanunu ile Mukayeseli Olarak"”, *Dini Araştırmalar*, 7/19 (2004), 297-309.
- Tüfekçi, Vedat. *Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere Esir Düşen Türk Askerleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ulu, Cafer. “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlâkî Çözülme (1914-1922)”, *Tarih Dergisi*, 58/2 (2013), 87-129.

- Ünalın, Abdulkerim. “İslam Hukukunda Gaibin/Mefkûdun Evlilik ve Miras Durumu (Mukayeseli Olarak)”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/1 (2001), 111-148.
- Yakut, Esra. *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Yaman, Ahmet. *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Yaman, Ahmet. “Fıkıhın Sosyolojik Yürürlüğü Bağlamında Fetvada Değişim”. *Diyanet İlmî Dergisi* 50/2 (2014), 7-21.
- Yazıcı, Nesimi. “Cerîde-i İlmîyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/407-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yıldırım, Burcu. *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Asker Ailelerine Devletin Yaptığı Yardımlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of
Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2023, 3 (2): 111-139

rusuhdergisi@usak.edu.tr

DEAŞ'ın Yeni Medya Kullanımı Üzerine Bir İnceleme
A Review on DAESH's Digital Media Construction

Yusuf Dokur

Diyanet İşleri Başkanlığı

Presidency of Religious Affairs

Ankara, Turkey

yusufdokur0676@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0001-7286-8974>

Sayın Dalkıran

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelâm ve İslam Mezhepleri Ana Bilim Dalı
Prof., Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Islamic Theology and History of Islamic Sects

Uşak, Turkey

sayin.dalkiran@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6247-8187>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 11.5.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 26.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 111-139

Atıf/Cite as: Dokur, Yusuf-Dalkıran, Sayın. "DEAŞ'ın Yeni Medya Kullanımı Üzerine Bir İnceleme [A Review on DAESH's Digital Media Construction] *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 3/2 (Aralık 2023):111-139

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2023 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

DEAŞ'IN YENİ MEDYA KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Yeni medyanın bazı mecralarda geçen ismiyle dijital medyanın sunmuş olduğu ürün yelpazesinin genişliği, propaganda açısından daha kolay avantajlar sunarken, terör örgütlerinin devlet denetiminin daha az olduğu, herkese çok daha rahat ulaşabilecekleri bu mecralarda sistemli bir şekilde faaliyet yürütmelerine olanak sağlamıştır. Yeni medya teknolojisinin sunmuş olduğu olanaklardan en üst düzeyde istifade eden örgütlerden biri de DEAŞ terör örgütüdür. DEAŞ, dijital platformlar aracılığıyla yürüttüğü etkili propaganda sayesinde yüze yakın ülkeden on binlerce kişiyi kendi saflarına katmış, bundan daha kalabalık bir kitlenin de örgütü tanımalarını sağlamıştır. Bunun yanında teknolojinin ve internetin önemini en iyi bir şekilde kavrayan örgüt sahada yürütmüş olduğu cihadını, video paylaşım siteleri üzerinden yaptığı videolar aracılığıyla yeni bir mecraya taşırken, bu videolarını tüm dünyaya izletme imkânını da yakalamıştır. Ayrıca örgüt sosyal medyadaki paylaşımları ile de dünyanın, gerçekleştirdiği eylemler hakkında haberdar olmasını sağlarken, milyonlarca doları da kasasına indirmiştir. DEAŞ'ın dijital platformlarda yayımladığı Dabiq, Konstantiniyye ve Rumiya gibi dergiler örgütün kendini meşrulaştırma girişiminin bir sonucudur. Örgüt bu dergiler aracılığıyla İslam Devleti, Cihat ve Hilafetten oluşan ideolojisinin propagandasını yapmıştır. Eski medya araçları ile bunların neredeyse hiçbirini gerçekleştiremeyecek olan örgüt, dijital iletişim teknolojileri ile çok daha kolay yollardan sempatanlarına ulaşma imkânına kavuşmuştur. DEAŞ, Facebook, Twitter, Youtube, Telegram gibi milyonlarca insanı bir araya getiren ve yeni bir kamusal alan sağlayan, sosyal paylaşım ağlarını da çok iyi kullanmayı bilmiştir. Bu uygulamalar aracılığıyla paylaştığı “Kılıçların Sesi”, “Tanrının Gözü Olarak Dronelar” gibi videoları, sayıları günde on binlere ulaşan kitleler tarafından izlenmiştir. Buna karşılık bu uygulamaların yöneticileri, belirlemiş oldukları yayın politikaları nedeniyle DEAŞ propagandası yapan hesapları kapatma konusunda isteksiz davranarak örgütün işini kolaylaştırmıştır. Zaman içerisinde DEAŞ konusunda takınılan bu tutum değişse de internetin yapısı gereği terörist gruplara sunmuş olduğu sınırsız imkânlar devam etmektedir. Çalışmanın amacı DEAŞ'ın yeni medya yapılanmasını ortaya koymak olduğu için örgütle ilgili, farklı çalışmaların konusu olabilecek diğer meselelere değinilmemektedir. Bu çalışmamızda asıl gayemiz terör ve medya konusunda yerli ve yabancı akademik araştırmalardan oluşan literatürden istifade ederek yeni medya mecrası içinde DEAŞ'ın ulaşabildiği en yüksek zirveyi bulmaya, sosyal ağları ve interneti hangi amaçlarla kullandığını saptamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Terör, DEAŞ, Medya, Cihat, Propaganda

A REVIEW ON DAESH'S DIGITAL MEDIA CONSTRUCTION

Abstract

While the breadth of the product range offered by the digital media, as the new media is called in some channels, offers easier advantages in terms of propaganda, it also enabled terrorist organizations to operate in a systematic way in these channels where there is less state control and where they can reach everyone more easily. One of the organizations that make the most of the opportunities offered by the new media technology is the terrorist organization DAESH. Thanks to the effective propaganda it carries out through digital platforms, DAESH has recruited tens of thousands of people from nearly a hundred countries and enabled a larger audience to recognize the organization. In addition, the organization, which comprehends the importance of technology and the internet in the best way, has carried its jihad in the field to a new medium through the videos it has made on video sharing sites, and has had the opportunity to have these videos watched all over the world. In addition, the organization made the world aware of its actions with its social media posts, while also saving millions of dollars. Magazines such as Dabiq, Konstantiniyye and Rumiya published by DAESH on digital platforms are the result of the organization's attempt to legitimize itself. The organization propagated its ideology consisting of the Islamic State, Jihad and Caliphate through these magazines. The organization, which could not achieve almost any of these

with the old media tools, has gained the opportunity to reach its sympathizers in much easier ways with digital communication technologies. DAESH also knew how to use social networks such as Facebook, Twitter, Youtube, Telegram, which brought millions of people together and provided a new public space. Videos such as “The Voice of Swords” and “Drones as the Eye of God” shared through these applications were watched by audiences reaching tens of thousands a day. On the other hand, the administrators of these practices were reluctant to close accounts promoting Daesh propaganda due to the broadcasting policies they had determined, making the work of advice easier. Although this attitude towards DAESH has changed over time, the unlimited possibilities offered to terrorist groups by the nature of the internet continue. Since the aim of the study is to reveal the new media structuring of DAESH, other issues related to the organization that may be the subject of different studies are not mentioned. In this study, our main aim is to try to find the highest peak that DEASH can reach in the new media, and to determine for what purposes it uses social networks and the internet, by making use of the literature consisting of domestic and foreign academic research on terrorism and media.

Keywords: Terror, DEASH, Media, Jihad, Propaganda

Giriş

Marshall McLuhan, (Ö.31 Aralık 1980) yaklaşık kırk yıl önce teknolojik ilerlemenin iletişim ve etkileşim formlarını kökten değiştireceğini varsayarak medyaya çağının ötesinde anlamlar yüklemiş, onu odak noktası haline getirmiştir.¹ O, ünlü “media is the message” deklarasyonu ile yalnızca içeriğin değil medyanın kendisinin de tüm yaşam biçimini dönüştürüp değiştireceğine dair bir perspektif ortaya koyarak medyanın gücüne dikkat çekmiştir. Ayrıca McLuhan, medya olgusunu geniş bir bakış açısıyla tanımlamıştır. Ona göre müzikten sinemaya, cep telefonundan bilgisayara, kıyafetten moda kadar insanın bedenini ve duyularını etkileyen, her tür teknoloji kullanma biçimi medya olgusuna dâhil edilebilir.² Lev Manovich ise 2000’li yıllara gelirken, teknolojik gelişmelerdeki yönün değiştiğine dikkatleri çekerek sırf sanal yapıda olan sistemlerin yerine fiziksel mekân ile bütünleşmiş ve artık bedeni dışlamayan yeni bir sistemin ve ortamın yükselişini işaret etmiştir.³ Sayısal bilgi ile sarmalanmış bu yeni mekân olgusunu önce artırılmış mekân (augmented space) olarak adlandıran Manovich, daha sonra yeni medya olarak tanımlamıştır.⁴

Medyanın hızlı dönüşümü sonrası legal veya illegal her grup, ideolojisini anlatabileceği dijital alanlara sahip olmuş ve bu sayede bir birinden farklı ülkelerde yaşayan yüzlerce insana ulaşma fırsatını yakalamıştır. Medyanın bu kendine has etkisinden faydalanan örgütlerden biri de DEAŞ’tır.

DEAŞ’ın şöhret basamaklarını hızla tırmanmasında ve bir anda dünyanın gündemine oturmasında kontrol ettiği toprakların genişliği kadar, yeni medya araçları vasıtasıyla yürüttüğü ustaca hazırlanmış propagandalar da etkili olmuştur. DEAŞ’ın propaganda faaliyetleri örgütün “Medya Divanına” bağlı ve her biri farklı içerikte yayın yapan alt birimler marifetiyle

¹ Marshall McLuhan vd., *The Medium Is the Message: An Inventory of Effects* (Bantam Books, 1967).

² Marshall McLuhan - Eric Zingrone, *The Essential McLuhan* (New York: BasicBooks, 1995).

³ Lev Manovich, *The Language of New Media* (Cambridge: The MIT Press, 2001).

⁴ Akan Yanık, “Yeni Medya Nedir Ne Değildir? What Is New Media Or Not?”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (2016), 898.

yürütülmüştür. Örneğin bu alt organizasyonlardan bir tanesi olan El-Hayat Medya Merkezi,⁵ ses getiren birçok videoyu piyasaya sürmüş ve aynı zamanda düzenli olarak beş farklı türden dergiyi de dijital ortamda yayımlamıştır. Bu dergilerden *Dabiq* İngilizce, *Dar Al-İslam* Fransızca, *Konstantiniyye* Türkçe, *Al Manba'* Rusça ve *Rumiyah* dergisi aynı anda İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Türkçe, Endonezce, Boşnakça, Uygurca, Kürtçe ve Peştunca olmak üzere toplam da 10 farklı dilden yayımlanmıştır. Bu dergilerin *En-Nebe* dışındakileri dijital ortamda yayımlanmıştır. Örgüt kontrolü altında bulunan bölgelerde halka ulaşabilmek için bölgenin dili olan Arapça yayın yapan *En-Nebe* dergisini matbu olarak çıkarmış ve dergiyi oluşturduğu basın noktaları aracılığıyla dağıtmıştır.⁶

Bununla birlikte örgüte ait dergilerin yayın dillerindeki çeşitlilik, örgütün etki alanına almak istediği bireyleri göstermesi açısından önemlidir. DEAŞ tarafından hazırlanan dergilerin yürüttüğü yayın politikasında, El-Kaide tarafından çıkartılan *Inspire* dergisine ait izler görülür. Bu dergi; İslam'ın bir savaş dini olduğu, Batı karşıtlığı, Cihat ve yerel tartışmalar gibi dört temel esas üzerine inşa edilmiştir.⁷

Örgütün müziksiz marşları olan neşidler *Ajnad Medya* tarafından hazırlanmıştır. DEAŞ bu “neşid”ler sayesinde örgüt içi moral ve motivasyonu ayakta tutarken aynı zamanda bu marşlar vasıtasıyla yeni sempatanlar kazanma yoluna gitmiştir. Bunların yanı sıra Örgüt *El-Amak* adlı bir haber ajansına, *El-Beyan* adıyla Suriye ve Irak'ta yayın yapan bir radyoya sahipti. Ayrıca örgütün bildiri, broşür ve kitap basan *El-Himme* isimli bir de yayınevi vardı.⁸

Bu doğrultuda, çalışmamızın ilk bölümünde, önce yeni sayılabilecek bir olgu olan ve her geçen gün değişip gelişen dijital medyanın tanımını ele alınacaktır. Yapısı itibarıyla devamlı gelişen ve değişen bir olgu olarak dijital medyanın sınırlarının mümkün olan en açık şekilde ortaya konması, etkilerinin doğru analiz edilmesi için gereklidir. Daha sonra ise DEAŞ'ın yazılı, görsel ve sosyal medya yapılanması ve yeni medya araçları üzerinden yürütmüş olduğu Dijital Cihat faaliyetleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Çünkü DEAŞ'ın da sıklıkla kullandığı Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal paylaşım ağları milyonlarca insanı bir araya getirerek yeni bir kamusal alan sağlarken, muhalif seslerin de yükseldiği yeni ortamlar oluşturmaktadır. Özellikle Ortadoğu'daki büyük değişimle birlikte yaşanan süreçte yeni medya devrimci bir medya gibi ileri sürülmektedir.

Son dönemde gerek yurt içinde gerekse yurt dışında DEAŞ'ın yeni medya kullanımıyla ilgili olarak yazılmış, bize yol gösterici olan ve istifade ettiğimiz çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara Arzu ÇAKIR'ın “*İŞİD'den Şimdi de Siber-Cihat*”, Özkan DEDE-Yunus Emre TANSÜ'nin “*İŞİD Terör Örgütü'nün Türkiye'deki Dijital Propagandası: Konstantiniyye Dergisi*”, Selim KANAT'ın “*Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Dijital Medya ve Savaş*” başlıklı makalelerini örnek olarak verebiliriz. Ayrıca yine bu konuda Esmâ KESKİNKAYA'nın “*Irak ve Şam İslam Devletinin Yeni Medya Kullanımı*” isimli yüksek lisans tez çalışması önemli bir örnektir. Son olarak ta Emin SALİHİ - Yenal GÖKSUN'un “*Deaş'ın Medya Stratejisi*” başlıklı SETA raporu bu

⁵ DEAŞ'ın Medya Divanı bünyesinde farklı organizasyonlar yer almaktadır. Bu organizasyonların her biri farklı tür ve içerikte yayınlar üretmektedir. Bunlar arasında en bilineni El-Hayat Medya Merkezi'dir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz; <http://www.setav.org/assets/uploads/2018/01/98.-DAES%CC%A7-tamrapor.pdf>

⁶ Emin Salihî, “İşid, Şiddet ve Propaganda: En-Nebe Dergisi İncelemesi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20 Temmuz 2019), 20-21.

⁷ Julian Droogan - Shane Peattie, “Reading jihad: mapping the shifting themes of Inspire magazine”, *Terrorism and Political Violence* 30/4 (04 Temmuz 2018), 30.

⁸ Emin Salihî, - Yenal Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi* (İstanbul: Seta Yayınları 98, 2018), 21.

alanla yapılmış rapor çalışmalarının güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Neuman, W. RUSSELL'in "Media, Technology, and Society", McKernan, BETHAN'ın "Isis' new magazine Rumiya shows the terror group is 'struggling to adjust to losses" başlıklı makaleleri istifade ettiğimiz bazı diğer çalışmalardandır.

Bu çalışmada yeni medya ortamının DEAŞ'a sunduğu katkı ve örgütün bu yeni mecrayı kullanma biçimleri örnek olaylar üzerinden incelenmiştir. Elde edilen belgeler, doküman incelemesi ve içerik analiz tekniğinden yararlanılarak dikkatlice, sistematik ve ayrıntılı olarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı bu alanda yapılmış diğer çalışmalardan farklı olarak DEAŞ'ın yeni medyanın sunmuş olduğu ürün yelpazesini nasıl cihat unsurlarına dönüştürdüğünü ortaya koymaktır. Başka bir ifadeyle DEAŞ'ın sahada yürüttüğü kendi cihadını dijital dünyaya taşıma gayretinin tespitinin yapılmasıdır. Bulanda daha önce yapılan çalışmaların ekseriyeti meseleye iletişim teknikleri ve siyaset tarihi açısından yaklaşırken biz bu söylediklerimizden farklı olarak örgütün yeni medya araçları vasıtasıyla yürütmüş olduğu cihat faaliyetlerini ön plana çıkartmaya çalıştık. Çünkü DEAŞ terör örgütü köklerini Hz. Peygamber'e dayandıran ve İslam dinin naslarından beslenen bir örgüttür. DEAŞ'ın yaptığı her türlü faaliyetin arka planında kendi din yorumuna göre, Allah'ın rızasını kazanma niyeti vardır. Örgüte göre Allah'ın rızasının kazanmanın başlıca şartı cihat anlayışını canlı tutmaktır. Bir başka ifadeyle örgüt kafa keserken işlediği cinayetlerin görüntülerini videolar yoluyla dijital ortamlarda yayımlarken gözetmiş olduğu amaç yürütmüş olduğu cihadına hizmet etmektir. Meseleye bu açıdan yaklaştığımızda, DEAŞ'ın dijital alanda yaptığı her türlü faaliyet sıradan bir girişim olmanın dışında cihat ruhunun bir yansımasıdır. Bu yönüyle çalışmamızın literatüre katkı sunacağını düşünmekteyiz. Ayrıca çalışmamızdaki diğer bir amacımız, yeni medya mecrası içinde DEAŞ'ın sosyal ağları ve internet yapılanmasını ortaya koymak olduğu için örgütle ilgili, farklı çalışmaların konusu olabilecek meselelere değinmeyi uygun görmedik.

1. Dijital Medyanın Tanımı ve Etkileri

Dünyanın küçük bir kasabaya dönüştüğü günümüzde artık dijital medya, bazı mecralarda geçen ismiyle yeni medya, hayatımızda giderek artan oranda, daha fazla yer almaktadır. Toplumsal ilişki formlarımızdan, ülke yönetimine ve hatta uluslararası ilişkilere kadar pek çok alanı etkileyen dijital medyanın kapsamının ve sınırlarının ne olduğunu tespit etmek pek de kolay değildir. Şüphesiz dijital medyanın homojen yapısı bu tespitin belirlenmesinde oldukça etkilidir. Zira yapılacak kapsayıcı bir tanım bir süre sonra teknolojideki hızlı değişimle yetersiz bir hal alabilmektedir. Bütün bu zorluğa rağmen konunun çerçevesini çizmesi açısından bir tanım yapacak olursak diyebiliriz ki, TDK'ya göre dijital kelimesi "sayısal olarak verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi" anlamını taşımaktadır. Medya kelimesi ise "iletişim ortamı, iletişim araçları" anlamına gelmektedir.⁹ Buradan hareketle sadece kelime anlamlarından yola çıkarak kabaca ve genel olarak dijital medya, "sayısal olarak, bir ekran üzerinden iletişim" anlamını taşır. Bu anlamıyla dijital medya terimi, temelde iki hususu ifade etmek için kullanılır.¹⁰

İlk anlamıyla, dijital medya kavramı, dijital ortamda iletişim için kullanılan materyalleri kapsar. Buna göre, bilgisayar ortamında sayısal olarak kodlanmış her türlü ses, video, yazı ve fotoğraf içerikleri dijital medya kapsamına girer. Bilgisayar programları, oyunlar, dijital ses dosyaları, e-kitaplar, dijital medya materyalleri arasında akla ilk gelenlerdir. Hatta dijital

⁹ "Türk Dil Kurumu – Dilimiz Kimliğimizdir" (Erişim 04 Mayıs 2023).

¹⁰ Selim Kanat, "Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Dijital Medya ve Savaş", *TRT Akademi* 1/2 (2016), 531.

olmayan analog medya türleri bile günümüzde artık teknoloji yardımıyla dijital ortama aktarılabilir. İkinci tanıma göre ise dijital medya terimiyle insanların elektronik, yani bilgisayar ve benzeri cihazlarla, dijital olarak iletişim kurma şekilleri kastedilmektedir. Bu anlamıyla elektronik ortamda bulunan her tür kitle iletişim aracını dijital medya tanımına dâhil etmek mümkündür. Bu iletişim türünde, masaüstü ve dizüstü bilgisayarlardan, tabletlere, PDA2 (cep bilgisayarı) gibi avuç içi cihazlardan, akıllı telefonlara kadar pek çok araç kullanılmaktadır ve bu araçlar her geçen gün artmakta ve çeşitlenmektedir. Dijital medya araçları açısından hatta günümüzde giyilebilir teknoloji bağlamında saatler, bileklikler, kolyeler kullanılmaya başlanmıştır. Bu araçlar vasıtasıyla dijital olarak kodlanmış her türlü materyal İnternet'in olduğu her yerde ulaşılabilir hâdedir.¹¹

Medyanın dijitalleşmesini ve yaygınlaşmasını mümkün kılan gelişme ise internet devrimiyle başlamıştır. İnternet aslında 1940'lı yıllarda ABD 'deki çalışmalarla ortaya çıkmış ve askeri amaçlı kullanılması düşünülen bir teknolojiydi. Bilgisayarların telefon hatlarına bağlanabilmeleri, sonrasında bu hatlar üzerinden birbirlerine bağlanmaları sağlanarak ortak veri dolaşımı çalışmaları yapılmıştır. Ancak günümüzdeki İnternet'in atası olarak kabul edilen gelişme ARPANET4 'tir. ARPANET, 1969'da çalışmaları yapılmaya başlanmış bir projedir. Bu proje, ABD Savunma Bakanlığı Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi'nin (o dönemki kısaltmasıyla ARPA'nın) savunma kurumları arasında hızlı iletişim ve veri paylaşımı ihtiyacının karşılanması amacıyla geliştirdiği bir projedir. Bu proje dâhilinde 1971'de ilk e-posta gönderilmiş, 1973 yılında ise veri ve dosya paylaşımları yapılır hâle gelmiştir.¹²

Dijital medya, günümüzde sosyal ağlar, e-posta ve benzeri metin mesajı gönderme programları, online-görüntülü görüşme programları, anında mesajlaşma programları, online oyunlar, sohbet odaları, müzik ve video paylaşım platformları, sanal dünya uygulamaları, forum tarzında bilgi ve dosya paylaşım platformlarını bünyesinde barındıran bulut¹³ teknolojisiyle ifade edilmektedir.¹⁴ Her geçen gün dijital medya araçları ve türleri çoğalmakta ve çeşitlenmektedir. Günümüzde dijital medya yaratmış olduğu etkiyle toplumsal hayatı dönüştürdüğü gibi uluslararası ilişkilerde de etkili olmuştur. Dijital medyanın meydana getirdiği dönüşümü mümkün kılan şey, dijital iletişimin kendine has özellikleridir. Buna göre dijital teknoloji tek yönlü değildir, karşılıklı iletişimi mümkün kılabilir; ayrıca bu karşılıklı iletişim olanağı kitle iletişimi içerisinde kişiyle özel iletişim kurabilme imkânını da sunmaktadır. Bunların yanında dijital iletişim eş zamanlı olmak zorunda değildir.¹⁵

Dijital medyayla bir yayını kaydedip saklayarak sonra ya da tekrar izleyebiliriz. Dijital medyayla insanlar, iletişimi zamana yayabilme imkânıyla âdeta aralıksız iletişimde kalabilmektedirler. Ayrıca dijital medyayla bilginin yayılma hızı eskiye nazaran olağanüstü artmıştır. Günümüzde artık akıllı telefonlar âdeta bir yayın aracı insanlar da bir medya mensubu

¹¹ Kanat, "Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Dijital Medya ve Savaş", 531.

¹² Brian Winston, *Media Technology and Society* (New York: Routledge Publishing, 2003), 328-333.

¹³ *Bulut bilişim (İngilizce: cloud computing), bilgisayarlar ve diğer cihazlar için, istendiği zaman kullanılabilen ve kullanıcılar arasında paylaşılan bilgisayar kaynakları sağlayan, internet tabanlı bilişim hizmetlerinin genel adıdır. Bulut bilişim bu yönüyle bir ürün değil, hizmettir; temel kaynaktaki yazılım ve bilgilerin paylaşımı sağlanarak, mevcut bilişim hizmetinin; bilgisayarlar ve diğer aygıtlardan elektrik dağıtıcılarına benzer bir biçimde bilişim ağı (tipik olarak İnternet'ten) üzerinden kullanılmasıdır. Ayrıca detaylı bilgi için bkz; https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulut_bili%C5%9Fim.*

¹⁴ Kaveri Subrahmanyam - David Šmahel, *Digital Youth The Role of Media in Development* (New York: Springer Publishing, 2011), 4-13.

¹⁵ Mete Yücel, *Alternatif Medya Biçimi Olarak İnternet: Bağımsız İletişim Ağı (Bianet) Üzerine Bir Araştırma* (Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 24-26.

hâline gelmiştir; örneğin artık günümüz dünyasında insanlar internet üzerinden kendi hazırladıkları haberlerden oluşan gazetelerini milyonlarca insanla paylaşabilirler.¹⁶ Böylelikle dijital medyayla kesintisiz bir bilgi akışının yanında iletişimin çok yönlü olması kitle iletişimi içerisinde kişilere özel ağlar oluşturma imkânı sağlamaktadır.¹⁷ Bu da kişiler ve toplumlar arasında iletişimi ve kaynaşmayı artırıcı bir etkidir. İnternet ağları, dijital teknolojilerle sosyal bütünleşme hızlanmaktadır.¹⁸ Bu ortamda devletlerin denetleme ve kontrol yetkileri de azalmaktadır; çünkü dijital medya merkezleşmiş değildir ve daha az izlenebilir ve sansürlenebilir.¹⁹ Hatta İnternet üzerindeki hiçbir verinin, kullanıcının, içeriğin, sitenin, uygulamanın, platformun vs. özel olarak bir politikayla, kanunla, kuralla kontrol edilmemesi ilkesine dayanan “ağ tarafsızlığı” bazı taraflarca savunulmaya başlanmıştır.²⁰

Dijital iletişimdeki gelişmelerin neden olduğu bazı olumsuz etkilerde vardır. Bunlardan bir tanesi de; Dijital iletişimdeki gelişmelerin, çeşitli formatlarda ortaya çıkan terörizmin, uluslararası alanda temel güvenlik meselesi haline gelmesine sunduğu katkıdır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak iletişim teknolojisindeki gelişmeler, terör örgütlerinin daha kolay ve hızlı bir şekilde organize olmasının yolunu açmıştır. Devletler gibi terör örgütleri de belirli bir kitlenin dikkatini çekmek için propaganda faaliyetleri yürütmektedirler. Dijital iletişimdeki gelişmelerden yararlanan terör örgütleri de propaganda yapmak için yeni iletişim araçlarını kullanmakta ve sosyal medya platformlarında etkin olmaktadır. Dijital medyanın sunmuş olduğu ürün yelpazesinin genişliği, propaganda açısından daha kolay avantajlar sunarken, Terör Örgütlerinin devlet denetiminin daha az olduğu, herkese çok daha rahat ulaşabilecekleri bu mecralarda sistemli bir şekilde faaliyet yürütmelerine olanak sağlamıştır.²¹

Kendisine has tüm bu özellikleriyle internet temelli dijital medya, kişisel ve toplumsal yaşantımızda köklü değişimler meydana getirdiği gibi, DEAŞ ve benzeri örgütlerinde işlerini kolaylaştırmıştır. Bundan sonraki bölümde bu dönüşümün neticelerini ve sağladığı olanakları Terör Örgütü DEAŞ'ın Dijital Medya Yapılanması üzerinden incelemeye çalışacağız. Konunun teknik boyutlarının yanı sıra kültürel ve siyasi boyutları üzerinde de durulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda dijital medyanın ilişkiler teorileri açısından etkisinin ne olduğunun analizi, sadece bugünün terör ilişkilerini anlamamıza değil gelecekteki terör yapılanmaları hakkında da daha isabetli tahminler yapabilmemize yarayacaktır.

2. DEAŞ'ın Dijital Medya Yapılanması Dergiler

2.1. *Dabiq* Dergisi

Dabiq dergisi DEAŞ'ın medya kolu el-Hayat Medya aracılığıyla uluslararası düzeyde yayınlanan dergisidir. Temmuz 2014'ten Temmuz 2016 tarihine kadar toplam on beş sayı olarak yayınlanmıştır. Derginin birinci sayısı DEAŞ'ın Haziran 2014'te hilafet ilanının ardından gelmiştir. Derginin ilk sayısının söz de halifelik ilanı ile aynı tarihe denk gelmesi raslantı değildir.

¹⁶ Kezban Karagöz, “Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri”, *İletişim ve Diplomasi* 1 (25 Temmuz 2013), 133.

¹⁷ Tony Feldman, *An Introduction to Digital Media* (New York: Routledge, 1997), 3-8.

¹⁸ David Holmes, *Communication Theory; Media, Technology, Society* (London: SAGE Publications, 2005), 7-20.

¹⁹ W. Russell Neuman, *Media, Technology, and Society: Theories of Media Evolution* (University of Michigan Press, 2010), 6.

²⁰ Christopher M Kelty - Ed. Tarleton Gillespie, et all, *The Fog of Freedom”. Media Technologies* (London: Mit Press, 2014), 195-221.

²¹ Nilüfer Önen, “Küresel terörizm kapsamında terör örgütlerinin yeni propaganda alanı sosyal medya platformları”, (2021), 13.

Çünkü DEAŞ bu derginin, İslam Devleti'nin uluslararası kamuoyuna yönelik bir sözcüsü/resmi yayın organı olduğu izlenimi uyandırmak istemiştir. Dabiq (Türkçe Dabık) Suriye'nin kuzeyinde bir köyün ismidir ve bu ismin bazı simgesel anlamlar taşıdığına inanılmaktadır. Tıpkı örgütün diğer bir yayın organı olan *Konstantiniyye* dergisinde olduğu gibi dini kaynaklara atıflarla yapılan kutsallaştırmalar *Dabiq* dergisi için de geçerlidir. Derginin iç kapağında DEAŞ'ın kurucusu diyebileceğimiz Ebu Musab Zerkavi'nin şu sözüne yer verilmiştir:

“Kıvılcım burada Irak'ta yakıldı ve ateşi –Allah'ın izniyle– Dabık'ta haçlı ordularını yakıncaya dek şiddetlenmeye devam edecek.”²²

Zerkavi'nin bu sözleri bir hadise atıf yapılarak kutsallaştırılmıştır. Hadise²³ göre Dabık bölgesinde yapılacak savaşlar İstanbul ve Roma'nın fethine giden yolu açacaktır. Burada DEAŞ İslami kaynaklara atıf yaparak din sömürgeciliği yapmakta ve böylece hedef ve eylemlerini ilahi buyruğun bir gerekliliği gibi pazarlamaktadır. Bu yolla vermek istediği mesaj Allah'ın her zaman yanlarında olduğunu ve güç verdiği mitidir. Fakat büyük özveriyle kurgulanan mitler sahadaki gerçeklikle bazen bağdaşmayabilir. Bahsi geçen bu paradoksal durum DEAŞ'ın söylemlerine ve meşruiyet zeminine büyük zararlar vermiştir. Nitekim Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 24 Ağustos 2016'da başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı kapsamında Ekim 2016'da Dabık köyü DEAŞ'tan tamamen temizlenmiş ve böylece DEAŞ'ın kutsal üzerine inşa etmeye çalıştığı halifelik anlayışına büyük darbe vurulmuştur. Ayrıca örgütün resmi söylemlerinden olan ve her defasında ön plana çıkardığı İstanbul ve Roma'nın fethinin kapılarının bu yolla açılacağı şeklindeki gelecek vizyonu da çökmüştür. Bu gelişmelerin ardından *Dabiq* dergisi isim değiştirerek *Rumiyah* olarak yayına devam etmiştir.²⁴

2.2. DEAŞ'ın *Dabiq* Dergisinde İşlediği Ana Konular

DEAŞ'ın sözcülüğünü yapan *Dabiq* dergisinde hicrete çağırmanın yanı sıra Rafiziler, Haçlılar, Avrupalılar, Koalisyon Güçleri, gibi siyasi, iktisadi, askeri, sosyal ve dini içerikli yazılar yayınlamıştır. Ancak dergide öne çıkan en önemli konulardan ikisi, hilafete ve cihada davettir. Konumuz bağlamında bu iki kavramın nasıl işlendiğiyle ilgili bazı hususlardan bahsetmenin uygun olacağı kanısındayız.

2.2.1. Halifeliğe Davet

“Hilafeti” ilan ederek tüm Müslümanları yeni halife Ebu Bekir el-Bağdadi'ye biat etmeye çağırarak DEAŞ, bu sayede kendi dünya görüşünü zıtlıklar üzerinden daha kolay ifade edebilme fırsatını yakalamış oldu. Çünkü böylece halifenin olduğu bir dünyada Müslümanların İslam'ın halifesine biat etmekten başka bir seçenekleri yoktur, söylemi anlam kazanmış oluyordu. Bağdadi'nin şu sözleri duruma işaret etmektedir:

“Bugün dünya iki kampa bölünmüştür, bir üçüncüsü yoktur: İslam ve iman kampı ile küfür ve riyakârlık kampı. Her yerdeki Müslümanların ve mücahitlerin kampı ile Yahudilerin, Haçlıların, onların ortaklarının, Amerika ve Rusya'nın önderlik ettiği ve Yahudiler tarafından yönlendirilen küfür dinlerin ve milletlerin tamamı.”²⁵

²² Dabiq, “Ebu Musab ez-Zerkavi” 1 (ts.), 2.

²³ Bu konudaki hadisler için bkz; Buharî, Fiten 24; Müslim, Fiten 34, 42.

²⁴ Salihî, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 41-42.

²⁵ Dabiq, “The World Has Divided Into Two Camps” 1 (ts.), 10.

DEAŞ dünya üzerinde İslam şeriatının yasalarının uygulanacağı yeni bir sistem vaat ederken, kendisini de bu yeni oluşumun mutlak uygulayıcısı, sorgulanamaz ve denetlenemez muhafızı olarak konumlandırmaktadır. Örgüt derginin ikinci sayısının kapağında bu durumu bir örnekle açıklamıştır. Derginin kapağında fırtına içerisinde Hz. Nuh'un gemisi görseline yer verilmiş ve görselin alt metni olarak "Ya İslam devleti ya da tufan" ifadesi kullanılmıştır.²⁶ DEAŞ, Hz Nuh'un halkına yaptığı kurtuluş çağrısı ile kendi ideolojisi arasında bir bağ kurarak, ideolojisini kutsallaştırmak istemiştir. Hz. Nuh peygamberin çağrısı ile alay eden insanları başına gelen felaketin, örgütün çağrısına cevap vermeyen, onunla alay edenlerinde başına geleceği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çağrıya cevap vermenin bir tercih değil mecburiyet olduğu vurgulanmıştır. DEAŞ'ın bu sert söylemi aynı zamanda bireyin aklını kullanma ve kendisi için doğru olana karar verme yetisine karşı da bir eleştiridir. Örgüt bu sayede bireye kendi iradesini kullanmaması gerektiğini öğütlerken hilafet makamına da kayıtsız şartsız biat etmenin bireyi doğru yola götüreceği mesajını vermeye çalışmıştır.²⁷

DEAŞ yeni halife olarak ilan ettiği ve tüm dünya Müslümanlarını biat etmeye davet ettiği Ebu Bekir el-Bağdadi'nin soyunu bir şekilde Hz. Peygamber'e dayandırsa da Ortadoğu gerçeğini de hiçbir zaman göz ardı etmememiz gerekmektedir. Öteden beri bilinen bir gerçektir ki, bu bölge Seyyidler ve şerfiler²⁸ açısından oldukça zengin bir bölgedir. Ortadoğu²⁹ coğrafyasında neredeyse her aile Hz. Muhammed soyundan geldiğini iddia etmekte ve bir soy ağacı ile soyunu Hz. Peygambere dayandırmaktadır. Bu yüzdendir ki gerçeklerin gün yüzüne çıkartılabilmesi için son halife olduğunu ilan eden el-Bağdadinin de soy kütüğünün ciddi bir araştırmaya tabi tutulması gerekmektedir. Böyle bir çalışmanın örgütün ileri sürmüş olduğu halifenin kureyşliliği tezinin doğruluğunun ortaya konulması açısından gerekli olacağı kanısındayız.

2.2.2. Cihada Davet

DEAŞ'ın *Dabiq* dergisinde üzerinde durduğu en önemli ikinci konu cihat kavramıdır. Örgüt Müslümanların seçme özgürlüğü bulunmadığını ve herkesin hilafet makamına biat etmesi gerektiğini vurgularken kesinlikle pasifizmi kastetmemektedir. Aksine eylemsizliği eleştiren bir söylem ortaya koyarken İslam devletine biat eden herkesi tüm alanlarda açıkça cihada katılmaya çağırılmaktadır. Örneğin yedinci sayıda yer verilen "İslam kılıç dinidir, pasifizmin değil"³⁰ başlıklı makalede küffara karşı mücadele etmenin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Dergide cihat kavramı yazılar ile işlenirken görseller ile de cazip hale getirilmeye çalışılmıştır.

İslam'ın bir sulh dini olduğu yorumunun aksini savunan DEAŞ bu fikre yakın duran tüm ideolojileri ve cemaatleri düşmanlar olarak ötekileştirmiştir. Vaat edilen kesin bir zafer için kararlılıkla hareket edileceği vurgulanmış ve bu kutsal amaca ulaşmada kendileri başarılı olamasa bile daha sonra gelen nesillerin bu işi başaracağını belirtmiştir. DEAŞ'ın literatüründe

²⁶ Dabiq, "The World Has Divided Into Two Camps", 10.

²⁷ Salih, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 48.

²⁸ Seyyid terim olarak "şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek" mânasına gelen şerîf ile (çoğulu eşrâf, şürefâ) birlikte "nesl-i pâk-i Muhammedi'ye mensup olup yüceltmış olan" anlamında Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Fâtîma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı zamanda "seyyidü's-sâdât" (tabâtabâ) denilir. Tâcü'l-'arûs, "tbtb" md.; EI2 [İng.], III, 950; Ayrıca daha geniş bilgi için bkz; <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid>

²⁹ Orta Doğu, Afrika-Avrasya'da genellikle Batı Asya'yı (Güney Kafkasya hariç), tüm Mısır'ı (çoğunlukla Kuzey Afrika'da) ve Türkiye'yi (kısmen Balkanlar'da) kapsayan kıtalararası bir bölgedir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Do%C4%9Fu

³⁰ Dabiq, "İslam is the Religion of the Sword Not Pacifism" 7 (ts.), 20.

Cihat terimi ile ganimet³¹ ve fey³² terimleri çoğunlukla yan yana kullanılarak özellikle gelir seviyesi düşük olan bireylerin bu yolla servete kavuşabilecekleri imajı verilmeye çalışılmıştır. Bu sadeye de cihat cazip hala getirilmiştir. Ayrıca feyin ve ganimetin Müslümanlar için meşru kazançlar olduğu vurgulanırken tarım işleriyle uğraşmak Müslümanları cihattan alıkoyacağı için hoş karşılanmamıştır. Hz. Muhammed'in ganimet elde etmek için savaşmadığı, ganimetin zaferlerin bir sonucu olarak kazanıldığı belirtilmiştir. DEAŞ kadınları da savaşta elde edilen bir ganimet olarak görmüş, cariyeliğin ve köleliğin faziletleri konusunda vaizlerine vaazlar verdirmiştir. Hazırlanan reklam broşürlerinde ve videolarında sloganlaştırılmış dinî söylem ağır basarken dinî pratiklere ilişkin görsel kullanımı ise çok sınırlı tutulmuştur. Askerî hedefler daima ilk sırada yer alırken, Dini altyapının dünyadaki "görünür" karşılığı cihat olarak servis edilmiştir.³³

Her ne kadar DEAŞ, İslam'ın bir barış dini olmadığını aksine cihat dini olduğunu savunsa da "İslam" kelimesinin etimolojik tahlili yapıldığında örgütün görüşünün doğru olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü silm (selm) kökünden türemiş olan İslâm'ın etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe kelimeyi "boyun eğmek ve iradî olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek", İbn Manzûr da "boyun eğmek (inkiyâd) ve itaat etmek" şeklinde açıklamıştır. Sonraki kaynaklara gelindiğinde ise genellikle daha erken dönemde yapılan bu tanımlamalar kabul edilmiş, "sulh ve selâmet gayesiyle boyun eğmek, tâbi ve teslim olmak" mânaları öne çıkarılmıştır.³⁴ İslâm'ın "sulh" ve "barış" dini olduğuna dair Kur'an-ı Kerim onlarca ayet vardır. Ancak DEAŞ, ayet ve hadisleri kullanırken, öncesini ve sonrasını dikkate almaksızın bağlamından koparmakta, konuyla alakalı diğer delilleri karartmakta ve dinin temel amaçlarını dikkate almaksızın yorumlamaktadır.³⁵ DEAŞ Kur'an'a lafızcı bir yaklaşımla baktığı için Kur'an'ın evrensel barışçıl mesajlarını görmezlikten gelmiş ve onu savaş tellallığı yapan bir kitaba dönüştürmüştür.

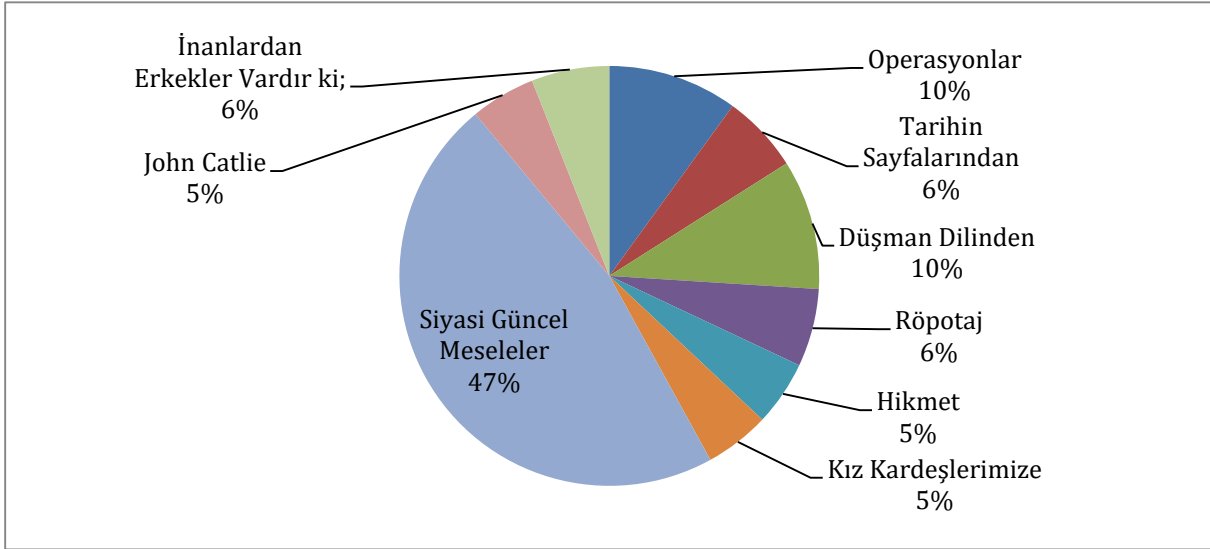
³¹ Ganimet kelimesi (çoğulu ganâim) sözlükte "bir şeyi zorluk çekmeden elde etmek" demektir. İslâm hukukunda, "müslümanların savaş yoluyla gayri müslimlerden ele geçirdikleri esirler ve her türlü mal" şeklinde tanımlanmakla birlikte ganimeti savaşta düşman askerlerinden elde edilen menkul mallara hasreden veya kısmen farklı şekilde tarif eden fakihler de vardır. Ayrıca Bakınız; <https://islamansiklopedisi.org.tr/ganimet>

³² Fey sözlükte masdar olarak "geri dönmek, şekil değiştirmek", isim olarak "gölge, öğle vaktinden sonraki gölge" anlamlarına gelir. Terim olarak gayri müslimlerden alınan haraç, cizye, ticarî mal vergisi (uşûr) ve diğer bazı gelirleri ifade eder. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz; <https://islamansiklopedisi.org.tr/fey>

³³ Salihî, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 49.

³⁴ "İSLÂM", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 05 Şubat 2023).

³⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu - Ve Dini Referansları, *DAİŞ'in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu* (Ankara, 2015), 19.

Tablo1: Dabiq Dergisindeki Yazıların Kategorik Dağılımı

Kaynak:<http://www.setav.org/assets/uploads/2018/01/98.-DAES%CC%A7-tamrapor.pdf>

2.2. En-Nebe Dergisi

DEAŞ, cihadın teknolojik ve askeri alanda olduğu gibi, yeni medya olarak isimlendirdiğimiz dijital dünyanın her alanında da yapılması gerektiğini savunan bir örgüttür. Önceleri propagandayı kaset ve CD'ler vasıtasıyla gerçekleştiren örgüt, daha sonra belirli bölgelere basın büroları kurarak faaliyetlerini buralardan sürdürmüştür. Ayrıca Halep başta olmak üzere kontrolü altında bulunan birçok noktada oluşturmuş olduğu bu basın büroları sayesinde halka istediği bilgileri yayma fırsatını bulmuştur. Bu yeni basın noktalarında dağıtılan *En-Nebe* dergisi DEAŞ'ın Arapça olarak çıkardığı dergisidir. Nebe Arapça rapor/haber anlamına gelmektedir. DEAŞ, *En-Nebe* Dergisini yürüttüğü faaliyetler ile ilgili bölge halkına haftalık bilgi vermek amacıyla kullandı. Bu yüzden dergi haftada bir yayımlanmıştır. Çoğunlukla 15-16 sayfadan oluşan dergi daha çok iç kamuoyunu aydınlatma amacı gözetmiştir.³⁶ Derginin içeriği DEAŞ'ın gerçekleştirdiği operasyonlar hakkında verilen bilgilerden meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra her sayıda dini içerikli makaleler, haberler, araştırmalar ve DEAŞ üyeleri ile yapılan röportajlardan oluşan bölümler yer almıştır. Dergide “Heykeller ve Semboller” veya “İslam Dini ve Müslümanlar” gibi yazı dizileri de mevcuttur. Bu tür yazı dizilerinde DEAŞ'ın ideolojisine göre olaylar yorumlanmış ve bu ideolojiyle bağdaşmayan günümüz Müslümanlarının inanışları kötülenmiştir.³⁷

2.2.1. DEAŞ'ın Nebe Dergisinde İşlediği Ana Konular

DEAŞ'ın kendi halkını bilgilendirmek amaçlı çıkardığı *En-Nebe* dergisinde “düşman” öznesi ön planda tutulmuştur. Ayrıca dergide yayınlanan haberlerin dili birleştirici olmaktan daha ziyade ötekileştirici ve kutuplaştırıcıydı. Örgütün anlam dünyasında “ılımlı Müslüman” gibi kategorik ayrımların olmadığı görülmektedir. DEAŞ'ın itikat anlayışına göre hilafet toprakları dışında yaşamını sürdüren ve kendisine biat etmeyen herkes düşman ve kâfirdir. Bu sebeple hilafet sınırları dışında bulunan her yer ve herkes ile savaş pozisyonunda olunmalıdır. Çünkü bu beldeler Dârülharp'tir. Bu düşünceden hareket eden örgüt Hz. Peygamber'in bazı hadislerini de

³⁶ Salihi, “İşid, Şiddet ve Propaganda”, 405.

³⁷ Salihi, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 24.

kendi görüşüne uyacak şekilde tevil etmekten geri durmamıştır. Örgüt yayınladığı haberler vasıtasıyla Müslümanları İslam Devleti topraklarına göç etmeye ve bu topraklarda kalıcı olabilmek ve gerçek İslam'ı yaşayabilmek için cihat etmeye davet etmiştir. DEAŞ'ın canlı bomba saldırılarını konu alan haberlerden bu saldırılar sonucu ölen sivillerin “hilafet toprakları” dışında yaşadıkları ve “hicret” etmeyi düşünmedikleri için müşrik ve düşman olarak öldükleri düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. Bununla beraber sivillere yönelik canlı intihar eylemleri cihat operasyonları kapsamında değerlendirilmiştir. DEAŞ'ın ideolojisine göre İslam Devleti dışındaki devletler “tağutlar” eliyle idare edildiği için bu ülkelere saldırı, onlar halifeye biat edinceye kadar meşru haktır.³⁸

Şiddeti temel ilke edinen *En-Nebe* dergisinin kırk yedinci sayısının kapak resminde “müşrikleri gördüğünüz yerde öldürün” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bahsi geçen bu ifadeden hareketle “Müşrik düşmanların kimler olduğu ve onlarla nasıl bir mücadeleye girilmesi gerektiği gibi sorular gündeme gelmektedir. Örgütün hayat felsefesine göre sözü edilen müşrikler en yalın ve basit ifade ile tağutun yandaşı idareciler ve onların yönetimi altında yaşamayı tercih eden herkestdir. Dergideki yazılarda “şiddet” vurgusunda olduğu gibi “tağut” kavramı da ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Tağut terim anlamı itibariyle haddini aşan anlamına gelse de örgütün literatüründe: Allah'ın kanunlarına tabi olmayan, beşerin ortaya koymuş olduğu yasalara göre devleti yöneten idarecilerdir. Görüldüğü üzere DEAŞ tağut tanımlaması noktasında oldukça katı bir tavır sergilemektedir. İsmail Haniye ve Muhammed Mursi gibi İslami referanslarla siyaset yapan liderler sapkın tağutlar taifesinden kabul edilmişlerdir. Bu liderlerin şeytanın taifesinden olmasının nedeni onların Allah'ın en önemli emri olan cihadı bırakıp Şeytan ürünü olan demokratik sistem içinde çözüm bulmaya çalışmış olmalarındadır.³⁹

Tablo2: *En-Nebe* Dergisindeki Yazıların Kategorik Dağılımı

Toplumsal ve Dini Meseleler	Güncel ve Siyasi Meseleler	Örgüte Davet	Konuşmalar
Ziraat merkezinden çiftçilere yardım	Demokrasi ile mücadele (Belçika saldırısı)	Hicret	Tiranlar ile seküler bilim adamlarının ilişkisi
Kadın-erkek ilişkisi	Hilafet Devleti'nin Horasan (İran) vilayetindeki kazanımları	İki cephede savaş, mürtedler ve aile... ve zafer	Müslümanlar Darül İslam'a göç etmeli
Semboller ve heykeller	Suriye'de Türkiye Rusya yakınlaşması	Allah yolunda cihadın en önemli amaçları	En önemli hükümler: Zekat ve fitir
İslamiyet ve İslam ümmeti	Aşiret bağları ve ümmetçilik		Ölümün farkındalığı ve inkarının günahı

Kaynak: <http://www.setav.org/assets/uploads/2018/01/98.-DAES%CC%A7-tamrapor.pdf>

2.3. DEAŞ'ın Türkçe Yayın Yapan Dergisi *Konstantiniyye*

³⁸ Salihi, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 26.

³⁹ *En-Nebe* 23 (ts.), 8.

Konstantiniyye dergisinin çıkartılmış olması DEAŞ'ın propaganda faaliyetlerinin Türkçe ayağını meydana getirmiş olmasından dolayı örgüt adına atılmış önemli bir adımdır. El-Hayat Medya çatısı altında “Türk masası” aracılığıyla dizayn edilen dergi Haziran 2015'te dijital ortamda ilk yayın hayatına başlamıştır. Ancak bölgedeki gelişmelere bağlı olarak fazla bir ömrü olmayan dergi toplamda yedi sayı olarak çıkartılabilmiş ve Ağustos 2016 tarihinde son bulmuştur. DEAŞ, bu dergiyle, Türkiye'deki hedef kitlenin bilgilendirilmesini ve Türkiye'deki insanların örgüte karşı olan ön yargılarının ortadan kaldırılmasını ve Türkiye'deki örgüte yönelik karalama politikalarının önüne geçebilmesini hedeflemiştir.

Derginin adının *Konstantiniyye* olarak seçilmiş olması bilinçli olarak yapılmış bir hamledir ve derginin her sayısının önsözündeki Konstantiniyye'nin fethinin gerçekleşmesi için Allah'a dua edilmesinin de özel bir anlamı vardır. Ayrıca, derginin tüm sayılarının içindekiler bölümünde, Hz. Muhammed'e ait olduğu bilinen “Konstantiniyye mutlaka feth olunacaktır.” hadisi yer almaktadır. Konstantiniyye ismi İstanbul'un Arapçadaki karşılığıdır. Osmanlı imparatorluğu yıllarında bu şekliyle yaygın olarak kullanılmıştır. Konstantiniyye olarak kastedilen İstanbul, tarihsel açıdan Hz. Muhammed'in hadisinde yer alırken ve onu feth eden komutan ve ordusu övülürken, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ise birçok Müslüman komutan tarafından bu övgüye layık olabilmek için kuşatılmasına rağmen ancak Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilebilmiştir. Meseleye DEAŞ ekseninden baktığımızda 1453 yılında İstanbul'un Müslüman Türk milleti tarafından fethedilmiş olmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin DEAŞ tarafından tağut bir devlet olarak görülmesi nedeniyle, yeniden fethedilmesinin zorunlu olduğu vurgulanmakta ve bu zaferin DEAŞ'a nasip olması için dua edilmektedir. Bu söylem ayrıca örgütün Türkiye'ye saldırma ve İstanbul dâhil belli toprakları ele geçirme amacı taşıdığı mesajını da vermektedir. Nitekim dergisinin çıkış döneminin 2015 yılında Suruç, ardından Ankara Garı, Sultanahmet ve Beyoğlu'ndaki terör eylemleri, Haziran 2016'daki İstanbul Atatürk Havalimanı saldırısı gibi örgütün Türkiye'de gerçekleştirmek istediği kanlı terör eylemleriyle aynı tarihlere denk geliyor olması da tesadüfi değildir.⁴⁰

Konstantiniyye dergisinin birinci sayısı Haziran 2015'te “Konstantiniyye'nin Fethi” başlıklı yazıyla ve önsözünde ise “Rabbimizden bize bu konuda muvaffakiyetler vermesini diliyoruz. Ve bugüne kadar İslam Devleti'ne km'lerce alanı savaş ve silahla bahşeden Rabbimizden derginin adını verdiğimiz Kostantiniyye'nin savaşız ve kansız bize kapılarını açmasını diliyoruz. Ya Rabbi Resulullah'ın bahsetmiş olduğu İstanbul'un fethini bize nasip et.”⁴¹ Şeklinde dua ile yayın hayatına başlamıştır.

Konstantiniyye dergisinin misyonu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Aylık olarak yayınlamayı hedeflediğimiz bu dergimizde de özellikle Türkiye'deki Müslümanların İslam Devleti hakkında merak ettiği konulara değineceğiz. Şüphe ve bidat ehli insanların İslam Devleti'ni yanlış tanıtmalarına fırsatı vermeyeceğiz. Bu anlamdaki şüphelerine cevap vererek İslam Devleti'ne iftira atmalarına mahal bırakmayacağız. İlmi ve siyasi birçok konuya değinerek özellikle halkımızı akidevi, fıkhi, siyasi ve menheci konularda bilgilendirerek Selefi Salihli'nin akidesi ve usulünü tanıtmaya gayret edeceğiz.”⁴²

DEAŞ, *Konstantiniyye* dergisinin çıkartılış amacını Türkiye'deki Müslümanların sözde İslam Devleti hakkında merak ettiklerini aydınlatmak için olduğunu söylese de gerçek amaç bu

⁴⁰ Necati Alkan, *El Kaide'den İsid'e Din Şiddet ve Terörizm* (Karınca, 2016), 14.

⁴¹ Konstantiniyye, “Konstantiniyye'nin Fethi” 1 (ts.), 3.

⁴² Konstantiniyye, “Önsöz, Konstantiniyye” 1 (ts.), 3.

değildir. *Konstantiniyye* dergisini diğer dergilerden farklı kılan ise doğrudan Türkiye'deki rejimi hedef almasıdır. Bu dergideki makaleler tamamen örgütün propaganda stratejisi çerçevesinde oluşturulmuş ve bir amaca hizmet etme gayesi içerisindedir. Örgüt düşman sınıfında konumlandığı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarına bu dergi üzerinden saldırmakta, tabanına bu dergi üzerinden mesaj vermekte hatta motivasyon sağlamaktadır.⁴³

Konstantiniyye dergisinin çıkması noktasında üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise derginin sadece Türkiye devletini değil dünyanın dört bir köşesinde Türkçe konuşan insanları hedef almış olmasıdır. Hedef alınan kitlenin ezici çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşarken; dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmış bulunan ve özellikle de Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İngiltere gibi ülkelerdeki göçmen statüsünde olan Türkleri kendisine hedef seçmiştir. Hali hazırda Batılı ülkelerde hayatlarını devam ettiren Müslümanlar topluma uyum sağlarken kültürlerini, dillerini ve inançları yaşaya bilme/ koruyabilme gibi konular da bir takım problemler yaşamaktadırlar. Bilhassa dini hassasiyetleri bulunan kişilerin Avrupa'daki mevcut İslamofobik davranışlar nedeniyle toplumdaki soyutlanmalarına, yani ötekileştirildiklerine tanıklık edilmektedir. Bu nedenlerden ötürü DEAŞ'ın *Konstantiniyye* dergisi eliyle yaptığı propaganda faaliyetini değerlendirirken sadece Türkiye merkezli olmadığını, Türklerin yaşadığı diğer ülkelerin de hedef olarak seçildiğini mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

DEAŞ ile mücadele sürecinde karşı-söylem geliştirilmesi noktasında önem taşımaktadır. Ayrıca Avrupa metropollerinde kimlik ve entegrasyon sorunu yaşayan insanların El KAİDE ve DEAŞ gibi dini motifli terör örgütlerinin propagandalarına karşı açık hale geldiklerine de dikkat edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan örgütün hitap ettiği kitleyi en temelde ikiye ayırmak mümkün görünmektedir. Birinci kitle düşman tanımlanan ve mutlak suretle yok edilmesi gereken kitledir ki, bu kitle DEAŞ tarafından tekfir edilmiş olanlardır. İkinci kesim ise örgütün faydalanmak amacıyla hedef aldığı kesimdir. Bu grup radikalize edilerek ve var olan farkındalıkları devamlı kaşımak suretiyle çoğaltılarak DEAŞ sempatisizliği yaratılmakta ve bu kişilerin yaşadıkları ülkeleri terk ederek Suriye Irak ekseninde yer alan İslam Devleti'nin vatandaşları olmaları amaçlanmaktaydı.⁴⁴

Konstantiniyye dergisinin yayın hayatı 24 Ağustos 2016 tarihinde sona erdi. Bu tarihe kadar yedi sayı çıkartılabilen dergi bu tarihten sonra yayın serüvenini tamamlamış oldu. Bunun nedeni ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) 24 Ağustos 2016 tarihinde başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH) kapsamında Ekim 2016'da Dabık köyü ve etrafını DEAŞ unsurlarından tamamen temizlenmiş olmasıdır. Örgütün uğramış olduğu bu hezimet dergiler aracılığıyla inşa ettiği mitlerin de çöküşüne neden oldu. İçinde bulunmuş olduğu bu kaostan bir çıkış yolu arayan örgüt yeni bir ivme kazanmak adına *Konstantiniyye* dergisinin yayınlarına son verirken İngilizce yayımlanan *Dabiq* dergisinin de ismini *Rumiyah* olarak değiştirdi. *Dabiq* dergisinin son sayısı Temmuz 2016'da yayımlanmış ve ardından onun yerini Eylül 2016'da *Rumiyah* dergisi almıştır.⁴⁵

2.3.1. DEAŞ'ın *Konstantiniyye* Dergisinde İşlediği Ana Konular

⁴³ Özkan Dede - Yunus Emre Tansü, "İŞİD Terör Örgütü'nün Türkiye'deki Dijital Propagandası: Konstantiniyye Dergisi", (2020), 8.

⁴⁴ Alkan, *El Kaide'den İşid'e Din Şiddet ve Terörizm*, 12.

⁴⁵ Salih, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 34.

Taliban örgütünün tarihi eserleri tahrip ederek kültürel mirası yok etme çabasına bezir bir tutumu DEAŞ'ta göstermiş ve ele geçirdiği bölgelerdeki tüm tarihi eserleri “putların yıkılması” başlığı altında kutsallaştırılmaktadır. Bu durum dünya kamuoyunun çok sert tepkisini çekmesine rağmen DEAŞ, daha önce sivillerin öldürüldüğü terör eylemlerini “istişhadi operasyon” şeklinde yüceltmesi gibi bu eylemini de cihadın bir parçası olduğunu sempatanlarına anlatma yoluna gitmiştir.

Dergide yer alan makalelerin ortak noktası DEAŞ'ın diğer dergilerin de olduğu gibi şiddet övgüsüdür. Gerçekte örgütün şiddet eylemleri yazılarda kullanılan baskıcı ve dayatmacı dilin icraata dönüşmüş halidir. Farklı düşüncelere yaşam hakkı tanımayan bir dünya görüşüne sahip olan örgüt üyeleri, gerçek hayatta bunu pratiğe dökme noktasında hiçbir tereddüt göstermemekteydiler. Pasifizm, diyalog, barış ve eylemsizlik kavramları DEAŞ'ın kabul etmediği hatta hor görüp küçümsediği kavramlardı. Bu pasif duruşun aksine harekete geçmek, eylemde bulunmak, savaşmak ve kan akıtmak övgüye değer durumlardı. Sürekli eylem çağrısında bulunan örgüt bununla grup kimliğini canlı tutmanın ve pekiştirmenin gayreti içerisinde olmuştur. Mısır'daki Müslüman Kardeşlere yöneltilen en provokatif eleştirilerden biri şiddeti bir yöntem olarak kabul etmemeleri olmuştur. Derginin altıncı sayısındaki yazının “İhvan ve Pasifizm” başlıklı bölümünde “Müslümanları cihada çağırmak yerine İhvan, tarih boyunca, onları pasifizme davet etmiş ve hatta kâfirlere korku salmanın İslam'ın bir parçası ve bunu inkâr edenin kâfir olmasına rağmen “terörizmi” kınamamıştır.”⁴⁶ Denilmek suretiyle ihvan hareketi eleştirilmiştir. Dolayısıyla DEAŞ sadece savaşı ve şiddet kullanımını değil, düşman topluluklara korku salma yöntemi olarak terörü de övmektedir. Terörü meşrulaştırmakta zorlanan örgüt, yine dini kaynaklara başvurarak gerekçeler bulmaya çalışmıştır. Bu istikamette “İslam dini hiçbir gün barış dini olmadı. İslam dini cihat dinidir. Zira sizin peygamberiniz âlemlere rahmet olarak kılıçla gönderildi ve sadece Allah'a kulluk edilene kadar savaşmakla emrolundu.”⁴⁷ denilmektedir.

Ebubekir Bağdadi'nin Musul'da yaptığı bir konuşmada sarf ettiği bu ifadeler örgütün şiddet ile nasıl kendisini özleştirdiğini ve dini nasıl araçsallaştırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Örgüt inşa ettiği çarpıtılmış ve yozlaştırılmış anlam dünyasında şiddet eylemlerini hayatın normal seyri içerisinde bir parçası olarak görmüştür. Bu sebepten ötürü dergide yer alan makalelerin yanı sıra görsellerin neredeyse tamamı şiddet içeriklidir. DEAŞ'a göre sadece erkekler değil kadın ve çocuklar da şiddet eylemlerinde görev alabilirler. Şiddet ve terörün övülmesinde ve hayatın bir parçası olarak kabul edilmesinde DEAŞ'ın gösterdiği yaklaşım kendisinden farklı bir ideolojiye sahip olsa da PKK ile benzerlik göstermektedir. Her iki örgüt de “kurtuluş” mücadelesi adı altında toplumsal değerlerin içlerini boşaltarak sömürmüştür. Kadın, erkek ve çocuk ayrımı gözetmeksizin kendi ideolojilerine inan herkesin eline silah vererek kanlı eylemlerinde kullanmışlardır.⁴⁸

Tablo3: Konstantiniyye Dergisindeki Yazıların Kategorik Dağılımı

Yayın Tarihi	Kapak Konusu	Mesajı
--------------	--------------	--------

⁴⁶ Konstantiniyye, “İhvan ve Pasifizm” 6 (ts.), 24.

⁴⁷ Konstantiniyye, “Gerek Hafif Gerekse Ağır Olarak Savaşa Çıkın” 2 (ts.), 24.

⁴⁸ Salihi, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 39-40.

Haziran 2015	Konstantiniyye'nin Fethi	DEAŞ hedefleri arasında Türkiye'nin de olduğu mesajını vermektedir.
Temmuz 2015	Hilafetle Savaşmak Riddet Midir?	Suriye'de Türkiye tarafından desteklenen gruplar hedef alınmaktadır.
Eylül 2015	İstihadi Operasyonların Caizliği ve Fazilet	Terör örgütü destekçileri canlı bomba eylemi düzenlemek için teşvik edilmektedir.
Aralık 2015	Sen Onları Birlik Sanırsın, Oysa Kalpleri Paramparçadır	DEAŞ'ın farklı dinlerden ve ülkelerden çok sayıda düşmana karşı mücadele verdiği mesajı verilmektedir.
Ocak 2016	Küfredenler ise Tağutun Yolunda Savaşırlar	Türkiye'deki demokratik ve laik düzen, Meclis ve ordu gibi kurumlar hedef alınmaktadır
Nisan 2016	Mürted Kardeşler	Müslüman Kardeşler'in siyasi ve dini duruşu hedef alınmaktadır.
Ağustos 2016	Küfür Risaleleri	Türkiye'deki Nur Cemaati'nin siyasi ve dini duruşu hedef alınmaktadır.

Kaynak: <http://www.setav.org/assets/uploads/2018/01/98.-DAES%CC%A7-tamrapor.pdf>

2.4. DEAŞ'ın Çok Dilli Dergisi Rumiyah

Fırat Kalkamı Harekâtı (FKH) kapsamında Cerablus, Dabık ve el-Bab bölgelerinin DEAŞ'tan temizlenmesi sonrasında örgüt, yayınlarında yeniden düzenlemeye gitmek zorunda kaldı. DEAŞ Türkçe yayımladığı dergiye *Konstantiniyye* adını vererek İstanbul'u hedeflerken İngilizce dergisine *Dabiq* adını vermişti ve böylece Haçlılara karşı savaştığı mitini kurgulamıştı. Türk ordusunun bu mitleri yıkmasının ardından DEAŞ hedefini daha da uzağa, Roma'ya doğru çevirdi.⁴⁹

Rumiyah Arapça karşılığı Romalılaştırılmış anlamına gelmekte olup Türkçe karşılığı Roma'dır. DEAŞ'ın propaganda amaçlı kullandığı çok dilli çevrimiçi dergisidir. İlk olarak Eylül 2016'da İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Endonezyaca ve Uygurca dâhil olmak üzere birçok dilde yayınlandı.⁵⁰

Dabiq dergisi gibi, her sayı Ebu Hamza el-Muhacir'e atfedilen şu alıntıyla kutsallaştırılıyordu:

"Ey Muvahhidler! Sevinin! Vallahi biz bu Cihat'ımızda Rumiye'nin (Roma) zeytin ağaçları altına varıncaya kadar dinlenmeyeceğiz."⁵¹

Rumiyah dergisiyle birlikte örgüt dergi faaliyetlerini tek bir çatı altında bir araya getirmiş ve yayın periyodunu daha düzenli bir forma sokmuştur. Bu yeni dergi, Eylül 2016'dan Eylül 2017'ye kadar yayınlandı ve 13 sayı olarak çıkartılmıştır.⁵²

⁴⁹ Salihi, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 53.

⁵⁰ Bethan McKernan, "Isis' new magazine Rumiyah shows the terror group is 'struggling to adjust to losses' | The Independent | The Independent" (2016).

⁵¹ Thomas Joscelyn, "Town of Dabiq Falls to Turkish-Backed Forces | FDD's Long War Journal" (17 Ekim 2016).

⁵² Robert J. Bunker, "The Islamic State English-Language Online Magazine Rumiyah (Rome): Research Guide, Narrative & Threat Analysis and U.S. Policy Response", *Terrorism Research Center EBook*, (01 Ocak 2019), 4.

Rumiyah dergisinin ikinci sayısının yayınlanmasıyla birlikte, DEAŞ'ın propaganda çabalarının iki temel eğilimle karakterize edilen stratejik bir yön değişikliğine maruz kaldığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden ilki örgütün propaganda takımı ağır bir baskı altına alındı. Örneğin, Ebu Muhammed El Adnani ve Va'il El-Fayad gibi kilit figürlerin öldürülmesinin yansımaları örgüt ve yandaşları arasında bir baskı oluşturdu. İkincisi, örgütün propagandasındaki ana temalar, sahada alınan mağlubiyetlere göre yeniden ayarlanmak zorunda kaldı.⁵³

2.4.1. DEAŞ'ın *Rumiyah* Dergisinde İşlediği Ana Konular

Rumiyah dergisinin ilk sayısı, örgütün sözcüsü Ebu Muhammed el-Adnani'nin ölümünden sonra yayınlandı. Daha sonra örgüt daha küçük insan gruplarına yönelik bıçaklı saldırıların nasıl gerçekleştirileceğine dair ayrıntılı açıklamalar da dâhil olmak üzere, gayrimüslimlere yönelik saldırıları haklı çıkardığı derginin ikinci sayısını yayınladı. Ve bundan sonra dergiyi bir propaganda aracı olmaktan çıkartıp adeta militanlarına uzaktan talimatlar verdiği operasyonel bir araca dönüştürdü. Bu bağlamda Ekim 2016'da *Rumiyah* dergisi takipçilerine bıçaklı saldırılar düzenlemelerini tavsiye etti ve İslam tarihi boyunca cihatçıların Allah adına kâfirlerin boyunlarını ve değişik uzuvlarını kılıçla keserek ve onların kaba etlerini delerek vurduklarını savundu. Yine aynı şekilde dergi okuyucularına bıçakların kolayca elde edilip, saklanabileceğini ve vakti geldiğinde de ölümcül bir silaha dönüşebileceği tavsiyesinde bulundu.⁵⁴

DEAŞ toprak kaybettikçe alan hâkimiyetini de kaybediyordu ve böylece oluşturmaya çalıştığı halifelik miti de ütopyaya dönüşüyordu. Örgüt bu kötü gidişata dur diyebilmek ve yeniden moral üstünlüğünü elde edebilmek için tüm imkânlarını seferber etti. Bu durum örgütün vermiş olduğu mesajların şiddetinin ve içeriğinin de değişmesine neden oldu. Artık örgüt top yekûn bir savaş başlatmıştı ve bu savaşın en önemli medya ayağını oluşturan *Rumiyah* dergisi aracılığıyla şu şekilde çağrıda bulundu: Zorluk safları arındırır, bu nedenle "gerçek inananlar" toplanmalı, düşmanlarının eylemlerine aynı şekilde cevap vermeli ve ilahi olarak güvence altına alınmış zaferin peşinden gitmelidir.

DEAŞ sahada safları sıklaştırabilmek ve öldürülen elemanlarının yerlerini doldurabilmek için Kadın sempatizanlarını da cepheye çağırmaktan geri durmadı ve kadınları erkeklere karşı bir propaganda malzemesi olarak kullandı. Örneğin Kenya'daki kadın militanların (örneğin "Önsöz: Doğu Afrika'dan Bir Mesaj" ve "Operasyonlar") ve İslam tarihinden önemli kadınların (örneğin, "Sahabiyyat'ın Yaşamlarından Kararlılık Hikâyeleri") sadece ilham verici örnekler olarak değil, aynı zamanda erkekleri utandırmak ve onları cepheye çekmek için bir araç olarak kullanıldı.

Rumiyah dergisinde verilmek istenilen mesaja göre, Müslümanların (yani İD'in) karşı karşıya olduğu zorluklar karşılıklı şiddetle cezalandırılmalıdır. "Just Terror Tactics" Sadece Terör Taktikleri makalesi, DEAŞ destekçilerine, Inspire'in⁵⁵ "Açık Kaynak Cihat" bölümünü hatırlatan operasyonel tavsiyeler bile vererek bıçaklı saldırılarda bulunmaları çağrısında bulundu. Dahası, bu makale "yalnız kurt" terimini, bir propaganda savaşında semantiğin önemini ve DEAŞ'ın bu tür eylemleri doğası gereği meşru ve ahlaki açıdan haklı gösterme ihtiyacını

⁵³ Haroro J. Ingram, "Rumiyah, Issue 2 (English): Rallying the 'True Believers' as Hardship Purifies the Ranks", (10 Ekim 2016).

⁵⁴ Robin Wright, "The Hand of ISIS at Ohio State | The New Yorker" (Erişim 20 Ocak 2023).

⁵⁵ "Inspire" El-Kaide Terör Örgütü tarafından özellikle Batı Ülkelerinde yaşayan Müslümanları etkilemek için İngilizce olarak dijital ortamda yayınlanan dergidir.

yansıtan "adil terör operasyonları" ile değiştirdi (DEAŞ daha önce "adil terör" kavramını kullanmıştı.)⁵⁶ Bu durumu, Hz. Muhammed ve Sahabe'nin düşmanlarını cezalandırdığı örnekleri anlatan "Küffara Karşı Vahşet ve Şiddet" makalesiyle okuyucu nezdinde daha da güçlü hale getirdi.

Rumiyah dergisinin mimarları, Batı'daki birçok kişiye yabancı savaşçı olmaya veya yerli terörizme katılmaya ilham veren, anlam, güvenilirlik ve davranış değişikliği stratejilerini uygulamaya çalıştılar.⁵⁷

Rumiyah dergisinin ilk sayısının basımı uluslararası medya da tarafından gündeme taşınmıştır. Bu durum DEAŞ'ın ideolojisinin reklam edilmesini kolaylaştırırken aynı zamanda eylemin gerçekleşmesi kadar büyük bir propagandaya dönüşmüştür. Çünkü bu olay hedefteki topluluklarda DEAŞ tehdidinin tartışılmasına ve gündemde kalmasına neden olmuştur. Örneğin *Rumiyah* dergisinin beşinci sayısında ABD'nin Teksas eyaletindeki bir kilisenin görseline yer verilerek bu mekânın ideal bir terör hedefi olduğu belirtilmiştir. Mekânın açık adresi de yazıda yer almıştır. Bu tür açık hedef göstermeler örgüt açısından her ne kadar eylem maliyetine sebep olmasa da söz konusu mekânlarda güvenliğin artırılması ve gündelik yaşamın serbest kurallarının sıkılaştırılması gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur.⁵⁸

Derginin ana metnini oluşturan yazıların büyük bir bölümü cihadın fazileti ve cihadın yolundan sapanlara çağrı, Allah'ın hâkim olduğunu ve ne zaman öleceğini takdir ettiğini kabul etmek ve müminleri sabırlı olmaya davet etmek üzerine odaklanmış ve "Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın." ayeti kerimesi kullanılarak safları sıkılaştırma çabası güdülmüştür. Dikkat çekici bir şekilde, neredeyse her makaleye bir tür DEAŞ bayrağı grafiği konularak görsel anlamda okuyucu etkilenmeye çalışılmıştır. Özellikle kadınlar, zayıf ve yaşlılarla birlikte, du'a (namaz) yoluyla cihat etmeye teşvik edilmiştir.⁵⁹

DEAŞ'ın dijital yayın organı *Rumiyah* dergisi vasıtasıyla yaptığı eylem çağrılarında Avrupa'nın değişik ülkelerinden bazı cevaplar geldi. Konunun gereğinden fazla uzamaması için bir iki örnek vermekle yetineceğiz.

DEAŞ'ın eylem çağrısına ilk cevap Minto (Avustralya) şehrinden 10 Eylül 2016 tarihinde *Rumiyah*'ın ilk sayısı yayınlandıktan sonra geldi. DEAŞ'tan ilham alan ve radikal olduğunu açıkça ifade eden Khan, bir adamı büyük bir bıçakla karnından, göğsünden ve boynundan yaraladı. Olay yerinden kaçan saldırgan daha sonra polis tarafından yakalandı. Habere göre Khan bir süredir düzensiz davranışlarda bulunuyordu. Kur'an'ın cihat ayetlerini okuyor ve sokak vaazları dinliyordu. Adam saldırıda hedef alındı, çünkü Khan adamın Avustralya kültürünü somutlaştırdığını düşünüyordu.⁶⁰

Haber kaynaklarına göre elektronik bir kopyayı içeren Khan'ın evinde aşırılık yanlısı materyallerin bulunduğu iddia edildi. Yakın zamanda yayınlanan derginin ilk sayısının da DEAŞ bu yalnız kurtları Avustralyalılara saldırmaya çağırdı ve "Onları Brunswick, Broadmeadows,

⁵⁶ Dabiq 12 (ts.).

⁵⁷ Ingram, "Rumiyah, Issue 2 (English)".

⁵⁸ Salihi, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 58.

⁵⁹ *Rumiyah* 3 (ts.).

⁶⁰ Laura Banks vd., "Minto terror attack: Islamic radical Ihsas Khan had a plan to 'kill an Aussie', police will allege | Daily Telegraph" (2016).

Bankstown ve Bondi sokaklarında öldürün... Bıçaklayın, vurun..."⁶¹ mesajını verdi. Bu saldırının bu mesajdan sonra gerçekleştirilmiş olması DEAŞ'ın medya araçlarını nasıl bir eylemsel araca dönüştürdüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Diğer bir saldırı da Amerika Birleşik Devletleri'nde 17 Eylül 2016 gerçekleştirildi: 22 yaşındaki Dahir Ahmed Adan, 17 Eylül 2016 Cumartesi akşamı Minnesota'daki St. Cloud Alışveriş Merkezi'nde alışveriş yapanlara saldırdı. Saldırı sırasında güvenlik görevlisi üniforması giyen Adan, iki bifttek bıçağıyla alışveriş yapan 10 kişiyi yaraladı. Saldırgan, DEAŞ tarafından sahiplenildi ve eylem Amaç medya grubu aracılığıyla hızla üstlenildi.⁶² Saldırı daha sonra *Rumiyah*'ın Ekim sayısında 'Operasyonlar' bölümünde şu şekilde yer aldı: Zilhicce'nin 15'inde, Hilafet'in bir askeri -kardeşimiz Dahir Adan- Haçlı koalisyonuna dâhil olan milletlerin vatandaşlarını hedef alma çağrılarına yanıt olarak Minnesota eyaletinde 10 kâfiri bıçakladı.⁶³

Üçüncü DEAŞ saldırısı, 16 Ekim 2016 Almanya'nın Hamburg kentinde bir köprü'nün yakınında saat 22.00'de genç bir erkek, yirmili yaşlarının başında bir adam tarafından bıçaklandı.⁶⁴ Yine bu saldırı da derginin Kasım sayısında yer aldı: Muharrem ayının 15'inde, bir Hilafet askeri, İslam Devleti'nin Haçlı koalisyonuna katılan ulusların vatandaşlarını hedef alma çağrısına yanıt olarak Hamburg şehrinde iki kâfiri bıçakladı.⁶⁵

Yukarıdaki saldırıların dışında DEAŞ, Brüksel (Belçika)—5 Ekim 2016, Ohio Eyalet Üniversitesi (Amerika Birleşik Devletleri)—28 Kasım 2016, Louvre, Paris (Fransa)—3 Şubat 2017, Stockholm (İsveç)—7 Nisan 2017, Queanbeyan (Avustralya)—6-7 Nisan 2017, : London Bridge & Borough Market (İngiltere)—3 Haziran 2017, Brighton (Avustralya)—5 Haziran 2017, Norte Dame, Paris (Fransa)—6 Haziran 2017, Barselona ve Cambrils (İspanya)—17 Ağustos 2017, : Brüksel (Belçika)—25 Ağustos 2017, gibi çeşitli bölgelerde "yalnız kurt" adını verdiği militanları eliyle eylemler gerçekleştirdi.⁶⁶

Bahsi geçen tüm bu eylemlerin ortak özelliği DEAŞ'ın *Rumiyah* dergisi aracılığıyla tavsiye ettiği bıçak aletinin bir silah olarak seçilmesi ve eylemlerin örgüt tarafından üstlenilerek yayın organında yer almasıdır. Bu örneklerden hareketle denilebilir ki, DEAŞ *Rumiyah* dergisi gibi yayın organları vasıtasıyla dünyanın en ücra köşelerine ulaşarak orada sempatizan ve militanlar edinmiş ve bu kişileri yine yayın organları eliyle eğitmiş ve onlara -yalnız kurtlar gibi- bir takım isimler vererek operasyonlarda kullanmıştır.⁶⁷

DEAŞ'ın *Rumiyah* dergisinde işlemiş olduğu temel konu diğer dergilerinde de olduğu gibi cihat konusuydu. Bu konuda Kur'an'dan ve Hz Peygamber'in sözlerinden deliller getirdiği ayet ve hadisleri kendi anlayışına göre yorumlama yoluna gittiği görülmektedir. Örgüt böylece haklı olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Örneğin Irak ve Suriye halkının başına gelenleri yorumlarken en sık kullandığı ayetlerden birisi olan "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp

⁶¹ Banks vd., "Minto terror attack: Islamic radical Ihsas Khan had a plan to 'kill an Aussie', police will allege | Daily Telegraph" (2016).

⁶² "Program On Extremism Twitter'da", *Twitter* (2016).

⁶³ *Rumiyah*, "Operations" 2 (ts.), 34.

⁶⁴ Banks vd., "Minto terror attack: Islamic radical Ihsas Khan had a plan to 'kill an Aussie', police will allege | Daily Telegraph" (2016).

⁶⁵ *Rumiyah*, "Military and Covert Operations" 3 (2016), 44.

⁶⁶ Banks vd., "Minto terror attack: Islamic radical Ihsas Khan had a plan to 'kill an Aussie', police will allege | Daily Telegraph" (2016).

⁶⁷ Banks vd., "Minto terror attack: Islamic radical Ihsas Khan had a plan to 'kill an Aussie', police will allege | Daily Telegraph" (2016).

bölünmeyin.”⁶⁸ ayetinde buyurulan emirden onların yüz çevirmeleri, bu emrin gereği olan Allah'ı hükmünde birlemekten, şeriatını ikame eden bir imamın sancağı altında toplanmaktan kaçınmaları ve bundan imtina eden kâfir taifelere karşı savaşmaktan yüz çevirmelerinden dolayı oldu diyerek, olayların sebebini dine dayandıran bir anlayış sergiledi.⁶⁹

Tablo4: Rumiyağ Dergisindeki “Yalnız Kurt” Çağrısı Yapan Yazıların Kategorik Dağılımı

Konu Başlığı	Kullanılan Görsel	Mesaj
“Kâfirin kanı sizin için helaldir. Öyleyse onun kanını dökün.	Kanla yazılmış yazı ve bıçak görseli	“Her birey silah ve bilgiye sahip olmasa da bulunduğu yerde terör eylemi gerçekleştirebilir”
“Terör Taktikleri”	Bıçak ve insan vücudunda hedef gösteren görsel	
“Terör Taktikleri”	Fransa'daki terör saldırısında kullanılan kamyonun görseli	
“Bıçak Saldırıları”	Çeşitli bıçaklar ve kalp görseli	
“Terör Taktikleri”	Yanan bina görseli	
“Terör Taktikleri”	İtfaiye, polis, ambulansın olduğu olay mahalli görseli	
“Kamyon Saldırıları”	Kamyon görseli	

Kaynak: <http://www.setav.org/assets/uploads/2018.01.98.-DAES%CC%A7-tamrapor.pdf>

3. DEAŞ'ın Kullandığı Sosyal Medya Araçları

Terör örgütleri interneti ve sosyal medyayı özellikle yaptıkları eylemleri paylaşmak ve fotoğraflarla desteklemek için kullanmaktadırlar. Aynı zamanda sosyal medya terör örgütleri tarafından yaptıkları eylemlerin ne derece hedeflerine ulaştığı konusunda bir değerlendirme unsuru olarak görülmektedir. DEAŞ gibi dini konuları kendilerinin eylem nesnesi haline getirmiş terör örgütleri internet kullanımını oldukça fazla gerçekleştirmektedirler.⁷⁰

DEAŞ tarafından kullanılan sosyal medya içerikleri ve pazarlama stratejileri örgüte yeni militanlar temin etmek için yapıldığı kadar diğer örgütlerin bağlılığını ve katılımını da hedeflemektedir. DEAŞ'ın sosyal medyayı şiddet içerikli resimleri servis etmek, potansiyel yeni savaşçıları etkilemek ve “yalnız kurt” saldırılarını teşvik etmek için kullanmış olması dikkat çekmektedir. Ancak asıl önemli olan bu etkinliklerin karmaşık çevrimiçi araçlar tarafından desteklendiğinin fark edilmesi olmuştur.⁷¹ Bu bölümde DEAŞ tarafından kullanılan Youtube, Facebook, Twitter ve Telegram gibi sosyal medya araçları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

3.1. Twitter

⁶⁸ Al-i İmran, 103, “Kur'an'ı Kerim Diyanet İşleri Başkanlığı Türkçe Meali” (Erişim 21 Ocak 2023).

⁶⁹ Rumiyağ 5 (ts.), 4.

⁷⁰ Bülent SarıdiKen, “Deaş (İşid) Örneği ile Meya ve Terör İlişkisi”, *Social Sciences Studies Journal* 5/43 (01 Ocak 2019), 4653.

⁷¹ J. M. Berger, “How ISIS Games Twitter”, *The Atlantic* (16 Haziran 2014).

Twitter ve Facebook, DEAŞ'ın yeni medya içerisinde en çok tercih ettiği sosyal medya araçlarının başında gelmiştir. Ağ hesapları çoğu zaman kapatılmasına rağmen sürekli yeni hesaplar açarak bu mecralardaki faaliyetini sürdüren örgüt, dijital cihaz kapsamında duyuru ve videolarını ilgili sitelerdeki hesaplarında yayınlamakta ya da birçok Twitter ve Facebook hesabını hekleyerek etki alanını genişletmekteydi. 2015 Nisan'da Siber Halifelik adlı grubun TV5 Monde adlı kanalın Facebook hesabını ele geçirerek kapak fotoğrafına "Je Suis Charlie" kampanyasına atıf yaparak, "Je suİS" (Ben İslam Devletiyim) yazmış⁷² ve siber cihadın devam edeceğini duyurarak bu alanda DEAŞ'ın ne kadar etkili olduğunu göstermiştir.⁷³ Yine buna benzer bir şekilde ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı'na (CENTCOM) ait Twitter ve YouTube hesapları ele geçirilerek bu hesaplar üzerinden DEAŞ propagandası yapılmıştır.⁷⁴

Twitter'ın insanlarla iletişimi kolaylaştırmaya ve gündemi belirlemeye/takip etmeye yarayan hashtag⁷⁵ uygulamaları vardır. Twitter ana sayfa da belirtilen 'trendy topic'ler hashtag'lerle belirlenir. Hashtag'ler Twitter'ın geniş kitlelerin dikkatini bir konuya yönlendirmek ve kamuoyunu oluşturmak için kullandığı uygulamalardır.⁷⁶ Bu uygulamalar DEAŞ'ın siber cihadına olanak sağlaması için örgüt militanları/gönüllüleri tarafından aktif olarak kullanmıştır. Örneğin, 2014 yılının Haziran ayında Brezilya'da yapılmış olan Dünya Kupası için açılan hashtaglere bir dizi saldırı gerçekleştirilmiştir. #Brazil2014, #ENG, #France ve #WC2014 hashtaglerine tıklayan insanlar, DEAŞ liderliğinde cihada davet eden bir videoyu karşılarında bulmuşlardır.⁷⁷

Trend hashtaglerin manipüle edilmesine yönelik siber korsanlık faaliyetlerini gerçekleştiren örgüt, bu metot sayesinde Twitter'da kendisiyle ilgisi olmayan konular üzerinden bile dünyanın dört bir yanına sesini duyurabilmeyi başarmıştır. Örneğin 25 Haziran 2014 tarihinde "Kedinin İslam Devleti" (Islamic State of Cat) adlı bir Twitter hesabı üzerinden "Cihadın kedileri" (#catsofjihad) hashtagi ile başlatılan, elinde el bombası, silah veya dinamit bulunan sevimli kedi fotoğrafı paylaşımları, DEAŞ sempatizanları tarafından hızla benimsenmiştir.⁷⁸ Bu fotoğraflar aracılığıyla insanların zihnindeki yavru kedi imgesi cihat materyalleri ile bağdaştırılarak tersyüz edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda fotoğrafların internet aracılığıyla dolaşımının sağlanması sayesinde örgüt propagandasını genişletme fırsatı yakalamıştır.

3.2. Facebook

Facebook ta Twitter gibi milyonlarca kullanıcısı olan ve en popüler sosyal ağlardan biri olması nedeniyle DEAŞ gibi İslamcı Terör örgütlerinin dikkatini çekmiştir. Ancak Facebook üzerinden açılan hesapların kimliklerinin ve iletişim halinde buldukları kişilerin kolaylıkla

⁷² Henry Samuel, "Isil hackers seize control of France's TV5Monde network in 'unprecedented' attack" (Erişim 21 Ocak 2023).

⁷³ Arzu Çakır, "İŞİD'den Şimdi de Siber-Cihat", *Amerika'nın Sesi | Voice of America - Turkish* (Erişim 21 Ocak 2023).

⁷⁴ Çakır, "İŞİD'den Şimdi de Siber-Cihat".

⁷⁵ *Hashtag veya heşteş (Türkçe: diyez etiketi) pek çok mikroblog ve sosyal ağlarda bir sözcük ya da sözün başına kare işaret veya diyez işareti (#) eklenerek oluşturulur. Mikroblog ve Facebook, Google Plus, Instagram, Twitter ve benzeri sosyal ağ servislerinde, "#" sembolünün kelime veya kelime grubunun önüne eklenerek oluşturulan bağlantılar, anlık bilgileri kategorize etmeye ve kitlelere ulaştırmaya yardımcı olur.* <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hashtag>

⁷⁶ Günseli Bayraktutan vd., "Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Türkiye'de 2011 Genel Seçimlerinde Twitter Kullanımı", (2014), 21.

⁷⁷ Ceyhun Kaan Karakaş, "DAEŞ Propagandasında Yeni Medya Kullanımı", *Marmara İletişim Dergisi* 28 (2017), 38.

⁷⁸ Frances Martel, "ISIS Now Selling Jihad With Twitter Account Full of Adorable Kittens" (2014).

tespit edilmesi ve Facebook'un yüz tanıma programı kullanıyor olması bazı İslamcı örgütlerin Facebook'a karşı önyargılı yaklaşmasına sebep oldu.

ABD İç Güvenlik Bakanlığı yayınladığı bir raporla teröristlerin Facebook'u, silahların kullanımı, bomba yapım tarifleri, operasyonel ve taktik bilgilerin paylaşılması gibi dört ana amaç çerçevesinde kullandığını tespit etmiştir. Ayrıca Facebook, aşırıcı sitelere ve çevrimiçi radikal içeriklere açılan bir kapı olarak görülmektedir. Cihatçı Terör Örgütleri Facebook'u genelde ideolojik mesaj vermek ve hedeflerine ulaşmayı kolaylaştıran bir bilgi hazinesi olarak kullanmışlardır. Örgütlere ait biri ofisiyel diğeri gayri resmî olmak üzere iki farklı türden hesabın bulunduğundan bahseden Weimann, resmî hesapların çoğunlukla medya ve foruma sahip sponsor gruplar üzerinden açıldığını, gayri resmî hesapların ise sempatanlar tarafından örgüt propaganda yapmak amacıyla oluşturulduğunu vurgulamıştır.⁷⁹

DEAŞ'ın kullanmış olduğu Facebook hesapları üzerinde araştırma yapmak erişilen hesapların bir kısmının fake olması, gruplara üye olamayanlar ya da o kullanıcının arkadaş listesinde olmayanların paylaşımları görme yetkisinin olmayışı ve İngilizce dışında dillerde açılmış olan hesapların sistematik biçimde kapatılmaları gibi nedenlerle oldukça zordur. Ancak bu zorluğa rağmen yine de en popüler Facebook hesapları tahlil edilebilmiştir. Greenbirds Measuring Importance and Influence in Syrian ForeignFighter Networks isimli araştırmanın sonucuna göre örgütün en popüler Facebook hesabı: Shayk Ahmad Musa Jibril'e aittir. Jibril, DEAŞ militanlarınca takip edilmesine ve onlar üzerinde büyük etkisi olmasına rağmen örgütü destekleyip desteklemediğine ilişkin kesin bir açıklama yapmamıştır. Bunun en büyük nedeni Jibril'in herhangi bir örgütü desteklemekten ziyade cihadı destekliyor olmasıdır. Aynı araştırmanın diğer sonuçlarına göre ikinci en popüler hesap Wake Up Oumma tır. Bunlara ilaveten DEAŞ'ı desteklediği bilinen ve bu nedenle 11 Temmuz 2014 tarihinde tutuklanan Musa Cerantonio'nun hesabı gerek etkinliği bilindiği için gerekse yüksek beğeni alması nedeniyle diğer bir popüler hesaptır. Ayrıca Islamic State Scholar ve WakeUp Ummah The Return Part 2 isimli hesaplar da örgütün diğer popüler hesaplarındadır.⁸⁰

DEAŞ, Facebook gibi sosyal medya ağlarını, gözyaşı, kan ve acıyla dramatikleştirilmiş ve bu ağlar üzerin mesajını tüm dünyaya pazarlamayı başarmıştır.

3.3. Youtube

Son on yılda birçok ücretsiz video paylaşım sitesi geliştirilmiş olsa da (Vimeo, Vevo, Dailymotion, Veoh ve Flickr) Youtube, en çok izlenen video oynatıcısı olarak hala ön plandaki yerini korumaktadır. Bu durumun farkında olan DEAŞ hazırlamış olduğu gazete, dergi ve broşür gibi yayınlar vasıtasıyla kamuoyunda belli bir etki yaratmış olsa da Youtube gibi büyük bir video oynatıcısı kanaldan hiç vazgeçmemiştir. Çünkü Youtube de yayınladığı videolarla çok daha fazla dikkat uyandırmayı ve uluslararası kamuoyunun gündemini meşgul etmeyi başarabilmiştir. Aslında terör örgütlerinin kendi eylemlerini kayıt altına alarak yayınlaması 1990'lara kadar uzanmaktadır. Düşük çözünürlüklü kasetler aracılığıyla örgütler dönemin imkânları dâhilin de propaganda çalışmaları yapmaktaydı. Bugün ise teknolojinin sağladığı imkânlardan çok daha iyi yararlanan örgütler hemen hemen tüm eylemlerini medyatik kanallar aracılığıyla yüksek çözünürlükte tüm dünya ya pazarlayabilmektedirler. Video prodüksiyonları da DEAŞ'ın medya stratejisinin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır.

⁷⁹ Gabriel Weimann, "New Terrorism and New Media | Wilson Center" (2014).

⁸⁰ Esmâ Keskinçaya, "Irak ve Şam İslam Devletinin Yeni Medya Kullanımı", *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, (01 Ocak 2015).

Terör eylemi belli bir zaman ve mekânda cereyan etmektedir. Bunun kayıt altına alınması eylemin etkisini anlık olmaktan çıkararak zamana yayılmasına ve boyut değiştirmesine neden olmaktadır. Eylemin mesajının önceden planlanan formatta dolaşıma sokulması ve eylem üzerinden gerçekleşecek tartışmaların arzu edilen düzeyde ve çerçevede tutulması için de önemlidir. DEAŞ gerçekleştirdiği eylemleri kayıt altına almakla yetinmemiş belirli zamanlarda video çekmek için de eylem yapmıştır. Bunlar yapım hazırlığı olan, senaryosu önceden yazılmış ve oyuncularını belirlenmiş eylemlerdir. Bu eylemlerde ışık, ses ve diğer teknik altyapı profesyonelce kurgulanmıştır. Uluslararası kamuoyuna hitap eden bu videolar korku ve dehşetin kulaktan kulağa dolaşmasında ve terörün mesajının uzak diyarlara ulaştırılmasında oldukça etkili olmuştur. DEAŞ'ın propaganda videoları anlatım dili, teknik özellikleri, kullanılan görseller, simgeler ve metaforlar ile diğer örgütlerin çalışmalarından farklılık arz etmiştir.⁸¹

Video paylaşım sitelerinden sürekli olarak ölü ama ölümler çok mutlu görünen cihatçıların, şiddet içerikli unsurlarını paylaşan örgütün en çok izlenen videosu 17 Mart 2014 tarihinde paylaştığı Salil el-Sawarim adlı videosudur. Yaklaşık bir saat süren bu video bir günde 56.998 farklı Youtube hesabı tarafından izlenmiştir. Yayın tarihinden itibaren ise Twitter'da 60 saat içerisinde 32,313 kez retweetlenmiş ve takip eden iki ay içerisinde ise 807,25 kez retweetlenmiştir.⁸²

“Kılıçların Sesi” videosu da örgütün diğer bir meşhur videosudur. Bu video Youtube'a tarafından her defasında kaldırılmasına rağmen defalarca yeniden yüklenmiş ve archive.org ve justpaste.it gibi dosya paylaşım sitelerinde defalarca yayınlanmıştır. Ayrıca bu video DEAŞ militanları, fanatikleri ve bağımsız hayranlar tarafından Twitter ve Facebook'ta yoğun şekilde desteklendi. Bu sayede kitle kaynağını kullanarak izlenirliğini en üst düzeye çıkarırken, aynı şekilde düşmanların ve eleştirenlerin sesini bastırmakta da işe yaradı. Bunların dışında “Sınırın Yıkılışı”, “Zulme Uğrayanlara Çağrı” ve “Tanrının Gözü Olarak Dronelar” gibi videolar örgütün diğer meşhur videolarından bazılarıdır. Ortaya çıkan bu tablo DEAŞ'ın İnternet vasıtası ile sosyal medyayı nasıl başarılı kullandığının ispatı mahiyetindedir.

4. Mobil Uygulamalarda DAES

İnternet üzerinde oldukça aktif ve ses getiren bir örgütlenmeye sahip olan DAES, aynı başarıyı özellikle son yıllarda büyük gelişim gösteren mobil uygulamalar mecrasında da göstermiştir. DAES üyesi yazılımcılar birçok uygulama geliştirmiş ve bu uygulamaları çeşitli yöntemler aracılığıyla insanlara iletmışlerdir. İnternetin dinamik ve özgürlükçü yapısı gereği devletler, şirketler ve istihbarat güçleri DAES'in bu mecralarda ilerleyişine mani olamamışlar ve örgütü engelleme noktasında çoğunlukla çaresiz kalmışlardır.

DAES'in en bilinen mobil uygulamalarından biri “Müjdeleyici Şafak” (Fecr-ül Beşair) adını taşımaktadır. Android işlemcili telefonlar düşünülerek Twitter için tasarlanan bu uygulama, yükleyen kişiye hem DAES ile ilgili son haberleri vermekte hem de Twitter'ın anti-spam özelliğini devre dışı bırakıp bu haberleri kişinin Twitter'daki diğer takipçileri ile sayfayı spamleyerek (birçok tweeti art arda atarak) paylaşmasını sağlamaktaydı. Örneğin bu uygulama sayesinde Haziran 2014'te Twitter'da “Bağdat” hashtagiyle arama yapan tüm kullanıcılar,

⁸¹ Salih, - Göksun, *Deaş'ın Medya Stratejisi*, 60.

⁸² Jihadica, “Is This the Most Successful Release of a Jihadist Video Ever? Part 2 The Release of *صليل الصوارم الرابع*” (Erişim 21 Ocak 2023).

DAEŞ'in "Geliyoruz Ey Bağdat" yazan ve Musul'daki ilerleyişine dair güzellmeler yapan tweetlerini sayfanın en başında görmüştür.⁸³

Telegram, DAEŞ takipçileri tarafından aktif bir şekilde kullanılan diğer bir mobil uygulamadır. Telegram içerisinde hızla örgütlenen DEAŞ 50'den fazla kanal ile on binden fazla kullanıcı edinmeyi başarmıştır. Aynı zamanda bu mobil uygulama sayesinde takipçileriyle gizli ve güvenli bir şekilde iletişim kurmuş, resim, video ya da mobil uygulamalarını paylaşarak, son gelişmelerden üyelerini haberdar etmiştir. Ayrıca DEAŞ'ın esir kadın ticaretini bu uygulama üzerinden yürüttüğü de iddialar arasındadır. Telegram yönetiminin DAEŞ ile ilişkili kanallara uzun süre herhangi bir yaptırım uygulamamasına rağmen, Paris saldırısı sonrasında uygulamanın geliştiricisi olan Pavel Durov yaptığı açıklamada teknolojinin yanlış güçlerin elinde tehlikeli bir boyuta dönüşebileceğini belirtmiştir. Daha sonra Uygulama içerisinde DAEŞ propagandası yaptığı tespit edilen 78 kanal ise kapatılmıştır.⁸⁴

"Amaq Agency" adlı uygulama ise örgütün kendi haberleşme ve sosyal medya platformu sayılabilecek niteliktedir. İsmi ve içeriğinin büyük ölçüde örgütün haber ajansı olarak kabul edilen "Amaq News Agency"den alan uygulama, kullanıcılarına DAEŞ'in "ilerleyişi" ve "yeni zaferlerini" Twitter'daki gibi aşağı inen bir "News Feed"te sunmuş, içerisinde yazı büyüklüğünü değiştirme ve uygulamayı otomatik güncelleme gibi özellikler dahi bulundurmıştır.⁸⁵

DAEŞ'in en ilginç çalışmaları arasında, "Gayret Kütüphanesi" (Library of Zeal) adlı ekip tarafından yayınlanan "Huroof " adlı mobil uygulaması denilebilir. Bir nevi örgütün tanıtım kanalı olan ve Arapça öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan bu uygulama tamamen çocuklar için tasarlanmıştır. Göz alıcı renkler kullanılarak dizayn edilmiş ve yer yer balonlarla süslenmiş uygulamada, bir taraftan Arap alfabesi öğretilirken, diğer yandan da silah, tank, roketatar gibi cihadist materyaller çocuklara tanıtılmıştır.⁸⁶

Örgütün aktif olarak kullandığı bir diğer mobil uygulama ise akıllı telefon ve bilgisayarlar için hazırlanan, kullanıcılarına kanal oluşturarak sesli mesaj yayma imkânı sunan Zello'dur. Bu uygulama aracılığıyla örgüt yanlısı bireyler telefonlarını telsize dönüştürerek birbirleriyle iletişim kurabilmişlerdir. Ayrıca DAEŞ'i merak eden ya da katılmak isteyen kişiler için uygulama üzerinden vaaz yayınları gerçekleştirilmiştir. Sempatizanlar bu uygulama üzerinden örgüt lideri El Bağdadi'ye biat dahi edebiliyorlardı.⁸⁷

Sonuç:

Terör örgütleri kendi ideolojilerini yaymak ve hedeflerine ulaşmak için pek çok araç kullanmaktadırlar. Bu araçlardan en önemlisi örgütlerin medya alanında kullandıkları yöntemler ve araçlardır. Medya geçmiş dönemlerde bu kadar yaygın olmadığı ve teknolojik gelişmeler bu kadar fazla insan yaşamına dâhil edilmediği için terör örgütlerinin etki alanları çok sınırlıydı. 1940'lı yılların en büyük buluşu sayılabilecek internetin bir sonucu olarak hayatımıza giren dijital medyanın sunmuş olduğu ürün yelpazesinin genişliği, propaganda açısından daha kolay avantajlar sunarken, Terör Örgütlerinin devlet denetiminin daha az olduğu, herkese çok daha rahat ulaşabilecekleri mecralarda sistemli bir şekilde faaliyet yürütmelerine fırsat sunmuştur.

⁸³ Berger, "How ISIS Games Twitter" (16 Haziran 2014).

⁸⁴ Karakaş, "DAEŞ Propagandasında Yeni Medya Kullanımı", 41.

⁸⁵ Don Reisinger, "ISIS Has a New Weapon: A Smartphone App | Fortune" (2015).

⁸⁶ Harry Farley, "ISIS launch app for children 'to teach cubs of the Caliphate'" (2016).

⁸⁷ Michael Weiss - Hassan Hassan, *ISIS: Inside the Army of Terror* (New York: Regan Arts., 2016), 175.

Terör örgütleri de diğer tüm ticari faaliyetler yapan şirketler gibi ya da ülkelerin kendilerini tanıttığı sosyal medya ve dijital medya unsurlarını aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Dijital unsurları aktif bir şekilde kullanan terör örgütlerinin bu alanda yaptığı çalışmaların takip edilememesi örgütleri daha korkulacak bir unsur haline getirmektedir.

Yeni medya teknolojisinin sunmuş olduğu olanaklardan en üst düzeyde istifade eden örgütlerden biri de DAES terör örgütüdür. DEAS, dijital platformlar aracılığıyla yürüttüğü etkili propaganda sayesinde yüze yakın ülkeden on binlerce kişiyi kendi saflarına katmış, bundan daha kalabalık bir kitlenin de örgütü tanınmasını sağlamıştır. Bunun yanında teknolojinin ve internetin önemini en iyi bir şekilde kavrayan örgüt sahada yürütmüş olduğu cihadını, video paylaşım siteleri üzerinden yaptığı videolar aracılığıyla yeni bir mecraya taşırken, bu videolarını tüm dünyaya izletme imkânını da yakalamıştır.

DEAŞ'ı diğer terör örgütlerinden farklı kılan en önemli unsur ise teknolojiyle beraber popüler kültürün diline de hâkim olarak bunları yayınlarında yansıtmış olmasıdır. Batı tarafından üretilen kültürel ürünler DEAS'a ilham olmuştur. Örgüt kültürel kodları kullanarak batıdaki hedef kitlesinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. DEAS'ın medya araçlarını kullanmadaki diğer bir özelliği de bu platformları her türden insana hitap edecek düzeyde tasarlamış olmasıdır. Bu platformlar yalnızca örgütün uluslararası alanda propagandasını yapmak amacıyla tasarlanmamıştır. Örgütün bunun dışında başka amaçları gerçekleştirmek için de bu platformları tasarladığı görülmüştür. DEAS ile mücadele eden devletleri korkutmak, örgütün tanıtımını yapmak, örgüte batıdan katılan savaşçıların umutlu olduklarını göstermek ve örgütün güçlü olduğunu bu noktada propaganda amacıyla tasarlanan bu platformların özelliklerinden bazılarıdır. Örgütün medya araçlarıyla bu denli kapsayıcı bir strateji geliştirmesi DEAS'ın küresel bir terör örgütü olduğunun en büyük göstergelerinden biridir. Buda göstermektedir ki medya araçları DEAS örgütü için bir hayat kaynağıdır.

DEAS'ın dijital platformlarda yayımladığı *Dabiq*, *Konstantiniyye* ve *Rumiyah* gibi dergiler örgütün kendini meşrulaştırma girişiminin bir sonucudur. Örgüt bu dergiler aracılığıyla İslam Devleti, Cihat ve Hilafetten oluşan ideolojisinin propagandasını yapmıştır. Eski medya araçları ile bunların neredeyse hiçbirini gerçekleştiremeyecek olan örgüt, dijital iletişim teknolojileri ile çok daha kolay yollardan sempatanlarına ulaşma imkânına kavuşmuştur.

Sosyal medya DEAS'ın son derece önemsedığı bir mecradır. Örgüt interneti aktif şekilde kullanarak sosyal medya kullanıcılarına hangi yöntemlerle ulaşılması gerektiğini iyi analiz etmiş ve böylece insanların zayıf yönlerini avantaja çevirmiştir. Örgüt bu yöntemle insanlarla arasındaki sınırları kaldırmıştır. Örgüt sosyal medya araçları ile uzak mesafedeki üyelerini yakınında tutup onları eylemlerinde bazen de propagandalarında kullanmıştır. Örgüt paylaşımlarıyla hem propaganda hem de tehdit yaparak bugüne kadar sosyal medyayı en etkili ve aktif şekilde kullanarak kendisi için bir avantaja dönüştürmüştür.

DEAS terör örgütü sosyal medya araçlarından olan Twitter ile kullanıcılara ulaşip onları zaaf, vaatler ve seçilmiş travmalar ile etkileyerek yalnız, kaybetmiş ve ezik bir birey oldukları hissini uyandırmıştır. Özellikle ABD, İngiltere, Kanada ve Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde psikolojik anlamda çöküntü içerisinde olan, dini veya dünya görüşü nedeniyle içinde bulunduğu topluma uyum sağlayamayan, bu yüzden de dışlanmış ve kendini ifade edebileceği yeni bir ortam arayışında olan sorunlu bireyleri bulmuştur. Daha sonra onları yalnızca kendilerinin kurtarabileceğine ve beraber yeni bir düzen oluşturabileceklerine inandırarak DEAS daha sonra gerçekleştirdiği eylemlerde bu insanları kullanmıştır.

YouTube, Telegram ve Facebook DEAŞ takipçileri tarafından aktif bir şekilde kullanılan ve örgütün görsel propagandasını yaptığı diğer mobil uygulamalardır. Bu uygulamalar aracılığıyla paylaştığı “*Kılıçların Sesi*”, “*Tanrının Gözü Olarak Dronelar*” gibi videoları, sayıları günde on binlere ulaşan kitleler tarafından izlenmiştir. Örgüt sempatanlarının dünyanın dört bir tarafından yükledikleri eylem, saldırı, ölüm ve işkence videoları bu paylaşım sitesinde yer almıştır. Bunun yanında örgütün işgal ettiği bölgedeki sosyal hayatı öven videolarda yayımlamıştır. Örgüt bu yöntemle barış içinde ve huzurlu bir bölgede hüküm sürdüğünü kanıtlamak istemiştir. Bu sayede barışın da huzurun kendilerinde olduğu algısını yaratarak sempatanlarını hakimiyeti altındaki topraklara çekmeyi hedeflemiştir. Buna karşılık bu uygulamaların yöneticileri, belirlemiş oldukları yayın politikaları nedeniyle DEAŞ propagandası yapan hesapları kapatma konusunda isteksiz davranarak örgütün işini kolaylaştırmıştır. Zaman içerisinde DEAŞ konusunda takınılan bu tutum değişse de internetin yapısı gereği terörist gruplara sunmuş olduğu sınırsız imkânlar devam etmektedir.

DEAŞ yazılı ve görsel medya araçlarından çağdaşlarına göre daha etkin şekilde yararlanmaktadır. Örgüt interneti ve medya araçlarını propaganda, tanıtım, seferberlik, istihdam, kordinasyon, planlama ve psikolojik savaş amacıyla kullanmaktadır. Bu durum örgütle mücadeleyi yalnızca silahla gerçekleştirilebilecek kadar basit olmadığını örgütün dijital propaganda faaliyetlerinin de sonlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Konunun teknik boyutlarının yanı sıra kültürel ve siyasi boyutları üzerinde de önemle durulmalıdır. Bu anlamda dijital medyanın ilişkiler teorileri açısından etkisinin ne olduğunun analizi, sadece bugünün terör ilişkilerini anlamamıza değil gelecekteki terör yapılanmaları hakkında daha isabetli tahminler yapabilmemize yarayacaktır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler/The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: Y. Dokur (%30), S. Dalkıran (%70) Veri toplanması / Data collection: Y. Dokur (%30), S. Dalkıran (%70) Veri Analizi / Data Analysis: Y. Dokur (%30), S. Dalkıran (%70) Makalenin Yazımı / Writing up: Y. Dokur (%70), S. Dalkıran (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: Y. Dokur (%70), S. Dalkıran (%30).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça:

Al-i İmran, 103. “Kuran’ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Türkçe Meali”. Erişim 21 Ocak 2023.
http://www.kuranikerim.com/m_diyanet_index.htm

Alkan, Necati. *El Kaide'den İsid'e Din Şiddet ve Terörizm*. Karınca, 2016.

- Banks, Laura vd. "Minto terror attack: Islamic radical Ihsas Khan had a plan to 'kill an Aussie', police will allege | Daily Telegraph". 2016. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.dailytelegraph.com.au/news/nsw/minto-terror-attack-islamic-radical-ihsas-khan-had-a-plan-to-kill-an-aussie-police-will-allege/news-story/9387ee0207ae009f7ee6f525e0eb5bad>
- Bayraktutan, Günseli vd. "Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Türkiye'de 2011 Genel Seçimlerinde Twitter Kullanımı".
- Berger, J. M. "How ISIS Games Twitter". *The Atlantic*. 16 Haziran 2014. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/06/isis-iraq-twitter-social-media-strategy/372856/>
- Bunker, Robert J. "The Islamic State English-Language Online Magazine Rumiya (Rome): Research Guide, Narrative & Threat Analysis and U.S. Policy Response". *Terrorism Research Center EBook*. https://www.academia.edu/40092645/The_Islamic_State_English_Language_Online_Magazine_Rumiya_Rome_Research_Guide_Narrative_and_Threat_Analysis_and_U_S_Policy_Response
- Çakır, Arzu. "İŞİD'den Şimdi de Siber-Cihat". *Amerika'nın Sesi | Voice of America - Turkish*. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.voaturkce.com/a/isis-den-simdi-de-siber-cihat/2712685.html>
- Dabiq. "Ebu Musab ez-Zerkavi" 1 (ts.).
- Dabiq. "İslam is the Religion of the Sword Not Pacifism" 7 (ts.).
- Dabiq. "The World Has Divided Into Two Camps" 1 (ts.).
- Dabiq 12 (ts.).
- Dede, Özkan - Tansü, Yunus Emre. "İŞİD Terör Örgütü'nün Türkiye'deki Dijital Propagandası: Konstantiniyye Dergisi".
- Din İşleri Yüksek Kurulu - Referansları, Ve Dini. *DAİŞ'in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu*. Ankara, 2015.
- Droogan, Julian - Peattie, Shane. "Reading jihad: mapping the shifting themes of Inspire magazine". *Terrorism and Political Violence* 30/4 (04 Temmuz 2018), 684-717. <https://doi.org/10.1080/09546553.2016.1211527>
- En-Nebe 23 (ts.).
- Farley, Harry. "ISIS launch app for children 'to teach cubs of the Caliphate'". 2016. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.christiantoday.com/article/isis.launch.app.for.children.to.teach.cubs.of.the.caliphate/85932.htm>
- Feldman, Tony. *An Introduction to Digital Media*. New York: Routledge, 1997. <https://www.routledge.com/An-Introduction-to-Digital-Media/Feldman/p/book/9780415154239>
- Holmes, David. *Communication Theory; Media, Technology, Society*. London: SAGE Publications, 2005.

- Ingram, Haroro J. “Rumiyah, Issue 2 (English): Rallying the ‘True Believers’ as Hardship Purifies the Ranks”. <https://icct.nl/publication/rumiyah-issue-2-english-rallying-the-true-believers-as-hardship-purifies-the-ranks/>
- Jihadica. “Is This the Most Successful Release of a Jihadist Video Ever? Part 2 The Release of صليل الصوارم الرابع”. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.jihadica.com/is-this-the-most-successful-release-of-a-jihadist-video-ever-part-2-the-release-of-%d8%b5%d9%84%d9%8a%d9%84-%d8%a7%d9%84%d8%b5%d9%88%d8%a7%d8%b1%d9%85-%d8%a7%d9%84%d8%b1%d8%a7%d8%a8%d8%b9%e2%80%ac/>
- Joscelyn, Thomas. “Town of Dabiq Falls to Turkish-Backed Forces | FDD’s Long War Journal”. 17 Ekim 2016. Erişim 19 Ocak 2023. <https://www.longwarjournal.org/archives/2016/10/town-of-dabiq-falls-to-turkish-backed-forces.php>
- Kanat, Selim. “Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Dijital Medya ve Savaş”. *TRT Akademi* 1/2 (2016).
- Karagöz, Kezban. “Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri”. *İletişim ve Diplomasi* 1 (25 Temmuz 2013), 131-156.
- Karakaş, Ceyhan Kaan. “DAEŞ Propagandasında Yeni Medya Kullanımı”. *Marmara İletişim Dergisi* 28 (2017).
- Kelty, Christopher M - Ed. Tarleton Gillespie, et all. *The Fog of Freedom*. Media Technologies. London: Mit Press, 2014.
- Keskinkaya, Esmâ. “İrak ve Şam İslam Devletinin Yeni Medya Kullanımı”. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*. https://www.academia.edu/43523058/IRAK_VE_%C5%9EAM_%C4%B0SLAM_DEVLET_%C4%B0N_%C4%B0N_YEN_%C4%B0_MEDYA_KULLANIMI
- Konstantiniyye. “Gerek Hafif Gerekse Ağır Olarak Savaşa Çıkın” 2 (ts.).
- Konstantiniyye. “İhvan ve Pasifizm” 6 (ts.).
- Konstantiniyye. “Konstantiniyye’nin Fethi” 1 (ts.).
- Konstantiniyye. “Önsöz, Konstantiniyye” 1 (ts.).
- Manovich, Lev. *The Language of New Media*. Cambridge: The MIT Press, 2001.
- Martel, Frances. “ISIS Now Selling Jihad With Twitter Account Full of Adorable Kittens”. 2014. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.breitbart.com/national-security/2014/06/26/isis-now-selling-jihad-with-twitter-account-full-of-adorable-kittens/>
- McKernan, Bethan. “Isis’ new magazine Rumiyah shows the terror group is ‘struggling to adjust to losses’ | The Independent | The Independent”. 2016. Erişim 19 Ocak 2023. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-propaganda-terror-group-losses-syria-iraq-a7228286.html>
- McLuhan, Marshall vd. *The Medium Is the Massage: An Inventory of Effects*. Bantam Books, 1st edition., 1967.

- McLuhan, Marshall - Zingrone, Eric. *The Essential McLuhan*. New York: BasicBooks, 1995. <https://www.hachettebookgroup.com/titles/marshall-mcluhan/the-essential-mcluhan/9780465019953/?lens=basic-books>
- Neuman, W. Russell. *Media, Technology, and Society: Theories of Media Evolution*. University of Michigan Press, 2010. <https://doi.org/10.3998/dcbooks.8232214.0001.001>
- Önen, Nilüfer. “Küresel terörizm kapsamında terör örgütlerinin yeni propaganda alanı sosyal medya platformları”. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/26544>
- Reisinger, Don. “ISIS Has a New Weapon: A Smartphone App | Fortune”. 2015. Erişim 21 Ocak 2023. <https://fortune.com/2015/12/10/isis-smartphone-app/>
- Rumiyah. “Military and Covert Operations” 3 (2016).
- Rumiyah. “Operations” 2 (ts.), 34.
- Rumiyah 3 (ts.).
- Rumiyah 5 (ts.).
- SaliHi, Emin. “İşid, Şiddet ve Propaganda: En-Nebe Dergisi İncelemesi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 399. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.553236>
- Salihi, Emin - Göksun, Yenal. *Deaş'ın Medya Stratejisi*. İstanbul: Seta Yayınları 98, 2018.
- Samuel, Henry. “İsil hackers seize control of France’s TV5Monde network in ‘unprecedented’ attack”. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11525016/Isil-hackers-seize-control-of-Frances-TV5Monde-network-in-unprecedented-attack.html>
- Saridiken, Bülent. “Deaş (İşid) Örneği ile Meya ve Terör İlişkisi”. *Social Sciences Studies Journal* 5/43 (01 Ocak 2019), 4646-4657. <https://doi.org/10.26449/sss.1709>
- Subrahmanyam, Kaveri - Şmahel, David. *Digital Youth The Role of Media in Development*. New York: Springer Publishing, 2011.
- Weimann, Gabriel. “New Terrorism and New Media | Wilson Center”. 2014. Erişim 21 Ocak 2023. <https://www.wilsoncenter.org/publication/new-terrorism-and-new-media>
- Weiss, Michael - Hassan, Hassan. *ISIS: Inside the Army of Terror*. New York: Regan Arts., Updated, Revised edition., 2016.
- Winston, Brian. *Media Technology and Society*. New York: Routledge Publishing, 2003.
- Wright, Robin. “The Hand of ISIS at Ohio State | The New Yorker”. Erişim 20 Ocak 2023. <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-hand-of-isis-at-ohio-state>
- Yanık, Akan. “Yeni Medya Nedir Ne Değildir? What Is New Media Or Not?” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (2016).
- Yücel, Mete. *Alternatif Medya Biçimi Olarak İnternet: Bağımsız İletişim Ağı (Bianet) Üzerine Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=U5cFxxKK8dp9AKX6PuzG0qg&no=gg72FBkx1CsnVO1ovYIBtw>

TDV İslâm Ansiklopedisi. “İSLÂM”. Erişim 05 Şubat 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/islam>

Twitter. “Program On Extremism Twitter’da”. 2016. Erişim 21 Ocak 2023.
<https://twitter.com/gwupoe/status/777520598268477445>

“Türk Dil Kurumu – Dilimiz Kimliğimizdir”. Erişim 04 Mayıs 2023. <https://www.tdk.gov.tr/>

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2023, 3 (2): 140-156

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Nusayrî Gençlerinin Dini Eğitimi ve Amcalık Kurumunun İşlevi

Religious Education of Nusayri Youth and the Function of The "Uncle" Institution

Mehmet Hanifi Yoldaş

Dr. Milli Eğitim Müdürlüğü,

PhD., Ministry of National Education, Malatya, Türkiye

mehmethanifyoldas@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3912-0256>

Burhan Kaynarca

Milli Eğitim Müdürlüğü,

Ministry of National Education, Malatya, Türkiye

b-kaynarca@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-9477-6147>

Nevzat Yıldırım

Milli Eğitim Müdürlüğü,

Ministry of National Education, Malatya, Türkiye

nevzaty2344@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-7442-986X>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 4.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 19.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 140-156

Atıf/Cite as: Yoldaş, Mehmet Hanifi vd. "Nusayrî Gençlerinin Dini Eğitimi ve Amcalık Kurumunun İşlevi [Religious Education of Nusayri Youth and the Function of the "Uncle" Institution]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 3/2 (Aralık 2023):140-156

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2023 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

NUSAYRÎ GENÇLERİNİN DİNİ EĞİTİMİ VE AMCALIK KURUMUNUN İŞLEVİ

Öz

Nusayrîlik; İslâm mezhepleri içerisinde mütalaa edilmekte ve Şîî gulât fırkalardan biri olarak kabul görmektedir. Nusayrîler; kendi akide ve fikirlerinin devamlılığı ile inanç esaslarının nesilden nesile aktarımı ve yeni yetişen çocuklarının Nusayrî itikadıyla büyümeleri için bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Bunların başında ise dini eğitimin sistemli olarak verilmesinde başat rol oynayan amcalık kurumu gelmektedir. Bu kurum vasıtasıyla Nusayrî gencinin inancıyla alakalı belli başlı dini eğitimi alması sağlanır. Bu eğitim dine/mezhebe giriş töreni ile belli ritüeller şeyh ve cemaat huzurunda icra edilerek gerçekleştirilir. Dini eğitim süreci nihayetinde Nusayrî akidesi, ibadetler, Hz. Ali'nin konumu, helaller-haramlar, Nusayrîler için önemli simalar, Nusayrî kültürü, gelenek ve görenekleri, toplumsal hayatta uyulması gereken kaideler gibi birçok konuda dini eğitim verilir. Bu eğitim sürecinde sır olarak kabul edilen Nusayrî inancı esaslarının muhafazası için yemin ettirilen ve kendisine telkinde bulunan genç birey şeyhin ve cemaatin tasvibiyle yeni bir doğuşla Nusayrîliğe asıl anlamında adım atmış olur. Bu çalışmada amacımız Nusayrî toplumunda verilen dini eğitimi ve muhteviyatını incelemektir. Ayrıca Nusayrî gençlerinin dini eğitiminde başat rol oynayan amcalık kurumunun işlevi, mezhebe giriş merasimleri ile din adamları sınıfının dini eğitimdeki yeri de çalışmamız boyunca ele aldığımız önemli olan hususlardır.

Anahtar Kelimesi: Nusayrîlik, Amcalık Kurumu, Dini Eğitim, Şeyh, Tilmiz.

RELIGIOUS EDUCATION OF NUSAYRI YOUTH AND THE FUNCTION OF THE "UNCLE" INSTITUTION

Abstract

Nusayrism; It is considered among the Islamic sects and is accepted as one of the Shiite extreme sects. Nusayris; They have developed some methods to ensure the continuity of their own creeds and ideas, to transfer the principles of faith from generation to generation, and to ensure that their young children grow up with the Nusayri faith. The most important of these is the uncle institution, which plays a leading role in providing religious education system. Through this institution, Nusayri youth are provided with certain religious education related to their faith. This education is carried out by performing the initiation ceremony into the religion/sect and certain rituals in the presence of the sheikh and the community. At the end of the religious education process, religious education is given on many subjects such as the Nusayri creed, worship, the position of Ali, halal-harams, important figures for Nusayri, Nusayri culture, traditions and customs, rules to be followed in social life. During this education process, the young individual, who is sworn and indoctrinated to preserve the principles of the Nusayrî faith, which are considered secret, steps into Nusayriism in its true sense with a new birth, with the approval of the sheikh and the community. Our aim in this study is to examine the religious education given in the Nusayri society and its content. In addition, the function of the uncle institution, which plays a major role in the religious education of Nusayri youth, the initiation ceremonies to the sect, and the place of the clergy in religious education are the important issues that we discuss throughout our study.

Key Words: Nusayrîyyah, Uncle Institution, Religious Education, Sheikh, Student.

Giriş

Nusayrîlik, İslâm toplumu içerisinde teşekkül etmiş, temel ilkelerini İslâm'dan almış, bununla birlikte ortaya çıktığı coğrafyadaki diğer din, inanç ve kadim görüşlerden etkilenmiş bâtinî karaktere sahip gulât-ı Şîa'dan sayılan bir mezheptir.¹ Bu mezhebin karakteristik özelliği İslâm'ın bâtinî yorumunu önemsemesi, tasavvufî yönünün bulunması ve Ehl-i beyt sevgisinin ön plana çıkmasıdır. Nusayrî düşüncenin oluşumunda, Şîiliğin ortaya çıkmasına sebep olan şartlar ve ortamlar belirgin bir yere sahiptir.² Bundan ötürü Nusayrîliğin menşeinin Şîilik olduğu ifade edilir.³ Bununla birlikte Nusayrî akidesi için bir safiyetten bahsedilemez. Bilakis Nusayrî inanç esasları tetkik edildiğinde eklektik bir yapıda olduğu müşahede edilecektir.⁴

Nusayrîler hakkında çalışma yapanların genel kanaati Nusayrîliğin kapalı cemaat örgütlenmesine sahip gizlilik esasına dayalı bâtinî bir mezhep olduğu şeklindedir.⁵ Buna mukabil Nusayrî şeyhi Şerafettin Serin, Nusayrîliğin bir mezhep olmadığını "İslâm dininin iç yüzündeki taki, kayyim, hanîf isimleriyle bilinen akide" olduğunu söylemektedir.⁶ Nusayrîlik üzerine alan araştırması yapmakla bilinen Uluçay da Şeyh Serin'i destekler mahiyette olmak üzere Nusayrîliğin tamamen İslâmî bir inanç olup, öğretisinin kaynağının Hz. Muhammed olduğunu dile getirir.⁷ Nusayrîler, kendilerinin Müslüman Şîî Ca'ferî olduklarını özel bir dini ya da özel bir mezheplerinin bulunmadığını,⁸ usul ve fûrû da Ca'ferî mezhebine tabi olup ve imam Ca'fer es-Sâdık'a (ö. 148/765) her daim bağlı kaldıklarını ifade ederler.⁹ Nusayrî kanaat önderlerinden olan Hasan Atıcı, Nusayrî akidesinin kaynağının Kur'an olduğunu ve Kur'an'dan onay almayan herhangi bir görüş, davranış ve içtihadın kendilerince makbul olmadığını söyler.¹⁰ Bu minvalde olmak üzere Şeyh Mahmut Reyhani de Nusayrîlerin İslâm'dan ayrı bir cemaat olarak kabulünün kendilerine yapılmış bir haksızlık olduğunu ifade eder.¹¹

Şeyh Nasreddin Eskiocak Allah'a olan inançları sayesinde Hz. Peygamber'e ve Ehl-i beyt'ine bağlı olduklarını ayrıca Hz. Ali'ye intisap etmekten ötürü övündüklerini¹² ve Gadîr-i Hum biatını esas alarak Hz. Muhammed'in gerçek halifesinin Hz. Ali olduğuna inananlara Alevî denildiğini eserlerinde ifade eder.¹³ O'na göre, Alevîlik bir fırka ya da mezhep değil bilakis

¹ Abdülhamit Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: (Çağımızda Batınlık Örneği)* (Konya: Esra Yayınları, 1997), 37; Halil İbrahim Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", *Ortadoğu Yıllığı* 7/7 (ts.), 589; Mehmet Hanifi Yoldaş, "Arap Alevîlerinin Ahirete İman Anlayışları ve Tenâsüh İnançları", *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* /> *UMDE: Journal of Religious Studies* 6/1 (2023), 88.

² Ethem Ruhi Fiğlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyât Vakfı Yayınları, 2011), 299.

³ Sabahattin Sonay, *Kur'an Işığında İslam ve Gerçek Alevilik* (y.y.: Öz Akdeniz Ofset, 1991), 180.

⁴ M. Hanefi Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (2010), 26.

⁵ Hüseyin Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013), 71; Yoldaş, "Arap Alevîlerinin Ahirete İman Anlayışları ve Tenâsüh İnançları", 87-88.

⁶ Şerafettin Serin, *Alevî Nusayrîler Hakkında Soru ve Cevaplar* (Adana: Koza Matbaacılık, 2007), 113-114.

⁷ Ömer Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)* (Adana: Gözde Yayınları, 2011), 106.

⁸ Muhammed Emin Galip Tavail, *Nusayrîler Arap Alevîlerin Tarihi*, çev. İsmail Özdemir (İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 2000), 371.

⁹ Sonay, *Kur'an Işığında İslam ve Gerçek Alevilik*, 169.

¹⁰ Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 110.

¹¹ Mahmut Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2 Tarihte Aleviler* (İstanbul: Can Yayınları, 1995), 94.

¹² Nasreddin Eskiocak, *Gerçek İnsanlık ve Din* (İstanbul: Can Yayınları, 2006), 104.

¹³ Eskiocak, *Gerçek İnsanlık ve Din*, 143.

İslâm'ın özü ve devamıdır.¹⁴ Şeyh Davud Tümkaya ise; "Alevî olunmaz Alevî doğulur. Alevî bir anne babadan dünyaya gelmek gerekir."¹⁵ demekte ve Alevîliği nesep boyutuna indirgemektedir.

İslâm mezhepleri tarihinde mezhep isimlerinin kökeni çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Bazen bir mezhep isminin kökeniyle alakalı veya mezhep için hangi ismin kullanılmasının daha yerinde olacağıyla ilgili farklı değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Bu durum Nusayrîlik için de geçerlidir. Nusayrî ismini mezhep müntesipleri de kullanmakla beraber bu ismin çağrıştırdığı olumsuz imgelerden ötürü kendilerini daha çok Alevî veya Arap Alevîsi olarak isimlendirirler.¹⁶ Kimi Nusayrî şeyhleri ise Çukurova Alevîleri tabirinin kullanımını tercih ederler.¹⁷ Şeyh Atıcı, Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'nin (ö. 270/883) yolundan gidenlerin Nusayrî olarak isimlendirildiğini söyler.¹⁸ Şeyh Mullaoglu da benzer bir düşüncüyü savunur ve mezhebin isminin İbn Nusayr'dan geldiğini ifade eder.¹⁹ Nusayrî isminin ne zamandan beri kullanılmakta olduğuyla ilgili Massignon, Nusayrî isminin fırkaya verilmesinin Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî'den (ö. 346/957 veya 358/969) itibaren olduğunu söyler.²⁰ Nusayrîler için kullanılan diğer bir isim de "Fellah"tır. Şeyh Eskiocak, Alevîler için kullanılan Fellah ve Nusayrî gibi isimlerin küçültme amaçlı kullanılmasından ötürü bu isimleri kabul etmemektedir.²¹ Şeyh Reyhani de tarımla uğraştıkları için kendilerine takılan fellah isminin, zamanla sövgü anlamında kullanılır olduğunu ve bu ismi ret ettiklerini ifade eder.²²

Nusayrî mezhebinin kurucusu olarak İbn Nusayr'ın ismi telaffuz edilmektedir.²³ Nusayrî şeyhlerine göre İbn Nusayr, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin (ö. 260/874) en sadık mürididir.²⁴ Şeyh Reyhani ise bu konuda farklı bir tespiti dile getirerek Hasîbî'nin mezhebin kurucusu olduğunu savunur.²⁵ Ancak kabul gören genel kanaat Nusayrîliğin tarihinin İbn Nusayr ile başladığıdır.²⁶ Bu görüşü destekler mahiyette olmak üzere Şeyh Mullaoglu, İbn Nusayr'ın mezhebin kaidelerini geliştiren kişi olduğunu ve mezhebin akaidini Hasan el-Askerî'den aldığını söyler.²⁷ Nusayrîlere göre İbn Nusayr, yeni bir inanç ve akide ortaya koymadı. Onun yaptığı İslâm'a hiçbir ekleme yapmadan Ehl-i beyt'in kutsi akidesini korumak, yaymak ve savunmaktır.²⁸ İbn Nusayr'dan sonra mezhebin lideri/imamı aynı zamanda kendisinin de müridi olan

¹⁴ Eskiocak, *Gerçek İnsanlık ve Din*, 144.

¹⁵ Yasin Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili* (Uşak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 62.

¹⁶ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", 583; bk. İsmail Onarlı, *Arap Alevîliği (Nusayrîler)* (İstanbul: Etik Yayınları, 2006), 17.

¹⁷ Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 7.

¹⁸ Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 105; Nusayrîlerin isimlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bk. Yoldaş, "Arap Alevîlerinin Ahirete İman Anlayışları ve Tenâsüh İnançları", 90-91.

¹⁹ Memet Mullaoglu, *Ali'nin Özü Kur'an Evren'in Gizi İnsan* (Onur Ofset: Hatay, 2006), 52.

²⁰ Louis Massignon, "Nusayrîlik", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997), 9/365.

²¹ Eskiocak, *Gerçek İnsanlık ve Din*, 147.

²² Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 84.

²³ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 60; Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", 584; İnan Keser, *Nusayrîler: Arap Alevîliği* (İstanbul: Chiviyazıları Yayınları, 2002), 15; İlyas Üzüm, "Nusayrîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/270; Yoldaş, "Arap Alevîlerinin Ahirete İman Anlayışları ve Tenâsüh İnançları", 89; Fırlıklı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 300; Tavit, *Nusayrîler Arap Alevîlerin Tarihi*, 164-165; Haşim Osman, *Târihü'l-Alevîyyin: Vekâiu ve Ahdâsu*. (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1997), 9.

²⁴ Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 22; Osman, *Târihü'l-Alevîyyin*, 9.

²⁵ Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 42.

²⁶ Onarlı, *Arap Alevîliği (Nusayrîler)*, 53.

²⁷ Mullaoglu, *Ali'nin Özü Kur'an Evren'in Gizi İnsan*, 51.

²⁸ Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 106.

Muhammed b. Cündeb (ö. III. yüzyılın son çeyreği) olmuştur. İbn Cündeb'in akabinde Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Cünbülânî (ö. 287/900) mezhebin yeni dini lideri oldu. el-Cünbülânî, Mısır'a seyahati esnasında Şîf düşünceye sahip olan Hasîbî'yi kurduğu tarikatına intisap ettirdi. İkisi birlikte Cümbüla'ya dönerek faaliyetlerine burada devam ettiler. el-Cünbülânî'nin vefatından sonra Hasîbî Nusayrîlerin yeni imamı oldu.²⁹ Nusayrîliğin tanınması konusunda çokça gayretleri olan kişi Hasîbî olup³⁰ Nusayrîliğin fikirlerinin sistemleşmesini sağlayan, davetin farklı beldelere yayılmasında önemli katkıları olan mezhep imamlarındanıdır.³¹ Hasîbî'nin önde gelen müritlerinden olan Muhammed b. Ali el-Cillî (ö. 384/994) mezhebin Hasîbî'den sonraki imamıdır. el-Cillî'den sonra Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî'nin (ö. 426/1034-5) dönemi başlar. et-Taberânî'den sonra Alevî aşiretlerine bağlı şeyhler ve ulemâ mezhebi korumuş ve günümüze kadar devamlılığını sağlamışlardır.³²

Günümüz toplum hayatının beraberinde getirdiği bazı değişimler toplumun her kesimini etkilediği gibi ülkemizde yaşayan Nusayrî cemaatini de etkiledi. Modernizmin bir bakıma dayattığı yaşam şartları genç Nusayrîlerde geleneğe bağlılık noktasında olumsuz yansımaları oldu. Sekülerleşmeyle birlikte Nusayrî inanç esaslarından bazılarının yeni kuşaklar tarafından sorgulanması Nusayrî gençlerde dindarlık oranının azalmasına neden oldu. Kapalı cemaat yapısının yavaş yavaş terkedilmesi, kalabalık şehir yaşamı ve çağdaş eğitim kurumlarına Nusayrî çocuklarının her kademedede devam etmesi de etkili olan faktörlerden bazılarıdır.³³

Türkiye'de yaşayan Nusayrîleri genelleyecek olursak 1990'lı yıllara kadar pek bir telif ortaya koyamamışlardır. Onarlı, yaptığı alan araştırmalarından hareketle 1950'li yıllardan sonra eğitim kurumlarının tedrisatından geçen genç nesil Nusayrîlerden kimilerinin Nusayrîliği sorguladıklarını aktarır. Buna ilaveten 1970'li yılların bitimiyle gençlerin önemli bir kısmı sol görüşlü çevrelere kaymışlardır. Bu gibi durumlardan ötürü geleneksel Nusayrî inançları büyük oranda tahribata uğramıştır.³⁴ 1990 sonrası birçok Nusayrî şeyhi kitap yazmıştır.³⁵ Eser kaleme alanlardan olan Şeyh Reyhani kitap yazma amacının; Nusayrî gençlerini, inançlarıyla ilgili bilmedikleri konularda aydınlatmak olduğunu söyler.³⁶

Biz de bu çalışmamızda Türkiye'de yaşayan Nusayrî toplumunda gençlerin dini eğitim sürecini, bu eğitimde başat rol oynayan amcalık kurumunun işlevini, din adamları sınıfını ve verilen dini eğitimin muhteviyatını inceledik. Çalışmamızda dinî eğitime tabi tutulan Nusayrî gençleri için kendilerinin de kullandıkları "tilmiz" ifadesini kullanmayı tercih ettik. Günümüz araştırmacılarının eserlerini incelemekle birlikte Nusayrî şeyhlerinin eserlerini ve kendileriyle yapılan mülakatları tetkik ettik. Nusayrîlerde dini eğitimin içeriğini ve aşamalarını herhangi bir değer yargısında bulunmadan tasviri yöntemle ortaya koymaya gayret ettik. Böylelikle ülkemizin güney illerinde yaşaya ve hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan Nusayrî toplumunu bu

²⁹ Mullaoglu, *Ali'nin Özü Kur'an Evren'in Gizi İnsan*, 52; Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", 585; Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 42; Tavi, *Nusayrîler Arap Alevilerin Tarihi*, 164-166.

³⁰ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 54.

³¹ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", 585; Fiğlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 304; Keser, *Nusayrîler: Arap Aleviliği*, 17.

³² Mullaoglu, *Ali'nin Özü Kur'an Evren'in Gizi İnsan*, 52-54; Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 46-47; Tavi, *Nusayrîler Arap Alevilerin Tarihi*, 171; Yoldaş, "Arap Alevilerinin Ahirete İman Anlayışları ve Tenâsüh İnançları", 90-91.

³³ Bk. Mustafa Çapar, "Arap Aleviliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneğinin Sosyal/Kültürel Temel ve Tezahürleri", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu 1* (2014), 679.

³⁴ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 212.

³⁵ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 214.

³⁶ Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 5.

yönüyle yakından tanıyacak ve bundan sonra yapılacak çalışmalara bir perspektif sağlamış olacağız.

1. Nusayrî Gençlerinin Dini Eğitiminde Amcalık Kurumu

Amcalık kurumu da denilen din amcalığı, Nusayrîlerde dini bilgilerin genç nesillere aktarılması, dini eğitimin verilmesi ve böylelikle de Nusayrî akidesinin devamlılığının sağlanması amacına matuftur.³⁷ Bu kurumun tarihi kökeninin Hasîbî'ye kadar gittiği, onun ilmini ve mezhebi öğretilerini, talebelere ve çevresinde bulunan insanlara talim ettirerek başlattığı anlatılır.³⁸ Din amcasının Arapça karşılığı muallim/öğretmen kelimesidir. Nusayrîler din amcası terkibi yerine "ammi" kelimesini tercih ettikleri³⁹ gibi "em-i seyyid" ifadesini de kullanırlar. Din amcası, Nusayrî yoluna girmek isteyen adaya/talibe/tilmize, yolun inceliği, adap, erkân ve kurallar hakkında bilgi vererek Nusayrî çocuklarının dini eğitimini sağlamış olmaktadır. Tilmize el veren ve yola girmesini sağlayan din amcası, bir anlamda sosyal ve dinsel bir akrabalık bağı hükmündedir.⁴⁰ Din amcası; ailede babanın gerçek kardeşi olan amcayla aynı derecede yakın akraba olarak kabul edilmektedir. Dini bilgiler genç erkeklere din amcası aracılığıyla öğretilirken, genç Nusayrî kızların böyle bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.⁴¹ Çapar, Nusayrîlikte din amcalığı kurumunun önemini; "Arap Alevîliğinin temelinde din amcalığının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Arap Alevîliğinde yetişkin bir erkek çocuk çeşitli dini ritüellerden geçtikten ve bazı önbilgileri edindikten sonra inancın esasını din amcasından öğrenir. Tilmizin ammu seyidin yanında öğrendiği dini bilgilerin en önemlisi ise on altı suredir."⁴² ifadeleriyle anlatmaktadır.

Din amcası olacak kişi rastgele seçilmeyip bazı hasletlere sahip olmalıdır. Din amcası olabilmek için aranan ilk kıstas Nusayrî olmak ve dini bilgiye hâkim olmaktır.⁴³ Din amcası olacak kişi; Nusayrî cemaati içerisinde saygın ve örnek insanlar arasından seçilir.⁴⁴ Ayrıca bu kişinin toplumda sevilen, iyi ahlak sahibi, inancına bağlı, namazı ve duaları iyi bilen ve bir de tilmizin birinci dereceden akrabası olmaması gerekmektedir.⁴⁵ Seçilecek din amcasının eşi de Nusayrî olmalı ve din amcası dini duaları ve sureleri iyi bilmelidir. Herhangi kötü bir olaya karışmadığı gibi hırsızlık, zina gibi yüz kızartıcı suçlar işlememiş olması gerekir.⁴⁶ Tilmize din amcası tayin edilirken dikkat edilen bir husus da verilecek dini eğitiminin tamamlanamaması ihtimali nedeniyle tilmize ikinci bir din amcası tayin edilmesidir. Burada dikkat edilecek nokta birinci ve ikinci din amcasının aynı defterden dini öğrenmiş olması ve her iki din amcası da aynı kaynaklardan ve aynı yöntemle dini eğitimi vermesidir.⁴⁷

Bir kişinin gerçek bir Nusayrî olması için Nusayrî bir ailede doğması ve yetişmesi yeterli olmayıp "amcalık geleneği" diye bilinen törenleri de başarıyla geçmesi gerekmektedir. Amcalık

³⁷ Keser, *Nusayriler: Arap Aleviliği*, 121; Hüseyin Türk, "Nusayrîlerde Hızır İnanç", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (2010), 64.

³⁸ Harun Yıldız, "Nusayrîler/Arap Alevîleri'nde Amcalık Kurumu = The Institution of Religious Uncle in Nusairis/Arabian Alawis", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* / *The Journal of Alevi Studies* 15 (2018), 4.

³⁹ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 48.

⁴⁰ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayriler)*, 63.

⁴¹ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanç Nusayrîlik*, 82.

⁴² Çapar, "Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 670.

⁴³ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 48.

⁴⁴ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 40.

⁴⁵ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanç Nusayrîlik*, 83-84.

⁴⁶ Çapar, "Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 671.

⁴⁷ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 43.

geleneği ile Nusayrî genci dini eğitim sürecine alınır ve bu süreç ortalama bir yıl sürer.⁴⁸ Annesi ve babası Nusayrî olan çocuklar ergenlik yaşına ulaştıklarında dini eğitimin verilmesi ve bâtinî bilgilerin öğretilmesi amacıyla din amcası olarak belirlenen kişinin ya da bir şeyhin yanında bir süre kalırlar. Din amcalığı kurumu ile genç erkeklere Nusayrî itikadının ilkeleri, mezhep için önemli isimler, namaz ve dualar, gelenek ve görenekler aktarılmaktadır. Amcalık kurumu ile verilen dini eğitimi başarıyla bitiren kişi, şeyhin şecere defterine kaydedilir ve böylece mezhebe girmiş kabul edilir.⁴⁹

Çapar, alanda görüştüğü birçok Nusayrî'nin din amcalığıyla ilgili olarak; "artık o eski samimiyetin ve geleneklerin kalmadığını, tilmizle ammu seyidin ailesi arasındaki yakın ilişkinin eskisi kadar sıkı olmadığını, ne ammu seyidin tilmizini sıkı bir biçimde gözleyip gözettiğini ne de tilmizin ammu seyidine eskisi kadar bağlı olduğunu ifade etmektedirler." şeklinde eleştirilerini dile getirerek din amcalığının hâlihazırdaki durumundan yakındıklarını aktarır.⁵⁰

2. Din Adamları Sınıfı

Nusayrî gençlerinin dini eğitiminde önemli bir rolü ve konumu bulunan din adamları için kullanılan unvan "şeyh" kavramıdır.⁵¹ Şeyh; toplumsal ve dini anlamda Nusayrî toplumunda liderlik yapan kişi olarak kabul edilir.⁵² Şeyhler, Nusayrîlikte dini otoritenin temsilcileri⁵³ oldukları için toplumsal hayatın birçok önemli olayında (Eğitim, evlenme, boşanma, dinî ayinler, hastalıkları iyileştirme gibi) çeşitli sorumluluklar üstlenirler. Bundan ötürü kendi toplumlarında karizmatik bir liderliğe sahiptirler. Nusayrîlerde şeyhlerin farklı konularda bilgisine başvurulduğu gibi, dinî bayramların zamanı ve önemi hakkında, dinî ve geleneksel konulardaki meselelerde de danışılır.⁵⁴

Nusayrîlerde din adamı sınıfı; büyük şeyh, şeyh ve nüvebten (nüvvâb) ibaret olan üç grup şeyh ile imam denilen dini bir hiyerarşi vardır.⁵⁵ Günümüz araştırmacılarından olan Türk, Hatay Nusayrîleri arasında yaptığı alan araştırmalarında, yukarıda ifade edildiği gibi dört sınıfın varlığını, özeldede büyük şeyhin varlığını araştırdığını, görüşülen Nusayrîlerin tamamının büyük şeyh olarak bilinen birinin varlığını ret ettiklerini ifade eder.⁵⁶ Nusayrî şeyhleri de Nusayrîlikte dört din adamı sınıfı olduğu bilgisini kabul etmezler. Bu bilgiyi teyit eder mahiyette olmak üzere Şeyh Sonay Nusayrî din adamlarını ifade etmek için sadece şeyh kelimesinin kullanıldığı söyler.⁵⁷

Büyük şeyh, din işlerini yürüten din adamları sınıfının en üst konumunda bulunan ve otoritesi tartışılmaz bir yetkiye sahip olan din adamıdır. Büyük şeyh, şeyh ve imam adaylarını

⁴⁸ Gökçen Çatlı Özen, "Nusayrîlikteki Amcalık Geleneğinin Yorumlanması", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 86 (2018), 47.

⁴⁹ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 82.

⁵⁰ Çapar, "Arap Aleviliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 676.

⁵¹ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 59.

⁵² Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 57.

⁵³ Keser, *Nusayrîler: Arap Aleviliği*, 141.

⁵⁴ Ergin Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler (Arap Alevileri)* (Ütopya Yayınevi: Ankara, 2005), 81.

⁵⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 202; Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", 34; Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası*, 65; Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 59-60; Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", 600.

⁵⁶ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 57; Keser, *Nusayrîler: Arap Aleviliği*, 144.

⁵⁷ Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 46.

seçer. Her bölgede bir büyük şeyh bulunur.⁵⁸ Büyük şeyh; Hz. Ali'nin dünyadaki vekili olup geniş yetkilere sahiptir. Nusayrîler, büyük şeyhin insanüstü kudret ve kuvvetlere sahip olduğunu düşünürler. Nusayrî toplumunun tamamı tarafından itibar gören büyük şeyh, bir bölgede en meşhur olan şeyhler arasından sadece bir kişi olarak seçilir.⁵⁹

Diğer bir din adamı sınıfı olan şeyhlerin sayısı çok olduğu gibi görevleri tamamen dini konularla ilgilidir. Cemaatin dini meselelerde ihtiyaçlarına cevap verirler.⁶⁰ Şeyhler, cemaatlerinin manevi önderleri, merasimleri ve ziyaretleri idare eden kişilerdir.⁶¹ Şeyhlerin yaşadıkları toplumda yüksek bir itibarları vardır. Evleri cemaatlerine her zaman açıktır.⁶² Şeyhlik makamı genel olarak babadan oğula geçer. Ancak bu şekil verasette bir zorunluluk yoktur. Şeyh ailesinden olan çocuk, yaşamını şeyh olarak sürdürmek istemeyebilir. Şeyh ailesinden olmayan biri de gerekli eğitimden geçtikten sonra şeyh olabilir.⁶³ Şeyh olacak kişide aranan şartlar; Ehl-i beyt'e bağlılık, dürüstlük, dini eğitimini tamamlamış olma, disiplin, yetkinlik ve liyakattir. Nusayrî şeyhleri sahip oldukları bu makama layık olmak için gayret ederler. Şeyhin yetim hakkı yememesi, zina yapmaması, cinayet işlememesi, günahlardan uzak durması ve ahlakıyla örnek olması gerekir.⁶⁴ Aslında şeyh tüm haramlardan sakınmada hassas davranmalıdır.⁶⁵ Şeyh; ilim ve ahlakı ile topluma örnek olmalıdır.⁶⁶ Şeyh Serin, şeyh olacak kişide aranacak şartları; "Din adamının soyunun, şahsiyetinin fuhuştan arınmış, hanımının da kendi şahsı, babasının, annesinin de şahsı temiz olması şarttır. Çevresinin memnuniyetini kazanmış olması, dini bilgisi, ilimde derin şeyhler tarafından kontrol edilir. Dini görev için veraset şart değildir."⁶⁷ şeklinde sıralamaktadır.

Nusayrî inancı içerisinde din adamı sınıfından kabul edilen nâib kelimesinin çoğulu nüvvâbtır. İsmi şeyh olmayan ve fakat şeyhlere vekâlet eden, ileride şeyh olmaları umulan, fakat hâlihazırdaki durumlarında aşağı dereceli şeyh olan kimselerdir.⁶⁸ Nüvvablar, şeyhlerin yardımcısı gibidirler ve yeterli bir dini eğitimden geçtikten sonra şeyh olup olmayacaklarına o bölgede bulunan büyük şeyh karar verir.⁶⁹ Şeyh olmak isteyen kişi ilkin nakip olarak genellikle babası şeyh ise babası, babası şeyh değilse şeyh olan bir akrabasının gözetiminde dini eğitime tabi tutulur. Eğitimi süresince dini metinlerden ve öğretiminden teorik bilgileri öğrenen şeyh adayı aynı zamanda öğretmeni olan şeyhin yönettiği bütün törenlere katılarak, bir çeşit yaşayarak öğrenme döneminden geçer. Eğitimin sonunda aday diğer şeyhlerin huzuruna çıkar ve onlar tarafından dini bilgileri öğrenip öğrenmediği hususunda sınava tabi tutulur. Aday,

⁵⁸ Uluçay, *Nusayrilik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 102.

⁵⁹ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şîlik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 350; Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrilik*, 56.

⁶⁰ Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 377.

⁶¹ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 600; Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrilik*, 57.

⁶² Mazlum Uyar, "Nusayrilik", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 331; Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)*, 81-82.

⁶³ Uluçay, *Nusayrilik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 102.

⁶⁴ Uluçay, *Nusayrilik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 61; Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrilik*, 58.

⁶⁵ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrilik*, 58.

⁶⁶ Uluçay, *Nusayrilik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 62.

⁶⁷ Serin, *Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar*, 180.

⁶⁸ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 601.

⁶⁹ Uyar, "Nusayrilik", 332.

kendisine sözlü sorular yönelterek imtihan eden şeyhler tarafından da yeterli görülürse şeyhlik yapmaya hak kazanır.⁷⁰

Nusayrî din adamı sınıfına kimi araştırmacılar nakib ve necib unvanlarını da dâhil etmektedirler. Nakib ve necibler din görevlilerinin hiyerarşik sınıflamalarında en alt makamlar olarak ifade edilir.⁷¹ Nakiblerin ve neciplerin görevi; Nusayrîlerin toplu olarak kıldıkları namazı yöneten şeyhin yanında bulunmaktır. Nakiblerin soyu şeyh ailesine dayanır. Töreni idare eden şeyhe törenin yürütülmesinde ve duaların okunmasında yardımcı olurlar. Nakib aslında birer şeyh adayıdır ve törene katılarak pratik dini eğitimlerini tamamlar.⁷² Her nakibin ilerde şeyh olma zorunluluğu yoktur. Eğitim aldığı şeyh ve başka şeyhler tarafından yeterli görülmeyen nakibin, şeyh olması mümkün değildir.⁷³

Nusayrî din adamları sınıfına dâhil edilen necib; Nusayrî cemaati içerisinde dürüst, güvenilir ve toplu namaz konusunda bilgili yaşlı erkeklerden biri olabilir.⁷⁴ Neciplik şeyhlikten farklı olarak sürekli biçimde taşınan bir unvan değildir. Toplu namaz⁷⁵ töreni sona erdiği andan itibaren, diğer Nusayrîler tarafından, tekrar sade bir Nusayrî olarak görülür. Bir kişinin törenlerde necib olması o kişiye toplum içinde ayrıcalık kazandırmaz; tersine onun necib olarak seçilmiş olması toplumdaki saygınlığının bir sonucudur.⁷⁶

Burada değinmek istediğimiz bir husus da Nusayrî din adamlarının aldıkları eğitimle ilgilidir. Nusayrî şeyhlerinin yetiştirdiği bir eğitim kurumunun varlığıyla ilgili soruya Şeyh Ahmet Bedir Sonay; Nusayrî şeyhlerinin yetiştirildiği özel bir müessesenin hiçbir zaman olmadığını söyleyerek cevap verir. Şeyh Sonay, buna rağmen Nusayrîler içerisinde âlimlerin, filozofların, Arap edebiyatına damga vurmuş edebiyatçı ve şairlerin yetiştiğini ve bu durumun Allah'ın bir lütfu olduğunu ifade eder.⁷⁷ Şeyh Eskiocak ise bir şeyh olarak aldığı eğitimle ilgili olarak; yedi yaşında Kur'an'ı okuduğunu, ilkokulu bitirdikten sonra Kur'an kursuna kayıt olduğunu ve kursu bitirdikten sonra aile büyüklerinden dini bilgileri, dini edebiyatını, tefsir ve

⁷⁰ Keser, *Nusayriler: Arap Aleviliği*, 145-146.

⁷¹ Keser, *Nusayriler: Arap Aleviliği*, 142.

⁷² Türk, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrilik*, 57.

⁷³ Keser, *Nusayriler: Arap Aleviliği*, 143.

⁷⁴ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrilik*, 57.

⁷⁵ Çağdaş müelliflerden Üzüm; Nusayrîlerde kılınan ferdî ve toplu namazla ilgili olarak; "Nusayrîlik bâtinî ve bağdaştırmacı karakterine paralel olarak temel İslâmî ibadetleri te'vil edip ferdî ve toplu biçimde yerine getirilebilen kendine has ibadet anlayışı geliştirmiştir. Ferdî ibadetlerin başında 'bâtinî namaz' adı verilen ibadet gelmektedir. Namaz Ali'ye açılan kalbin niyazı anlamında anlaşıldığından özel bir mekâna, camiye ihtiyaç duyulmadığı gibi herhangi bir tarafa yönelme yahut özel bir duruş da söz konusu değildir. Namazın temel şartları beş seçkini (Hz. Muhammed, Fâtır-Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve Muhassin) zihninde tutmak, dua esnasında gülmemek ve konuşmamak, Abbâsî rengi olduğu için siyah takke giymemek, gizliliğe riayet etmek ve namazı, 'Müminlerin emîri büyük ve yüce Ali, bize merhamet et' diyerek bitirmektir. Bu namazın edası, Kur'an-ı Kerîm'den Fâtıha, İhlâs ve diğer bazı kısa sûrelerle Kitâbü'l-Mecmû'daki sûreleri ve 'kuddâs' adı verilen özel bazı duaları okumaktan ibarettir. Toplu olarak kılınan namaz ise büyük bir şeyhin ziyareti, bayramlar ve yola giriş merasimleri gibi vesilelerle yerine getirilir. Kadınların ve topluma kabul edilmemiş olanların alınmadığı bu ibadette ferdî yapılandan farklı olarak ezan okunur, kutsallığına inanılıp şeyhlerden başlanarak cemaatin her biri elde dolaşan kadehten bir yudum alır, bazı sûrelerin okunması sırasında secde edilir. Merasimin ilgili yerlerinde kuddâsü'l-buhûr, kuddâsü't-tîb, kuddâsü't-teberrî ve kuddâsü's-sîn gibi dualar okunur ve selâm verilerek ibadet tamamlanır." bilgisini paylaşmaktadır. Bk. Üzüm, "Nusayrîlik", 33/272-273.

⁷⁶ Keser, *Nusayriler: Arap Aleviliği*, 142.

⁷⁷ Uluçay, *Nusayrilik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 61.

din ilimlerini öğrendiğini ifade eder.⁷⁸ Şeyh Eskiocak'ın bu ifadesi dikkate alındığında Nusayrî şeyhleri kendi çabalarıyla ve ailenin yönlendirmesiyle dini eğitimlerini tamamladıkları yargısına varılabilir.

3. Dini Eğitimin Aşamaları, Muhteviyatı ve Amcalık Kurumunun Fonksiyonu

Nusayrî inancına göre belli bir yaşa ve olgunluğa ulaşan erkek çocuğunun mezhebe girişi belli dini ritüellerden geçmesiyle gerçekleşir.⁷⁹ Buna göre mezhebe kabul edilecek kişinin Nusayrî olması gerekir. Nusayrî olmayanların mezhebe girmeleri çok zordur.⁸⁰ Mezhebe girişte en önemli kıstas ise kişinin erkek olmasıdır. Kadınlara sadece zahiri bilgiler öğretilir.⁸¹ Burada kadınlara yönelik böyle bir uygulamada bulunma sebebi olarak; Nusayrîlere göre inançları bir sır inancıdır. Kadının diğer inançlardan/dinlerden bir kişiyle evlenmesi ya da inancını açıklama hususunda bir baskıya maruz kalması durumunda buna dayanmayarak sırrı açıklayabileceği, böylece inancının varlığının ve sır özelliğinin zarar göreceği düşüncesidir.⁸²

Gerçek bir Nusayrî olmanın şartı dini eğitimi almak ve bunun sonucunda Nusayrî inancının bilgilerini öğrenmekten geçer.⁸³ Nusayrîlere göre kişinin dini eğitime başlaması için bir şeyhten nasip alması gerekir.⁸⁴ Dini eğitimin verilmesi için esas olan husus çocuğun dini öğrenebilecek olgunluğa ulaştığına kanaat edilmesidir. Bu dini eğitimin verileceği yaş olarak da 12-13 yaşına gelmiş olmak veya çocuğun 8. sınıfa başladığı yaşta bulunmaktır.⁸⁵ Şeyh Serin, dini eğitim verilecek yaşla alakalı olarak on dört yaşını geçmiş kişilere Nusayrî akidesi şahitler huzurunda tedricen verildiğini ifade etmektedir.⁸⁶

Mezhebe girecek kişide aranan diğer bir özellik, kişinin ruh sağlığının yerinde olmasıdır. Burada amaç topluluğun inanç sırlarının açığa çıkmaması yanında, mezhebi öğrenecek kişinin kendisine verilecek dini eğitimi ve bu bilgileri kavrayabilecek aklî melekelerle sahip olmasıdır.⁸⁷ Şeyh Serin de dini eğitime alınacak kişiyle ilgili olmak üzere; "Akidenin sırrına varmak isteyen kişinin saibesiz olması, anne ve babasının temiz olması, doğumda vücudunda eksik veya fazla olmaması, emanette dürüst, akide sırrına muhafazakâr, namaz kılma mecburiyetini kabullenme emri vakidir." şeklinde şartlar sıralamaktadır.⁸⁸

Nusayrî bir aileden gelen erkek çocukları üç aşamadan oluşan bir merasimle/törenle mezhebe kabul edilmektedirler.⁸⁹ Birinci tören, "Girdi" (Tadeyî) ikinci tören "Orta" (Tıdeynîs) ve

⁷⁸ Ayhan Aydın, *Günümüz Alevi, Bektaşî, Mevlevî, Nusayrî İnanç ve Toplum Önderlerinin Görüş ve Düşünceleri* (İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2006), 434.

⁷⁹ Massignon, "Nusayrîlik", 9/368; Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 63.

⁸⁰ Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler (Arap Alevileri)*, 76.

⁸¹ Reyhan Erdoğan Başaran, "Nida'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnançında Nida ve Takiyye Uygulaması", *Eskiye: Sosyal Bilimler Dergisi* 46 (2022), 67; Cahit Aslan, "Nusayrîler'de 'Amcalık' Kurumu ve İşlevleri", *Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2018), 203.

⁸² Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler (Arap Alevileri)*, 77.

⁸³ Zekiye Çağmlar, "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", *ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ*, ts. (Erişim 29 Eylül 2023), 11; Erdoğan Başaran, "Nida'dan Takiyye'ye", 66; Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", 601.

⁸⁴ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, 63.

⁸⁵ Çapar, "Arap Aleviliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 672; bk. Çatlı Özen, "Nusayrîlikteki Amcalık Geleneğinin Yorumlanması", 47; Aslan, "Nusayrîler'de 'Amcalık' Kurumu ve İşlevleri", 209.

⁸⁶ Serin, *Alevî Nusayrîler Hakkında Soru ve Cevaplar*, 151-152.

⁸⁷ Keser, *Nusayrîler: Arap Aleviliği*, 105.

⁸⁸ Serin, *Alevî Nusayrîler Hakkında Soru ve Cevaplar*, 113-114.

⁸⁹ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 40.

üçüncü tören “Çıktı” (Tıdlıhâ) olmak üzere her aşamanın ayrı ritüeli ve töreni vardır.⁹⁰ Mezhebe giriş merasimleri farklı isimlerle anılsa da⁹¹ yapılan törenlerin icrası aynı çerçevededir. Ancak Nusayrîlik içinde mütalaa edilen Kilâziyye (Kameriyye) ile Haydariyye (Gaybiyye, Şemsiyye) de törenlerin yapılma zamanı arasında nüanslar bulunmaktadır. Buna göre Kilâziyye bir Haydariyye üç aşamalı ritüel uygulanmaktadır. Ancak Nusayrî geleneğine uygun olan üç aşamalı ritüeldir.⁹² Amcalık törenlerinin üçü de şeyh liderliğinde toplanan cemaatin geniş bir odada halka şeklinde toplanmasıyla yürütülür.⁹³ Mezhebe kabul törenlerine hazırlık tilmizin ailesi tarafından yapılır. Ailenin maddi durumu iyiye büyükbaş ve küçükbaş hayvan keser. Ailenin maddi durumu kötüye de horoz keserek pilavla ikram ederler. İcra edilen törenin tüm giderleri çocuğun ailesince karşılanır.⁹⁴

3.1. Meşveret Cemiyeti

Birinci aşama tilmize ilk eğitimin verildiği ve tilmizin denendiği aşamadır.⁹⁵ Mezhebe girecek olgunluğa erişen erkek çocuğu ilk merhaleye alınır. Buna “Meşveret Cemiyeti” adı verildiği gibi⁹⁶ biraz önce ifade ettiğimiz üzere farklı isimlendirmeler de mevcuttur. Birinci aşamanın dini bilgilerin öğretiminden öte kişinin olgunluğu ile ilgili olduğu söylenebilir. Tilmizin olgunlaşp olgunlaşmadığı, kendisine yüklenen yükü taşıyıp taşımadığı bu aşamada test edilir.⁹⁷ Birinci törende ilk dini bilgiler verilmeden önce tilmizin ailesinden kefalet alınır. Tilmize öğreneceği bilgileri, annesi, kız kardeşi, eşi, kız çocukları dâhil hiçbir kadına ve Nusayrî olmayan hiçbir kişiye anlatmayacağına dair yemin ettirilir.⁹⁸ Günümüz araştırmacılarından olan Türk, yapılan yeminle ilgili olarak; “Aday, namazı (salat) doğru öğreneceğine, öğrendiklerini ne pahasına olursa olsun kimseye anlatmayacağına, zinadan ve hırsızlıktan uzak duracağına, anne baba, aile ve büyüklerine karşı saygılı olacağına, amcanın sözünün dışına çıkmayacağına, ona saygıda kusur etmeyeceğine ve her ne surette olursa olsun dişi et ve murdar et yemeyeceğine dair yemin ettirilir.” demektedir.⁹⁹ Bu yeminden sonra ilk dini bilgi olarak tilmize; Kilâziyye’de beş, Haydariyye’de dört tane olan simgesel özellikte kutsal kelime öğretilir.¹⁰⁰

Törenin icrasına gelecek olursak; şeyh ve Nusayrî cemaatinden kişilerin olduğu meclise alınan genç¹⁰¹, nefsinin alçalttığını ve şeyhe her daim itaat edeceğini belirterek bir kısım kaide ve kuralları yerine getirir.¹⁰² Birinci törende tilmize Nusayrîlik inancının ne olduğu konusunda

⁹⁰ Çağınlar, “Adana’da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış”, 11; Çatlı Özen, “Nusayrîlikteki Amcalık Geleneğinin Yorumlanması”, 47; Aslan, “Nusayrîler’de ‘Amcalık’ Kurumu ve İşlevleri”, 208.

⁹¹ Bk. Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası*, 29-30; Çapar, “Arap Aleviliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği”, 672-673.

⁹² Türk, *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 90; Çapar, “Arap Aleviliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği”, 672.

⁹³ Mezhebe giriş törenleri hakkında geniş bilgi için bk. Çatlı Özen, “Nusayrîlikteki Amcalık Geleneğinin Yorumlanması”, 48-52.

⁹⁴ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 53.

⁹⁵ Türk, *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 91.

⁹⁶ Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 378.

⁹⁷ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 49.

⁹⁸ Zekiye Çağınlar, “İnanç Merkezlerinden Adana’da Nusayrîlerin Doğum, Düğün, Bayram ve Özel Günlere Ait İnanç ve Pratikleri”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi*, (2004), 339.

⁹⁹ Türk, *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 96-97.

¹⁰⁰ Çağınlar, “İnanç Merkezlerinden Adana’da Nusayrîlerin Doğum, Düğün, Bayram ve Özel Günlere Ait İnanç ve Pratikleri”, 339.

¹⁰¹ Şeyh Tümkiye mezhebe girecek olan gençler ifadesini yanlış kullanıldığını bu gençlerin zaten mezhep içerisinde olduğunu aile ortamında belirli eğitimleri aldıklarını söyler Ona göre bu gençler sadece bilgilerini genişletmek için yola çıkmış kişilerdir. Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 64.

¹⁰² Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 602.

genel bilgi verilir. Bu bilgiler ile daha sonra verilecek bilgilerin hiç kimseye söylenmemesi için tilmiz biraz önce de belirttiğimiz üzere yemin ettirilir. İlk toplantıda yapılan yeminden sonra tilmize besmele ve Fatiha öğretilir.¹⁰³ Törenin bitiminde cemaat dışarı çıkar ve tilmizin ailesinin kurban etiyle hazırladığı yemeğe geçilir.¹⁰⁴

3.2. Melik Cemiyeti

Melik cemiyeti olarak adlandırılan ikinci tören birinci törenden kırk gün sonra icra edilir.¹⁰⁵ İkinci törende, cemaat toplanarak ilk törendeki ritüel tekrarlanır. Tilmiz, aradan geçen zaman içinde din amcası ve diğer tanıklar tarafından sürekli gözetim altında tutulmuş ve birinci törende ettiği yeminlere bağlılığı denetlenmiştir. Tilmizin ikinci törene alınması, hakkında verilen olumlu kararın göstergesidir.¹⁰⁶ Sertel, bu aşamayı şöyle ifade eder:

“Bu aşamada adaklar kesilip, namaz kılınır ve yemekler yenir. Aday, bu ayinlere namaz bittikten sonra iştirak eder ve cemaati selamlayıp şeyhin karşısına geçerek ‘kade’ pozisyonunda oturur. Şeyh, adaya birinci aşamada din amcası ve sır konusunda öğretilen bilgileri sorarak adaydan cevap ister. Aday sorulara cevap verdikten sonra, şeyh ona Alevîliğin özü olan Ali-Muhammed- Selmân isimlerini (A-M-S) sembolleriyle öğretir.”¹⁰⁷

İkinci törende tilmize yeni dini bilgiler de öğretilir. Örneğin Nusayrî geleneksel inanç pratikleri, sakıncalı olan veya yapılması gereken belli zamanlardaki davranışlar, yiyeceklerden yenilmesi sakıncalı olanlar, Hz. Ali inancının mahiyeti, lanetli sayılan ve kutsal sayılan kişi isimleri de öğretilen dini bilgilerdendir.¹⁰⁸ Tilmiz; şeyhin, din amcasının ve törende bulunan yaşlıların elini öperek odadan çıkar. Tilmiz bu aşamadan itibaren Nusayrîliğe girmiş sayılır.¹⁰⁹

3.3. Yeni Bir Hayata Davet Merasimi

Dini eğitim için yapılan bu tören erkek çocuğun öğrendiklerini uygulayacak ve öğrendiklerinin değerini bilmekle birlikte bu bilgileri sır olarak saklayacak yaşa geldiğinde yapılır.¹¹⁰ İlk törenin yapıldığı tarihten dokuz ay sonra yapılır. Törene katılacak kişiler şeyhle beraber tören için hazırlanan yerde namaz kılarlar. Namazın akabinde herkes kendisi için belirlenmiş yere oturur ve tilmiz içeri çağırılır. Tilmiz, selamlamadan sonra cemaattaki yaşlıların, din amcasının ve şeyhin elini sırayla öper. Akabinde birinci ve ikinci törende öğretilen bilgilerle alakalı sorular sorulur.¹¹¹

Üçüncü törende tilmize asıl sır olan ve Nusayrî inancının temelini oluşturan dini bilgiler verilir. Bu bilgilerin özü Nusayrî inancı içinde Hz. Ali'nin konumu üzeredir.¹¹² Bu aşama, tilmizin sınava tabi tutulması niteliğindedir. Tilmiz genelde bu sınavdan başarılı olur. Bunun üzerine şeyh tilmize törenin akabinde dinin bütünü öğrenmek üzere din amcasının evine gideceğini

¹⁰³ Çağınlar, “Adana’da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış”, 12.

¹⁰⁴ Çapar, “Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği”, 673.

¹⁰⁵ Keser, *Nusayriler: Arap Alevîliği*, 112; Onarlı, *Arap Alevîliği (Nusayriler)*, 66.

¹⁰⁶ Türk, *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 96.

¹⁰⁷ Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)*, 78; Bu semboller hakkında bilgi için bk. Faruk Gün, “Mehdilik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme”, *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi* IV/1 (2017), 117.

¹⁰⁸ Çağınlar, “İnanç Merkezlerinden Adana’da Nusayrilerin Doğum, Düğün, Bayram ve Özel Günlere Ait İnanç ve Pratikleri”, 339-340.

¹⁰⁹ Uyar, “Nusayrîlik”, 336.

¹¹⁰ Çağınlar, “Adana’da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış”, 11.

¹¹¹ Türk, *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 97.

¹¹² Çağınlar, “Adana’da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış”, 13.

söyler.¹¹³ Bu aşamanın tamamlanmasının akabinde din amcasının evine gönderilen tilmiz odasından çıkmaz ve ders çalışır. Amcalık eğitimi süresince abdest almayı ve namaz kılmayı öğrenir.¹¹⁴ Bu üçüncü aşama sonrası tilmiz sureleri öğrenene ve ezberleyene kadar din amcasının evinde kalmaya devam eder. Bu sürede dini eğitime devam edebilmekle beraber ahlak kurallarının öğretimi ve toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiği de bu eğitimin bir parçası olarak verilir.¹¹⁵

Üçüncü aşamada tilmiz için yedek amca seçimi de yapılır. Bunda amaç din amcasının eğitimi devam ettirememesi durumunda eğitimin devamının sağlanmasıdır.¹¹⁶ Tilmizin amcalık eğitimini tamamlamasıyla çocuğun ailesi çeşitli yiyecekler ve tatlı gibi hediyelerle amcanın evine gider. Eğitimi tamamlayan çocuklarını alıp evlerine dönerler.¹¹⁷

Kendisi Nusayrî iken lise yıllarında Sünni İslâm'a geçtiğini söyleyen Süleyman Ayas "Nusayrîlikte dışarıdan biri Nusayrî olamaz." demektedir. Böyle bir duruma şahit olmadığını ifade eden Ayas, kendi mezhebe giriş töreniyle ilgili olarak;

"Benim başımdan geçtiği şekliyle size anlatayım. Benim dine giriş törenim üç aşamada gerçekleşti. İlk aşamada ben ve amcam şeyhin yanına gittik. Orada şeyh ile amcam arasında konuşmalar oldu. Ben pek konuşulanları anlamamıştım. Bir tek hatırladığım din amcama karşı saygılı olmam gerektiğinin bana söylenmesiydi. Onu herkesten üstün tutmam gerektiği bana söylendi. Ondan sonra şeyh elini öptürdü. Ayağını da öptürdü. Sonra şeyhin yanından din amcamla birlikte ayrıldık. İkinci törende sekiz on kişi bulunuyordu. Yine din amcamla birlikte şeyhin ve büyüklerin bulunduğu odaya girdik. İlk törende söylenenler ve yapılanları aynen tekrarladık. Şeyh öğütler verdi. Oradaki din büyüklerinin de ellerini öptüm. Daha sonra oradan ayrıldım. Üçüncü de ikinci törende olandan daha fazla sayıda yaklaşık 25-30 kişi orada bulunuyordu. Sağıma ve soluma üçer kişi kaldırıldı. Bu kişiler şeyh ile konuşuyorlardı. Ben eğer sırrı paylaşırsam, bilmemesi gereken kişilere sırrı ifşa edersem beni öldüreceklerini söylediler. Tehditte bulunuyorlardı. Sırrın ifşa edilmemesi için defaten yeminler edildi. Orada olup bitenleri tam olarak anlamıyordum. Bu nedenle bir şeyler oldu demekle yetiniyorum. Bâtınî dualar okunuyordu sanırım. Bunları ben anlamıyordum. Din amcamın izah ettiği kadarını biliyordum. Benim giriş törenim bu şekilde yapıldı. Törelerden sonra kesilen küçükbaş hayvanın eti pilavla birlikte dağıtıldı. Sonra oradan ayrılarak din amcamın evine gittik."¹¹⁸

3.4. Dini Eğitimin Muhteviyatı

Nusayrî çocukları; ergenlik dönemine kadar babalarından dini eğitim alırlar ve bu eğitim, tilmizin mezhebe giriş merasiminin üç aşamasına tabi tutulmasıyla din amcasının denetiminde devam ettirilir.¹¹⁹ Bu eğitimin süresi tilmizin kapasitesine göre değişmektedir.¹²⁰ Arap Alevîliğinde/Nusayrîlerde belli bir yaşa gelen erkek çocukları bazı dini ritüellerden geçer, bir kısım dini ön bilgileri edindikten sonra Nusayrî inancının esas ilkelerini öğrenmek amacıyla din amcasına verilir.¹²¹ Tilmiz dini bilgileri tam öğrenene kadar din amcasının evinde kalır. Tilmize

¹¹³ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnançlı Nusayrîlik*, 97.

¹¹⁴ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnançlı Nusayrîlik*, 99.

¹¹⁵ Çapar, "Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 674.

¹¹⁶ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnançlı Nusayrîlik*, 97; Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler (Arap Alevîleri)*, 78.

¹¹⁷ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnançlı Nusayrîlik*, 99.

¹¹⁸ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 41-42.

¹¹⁹ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 40.

¹²⁰ Yıldız, "Nusayrîler/Arap Alevîleri'nde Amcalık Kurumu", 7.

¹²¹ Çapar, "Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 670.

kapasitesi dikkate alınarak değişen sayıda dua öğretilir. Bu dualar bir deftere yazılır. Çocuk öğrendiği duayı ezberledikten ve defterine yazdıktan sonra din amcasına ezberden okur. Eğer dua doğru ezberlenmişse din amcası yeni dualar öğretir. Sonraki gün yeni duaları da defterine yazar ve din amcasına önce ilk öğrendiğinden başlayarak öğrendiği duaları okur ve o günün eğitimi tamamlanır.¹²²

Din amcası tilmize Kitâbü'l-Mecmû'da¹²³ geçen on altı sureyi teker teker yazdırır. Bu sureleri ezberletmek suretiyle öğretir.¹²⁴ Onarlı, Hasîbî'ye ait olduğu iddia edilen Kitâbü'l-Mecmû'nun Nusayrîler için dini eğitim kitabı olduğunu söyler. O, yaptığı alan araştırmalarına dayanarak Kitâbü'l-Mecmû'nun Türkiye'deki Nusayrîler için hala önemli bir konuma sahip olduğunu ve mezhebe giren erkeklere okutulduğunu söyler.¹²⁵ Kitâbü'l-Mecmû'da geçen surelerin tilmize öğretiminde kişinin kapasitesi dikkate alınır. Tilmizin anlayabileceği seviyede ve miktarda sure öğretimi yapılır.¹²⁶ Kitâbü'l-Mecmû'da geçen 7., 8. ve 9. sureler bâtnî namazında okunduğu için bu sürenin hepsi muhakkak çocuğa öğretilir.¹²⁷ Sure ve dua eğitimi sözlü aktarım yöntemi ile yapıldığı da ifade edilmektedir. Bunun nedeni gizlilik ve sırna önem veren Arap Alevîleri surelerin yazılı halinin elden ele dolaşmasını kesin olarak kabul etmezler. Ancak uzun sürelerin yazılmasına izin verilir. Bu süreleri ezberledikten sonra surelerin yazıldığı defterleri imha edilir. Bunun sebebi bu defterlerin yabancıların ve kadınların eline geçme ihtimalidir.¹²⁸

Tilmizin dini eğitimi sadece dua öğrenmekle sınırlı değildir. Tilmiz; Nusayrî itikadının ayrıntılarını, tarihi malumatları, namaz kılmayı bu eğitim sürecinde öğrenir.¹²⁹ Din amcaları tilmizin dini eğitim sürecinde haram ve helallere, abdestin alınışına, ahlak kurallarının öğretimine de ağırlık verirler.¹³⁰ Toplum hayatının gerektirdiği davranış kuralları da dini eğitimin bir parçası olarak tilmize öğretilir. Böylelikle kişi hayata ve toplumsal yaşama hazırlanarak kimliğinin inşasına ve kişiliğinin gelişmesine katkıda bulunulur.¹³¹

Tilmize; Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in tek halifesi olduğu, hilafetin on iki imama geçtiği, Hz. Ali haricindeki diğer üç halifenin meşru halifeler olmadığı öğretilir. On iki imam, on dört masum ve beş yetimin kimler olduğu, abdest nasıl alınır ve bâtnî namazda okunan on altı sürenin ezberletilmesi de bu eğitim sürecinde verilir. Tilmize Nusayrî akidesinin temel kuralları Nusayrîler için önemli sayılan kimi isimler de öğretilen bilgiler arasındadır. Ayrıca toplumsal

¹²² Çağınlar, "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", 13; Aslan, "Nusayriler'de 'Amcalık' Kurumu ve İşlevleri", 210.

¹²³ Şeyh Ahmet Bedir Sonay'a göre Kitâbü'l-Mecmû'yu Taberânî yazmıştır. Hâsîbî tarafından yazıldığı bilgisi yanlıştır. Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 44; Şeyh Davut Tümkaya kendilerinin Kitâbü'l-Mecmû diye bir kitaplarının olmadığını böyle bir kitabı görmediğini söyler. Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 63; Şeyh Mullaoğlu, ise bu konuda, Kitâbü'l-Mecmû'da on iki bayramın ve bu bayramların önemi, Kur'an'da anlatılan kutsal olaylar ve Kur'an'daki kanıtlarını ve o bayramlarda yapılması gereken dualar vardır. Ancak kitapta bunlardan başka bulunan her şey daha sonra başkaları tarafından eklenmiştir. Mullaoğlu, *Ali'nin Özü Kur'an Evren'in Gizi İnsan*.

¹²⁴ Çağınlar, "İnanç Merkezlerinden Adana'da Nusayrilerin Doğum, Dügün, Bayram ve Özel Günlere Ait İnanç ve Pratikleri", 340.

¹²⁵ Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayriler)*, 215-216.

¹²⁶ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 41.

¹²⁷ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 41.

¹²⁸ Çapar, "Arap Aleviliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 675.

¹²⁹ Çağınlar, "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", 14.

¹³⁰ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 41.

¹³¹ Yıldız, "Nusayrîler/Arap Alevîleri'nde Amcalık Kurumu", 7.

gelenekler ve görenekler ile uygulamalar da öğretildiği gibi¹³² çeşitli konularda dini bilgiler, önemli dini şahsiyetler, mezheplerinin tarihçesi, namazın gerekleri de öğretilir.¹³³

Yeri gelmişken ifade etmek istediğimiz bir husus da tilmizin dini eğitimi sürecinde durumunu ölçen din amcası, şeyhe belli zamanlarda eğitimin gidişatı ile ilgili raporlar verir. Tilmizin mezhebe girmesine şeyh karar verir.¹³⁴ Güney Şah; kişi, eğer dini eğitime alınmazsa ve din amcalarının anlattıklarını öğrenmezse Nusayrî inancının tamamen şirk olduğunu düşünür.¹³⁵

Nusayrî gençlerin dini eğitiminde Kur'an öğretiminin de önemli bir yer tuttuğu Nusayrî şeyhleri tarafından dile getirilir. Şeyh Sonay, Nusayrîlerin her zaman Kur'an okumaya önem verdiklerini ve Türkiye'de kırklı yıllarda devletin ruhsatsız Kur'an okutmayı yasaklamasına rağmen kendilerinin Kur'an tedrisatına devam ettiklerini söyler. Din amcası Kur'an'ı en güzel şekilde okuyan, dini, doğruyu ve yanlış, helalleri ve haramları bilen mahallenin en bilgili ahlaklı ve namuslu kişilerinden seçilir.¹³⁶ Piri Er, şeyhlerle yaptığı mülakatlara dayanarak tilmize verilen dini eğitimde Kur'an'dan mevcut bilgilerin öğretiminin yapıldığını ancak Nusayrî olmayan kişilerin öğretilen bilgileri sır olarak değerlendirdiklerini aktarır. Nusayrî şeyhleri kendilerinde sır diye bir şey olmadığını söylemektedirler.¹³⁷ Hatay'da Mustafa Kemal Mahallesi'nde muhtarlık yapmış olan İsa Taş dine girecek erkek çocuklarına "Kur'an'dan alınma en güzel şeyleri hassasiyetle öğrettiklerini, Allah'ın varlığını, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, güzel ahlakı din amcaları çocuğa en güzel haliyle anlatırlar." demektedir.¹³⁸ Güney Şah, Nusayrî kaynaklarında tilmize dini eğitim verilirken Kuran'ın son on dört suresinin ezberletilmesi şartıyla ilim öğretildiğinin geçtiğini söyler. İlerleyen zamanda bu sayının on iki sureye indirildiğini ve günümüzde ise Kur'an'dan üç ayet ezberlemenin kâfi geldiğini belirtir.¹³⁹ Güney Şah verilen dini eğitimi eleştirir, eğitimin içinin boşaltıldığını önce öğrenip sonra inanmak gerekirken önce iman edildiğini ve sonrasında bu inancın temellendirilmeye çalışıldığını söyler.¹⁴⁰

Ayas, dini eğitim kapsamında tilmizin kapasitesi dikkate alınarak Fâtiha ve İhlâs sureleri ile bazı bâtınî sürelerin din amcası tarafından öğretildiğini söyler. Ayrıca bu gibi dini eğitim verilirken özellikle bâtınî sürelerin yazdırılmak suretiyle öğretiminin yapıldığını söyler.¹⁴¹ Çapar; yaptığı görüşmelerde ismini vermediği şeyh ve Nusayrîlerden aktardığına göre tilmiz, din amcasının yanında Nusayrî inancının küçük bir bölümünü öğrenir. Eğer kişi dini bilgisini ilerletmek istiyorsa toplu namazlara ve şeyhlerin sohbetlerine katılmalıdır. İmkânı varsa Arapçasını geliştirmeli böylece yazılı kaynaklara, kutsal metinlere ve bu metinlerden bahseden kitaplara başvurarak dini eğitimini ilerletmiş olur.¹⁴²

Nusayrîlerde verilen dini eğitimin nihai hedefini Uluçay;

¹³² Yıldız, "Nusayrîler/Arap Alevîleri'nde Amcalık Kurumu", 7.

¹³³ Çağınlar, "İnanç Merkezlerinden Adana'da Nusayrîlerin Doğum, Dügün, Bayram ve Özel Günlere Ait İnanç ve Pratikleri", 340.

¹³⁴ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 49.

¹³⁵ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 55.

¹³⁶ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 56.

¹³⁷ Piri Er, "Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54, Nusayrîlik özel sayısı (2010), 287.

¹³⁸ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 55-56.

¹³⁹ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 50.

¹⁴⁰ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 55.

¹⁴¹ Sertkaya, *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*, 41.

¹⁴² Çapar, "Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneği", 670.

“Mürşidin müridi üzerinde takdir, sevgi ve ihtiram hakkı vardır. Mürşidin görevi ise müridini İslâm'ın nuruyla aydınlatmak, müridine Ehl-i beyt sevgisini aşlamak, helal ve haramları sebep ve sonuçlarıyla açıklamak, insanlara dinleri ve dilleri ne olursa olsun saygı ve sevgi duymayı emretmek, onu ilim ve bilim yolunda ilerlemesi için teşvik etmek ve her yönüyle örnek bir insan olmasını sağlamaktır.”¹⁴³ sözleriyle dile getirir.

Amcalık kurumu ile verilen dini eğitim sayesinde dini değerler ve mezhebin temel ilkelerinin kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanmaktadır. Böylece genç kuşaklar Nusayrî inanç ve geleneklerini büyük oranda öğrendikleri gibi ortak değerlere ve hafızaya da sahip olmaktadır.¹⁴⁴

Nusayrî gençlerinin dini eğitimi için son yıllarda şeyhler tarafından telifler de ortaya konulmuştur. Nusayrî müelliflerinden Şeyh Reyhani, eserlerini yazarken hedef kitle olarak “bizim gençler” ibaresini kullanır. O, Alevîler hakkında yazılan çeşitli eserlerin Alevî gençlerde kötü izlenim bıraktığını, sabırlarını taşıracak boyutta olduğunu söyler. Yazdığı kitapları, gençler okusunlar ve Nusayrîlerin yolunun yanlış olmadığı, haklarındaki töhmetlerin yersiz olduğu yeni yetişen kuşaklar tarafından idrak edilsin¹⁴⁵ diye kaleme aldığını özellikle belirtir.

Son olarak Nusayrî inancında genç kızlara kısa sayılabilecek dini eğitim verildiğini burada ifade edelim. Buna göre adet görmeye başlayan genç kız annesinden başka biri olmak şartı ile yaşlı bir kadın tarafından boy abdestinin alınma şekli ve bu esnada okunacak duaları öğrenir.¹⁴⁶

Sonuç

Hızlı değişen yaşam şartları tüm toplumları ve dini grupları etkilediği gibi Nusayrî cemaatini de etkilemiştir. Bu etkilerin başında gelen husus ise Nusayrî gelenekte çözümlerin görülmesi ve kapalı toplum yapısının işlevselliğinin azalmasıdır. İnançlarına ve geleneklerine bağlı Nusayrîler, bu olumsuzlukların önüne geçmek ve akidelerinin kendi toplumlarında devamının sağlanması ile yeni yetişen çocuklarının dini kimliklerinin oluşumu için dini eğitime ağırlık vermektedirler. Nusayrî kimliğinin oluşumu ve mezhepsel aidiyetlerin devamının sağlanması için ihdas edilen amcalık kurumu, Nusayrî çocuklarının dini eğitiminde oldukça önemli bir işleve sahiptir. Amcalık kurumuyla verilen dini eğitim sayesinde Nusayrî çocuklarında dindarlık duygusunun pekişmesi amaçlanmaktadır. Mezhebe giriş merasimi eşliğinde ve din amcasıyla şeyh(ler)in denetiminde Nusayrî teolojisi, ibadetler, haramlar-helaller, ahlak kuralları, Nusayrî gelenek-görenekleri, mezhep tarihinde önemli isimler, namazda okunacak dua ve surelerin öğrenilmesi/ezberlenmesi tedricen verilen dini eğitimin muhteviyatını oluşturur. Bu eğitimden geçen kişi gerçek anlamda Nusayrî muamelesi görmekte ve mezhebi ayinlere, toplu namaza ve diğer dinî faaliyetlere alınmaktadır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını

¹⁴³ Uluçay, *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*, 62.

¹⁴⁴ Yıldız, “Nusayrîler/Arap Alevîleri’nde Amcalık Kurumu”, 8-9.

¹⁴⁵ Reyhani, *Gölgesiz Işıklar 2*, 20.

¹⁴⁶ Türk, *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik*, 83.

kabul ederler/The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: M.H.Yoldaş (%60), B.Kaynarca (%20), N.Yıldırım (%20), Veri toplanması / Data collection: M.H.Yoldaş (%60), B.Kaynarca (%20), N.Yıldırım (%20), Veri Analizi / Data Analysis: M.H.Yoldaş (%60), B.Kaynarca (%20), N.Yıldırım (%20), Makalenin Yazımı / Writing up: M.H.Yoldaş (%60), B.Kaynarca (%20), N.Yıldırım (%20), Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: M.H.Yoldaş (%60), B.Kaynarca (%20), N.Yıldırım (%20).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Aslan, Cahit. "Nusayriler'de 'Amcalık' Kurumu ve İşlevleri". *Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2018), 202-214.
- Aydın, Ayhan. *Günümüz Alevi, Bektaşî, Mevlevî, Nusayrî İnanç ve Toplum Önderlerinin Görüş ve Düşünceleri*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2006.
- Bulut, Halil İbrahim. "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik". *Ortadoğu Yıllığı* 7/7 (ts.), 579-614.
- Çağmlar, Zekiye. "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış". *ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ TÜRKOLJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ*, ts. Erişim 29 Eylül 2023
- Çağmlar, Zekiye. "İnanç Merkezlerinden Adana'da Nusayrîlerin Doğum, Düğün, Bayram ve Özel Günlere Ait İnanç ve Pratikleri". *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi*, 333-363.
- Çapar, Mustafa. "Arap Alevîliğinde (Nusayrîlik) Amcalık Geleneğinin Sosyal/Kültürel Temel ve Tezahürleri". *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* 1 (2014), 667-681.
- Çatlı Özen, Gökçen. "Nusayrîlikteki Amcalık Geleneğinin Yorumlanması". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 86 (2018), 45-59.
- Er, Piri. "Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54, Nusayrîlik özel sayısı (2010), 277-290.
- Erdoğan Başaran, Reyhan. "Nida'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnançında Nida ve Takiyye Uygulaması". *Eskiye: Sosyal Bilimler Dergisi* 46 (2022), 53-71.
- Eskiocak, Nasreddin. *Gerçek İnsanlık ve Din*. İstanbul: Can Yayınları, 2006.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslâm Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyât Vakfı Yayınları, 2011.
- Gün, Faruk. "Mehdilik İnanç Üzerine Bir İnceleme". *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi* IV/1 (2017), 99-129.
- Keser, İnan. *Nusayrîler: Arap Alevîliği*. İstanbul: Chiviyazları Yayınları, 2002.
- Massignon, Louis. "Nusayrîlik". *İslâm Ansiklopedisi*. 9/365-369. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Mullaoglu, Memet. *Ali'nin Özü Kur'an Evren'in Gizi İnsan*. Onur Ofset: Hatay, 2006.

- Onarlı, İsmail. *Arap Aleviliği (Nusayriler)*. İstanbul: Etik Yayınları, 2006.
- Osman, Haşim. *Târihü'l-Aleviyyin: Vekâiu ve Ahdâsu*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1997.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze Şîlik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Palabıyık, M. Hanefi. "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (2010), 19-48.
- Reyhani, Mahmut. *Gölgesiz Işıklar 2 Tarihte Aleviler*. İstanbul: Can Yayınları, 1995.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.
- Serin, Şerafettin. *Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar*. Adana: Koza Matbaacılık, 2007.
- Sertel, Ergin. *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)*. Ütopya Yayınevi: Ankara, 2005.
- Sertkaya, Yasin. *Nusayrîlikte Mezhebe Kabul Töreninin Tarihi ve Sosyolojik Tahlili*. Uşak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sinanoğlu, Abdülhamit. *Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: (Çağımızda Batınlık Örneği)*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Sonay, Sabahattin. *Kur'an Işığında İslam ve Gerçek Alevilik*. y.y.: Öz Akdeniz Ofset, 1991.
- Tavil, Muhammed Emin Galip. *Nusayriler Arap Alevilerin Tarihi*. çev. İsmail Özdemir. İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 2000.
- Türk, Hüseyin. *Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Türk, Hüseyin. "Nusayrîlerde Hızır İnanıcı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (2010), 225-242.
- Uluçay, Ömer. *Nusayrîlik: İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)*. Adana: Gözde Yayınları, 2011.
- Uyar, Mazlum. "Nusayrîlik". *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*. ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Üzüm, İlyas. "Nusayrîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/270-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yıldız, Harun. "Nusayrîler/Arap Alevîleri'nde Amcalık Kurumu = The Institution of Religious Uncle in Nusairis/Arabian Alawis". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* / *The Journal of Alevi Studies* 15 (2018), 1-12.
- Yoldaş, Mehmet Hanifi. "Arap Alevîlerinin Ahirete İman Anlayışları ve Tenâsüh İnançları". *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* / *UMDE: Journal of Religious Studies* 6/1 (2023), 86-112.